

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

COVID-19'UN İŞGÜCÜ PİYASALARINDA YARATTIĞI
GÜVENCESİZLİK VE ÖĞRETMENLERİN ÇALIŞMA
KOŞULLARINA ETKİLERİ

Ömer ARAS

Mardin 2023

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

COVID-19'UN İŞGÜCÜ PİYASALARINDA YARATTIĞI
GÜVENCESİZLİK VE ÖĞRETMENLERİN ÇALIŞMA
KOŞULLARINA ETKİLERİ

Ömer ARAS

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Sıdar ÇINAR

Mardin 2023

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Ana Bilim dalı 19807012 numaralı öğrencisi Ömer ARAS'ın hazırladığı “Covid-19’un İşgücü Piyasalarında Yarattığı Güvencesizlik ve Öğretmenlerin Çalışma Koşullarına Etkileri” başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 28/11/2023 Salı günü saat 13:00’te yapılmış, tezin onayına oy çokluğu/oybirliğiyle karar verilmiştir.

Jüri	Unvan Adı, Soyadı	İmza
Başkan		
Danışman Üye	Doç. Dr. Sidar ÇINAR	
Üye	Doç. Dr. İzzet Çıvgın	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Hatice Aztimur	
Üye		

ONAY

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun..... tarih ve.....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../20.....

.....

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

Ömer ARAS

28/11/2023

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Covid-19'un İşgücü Piyasalarında Yarattığı Güvencesizlik ve Öğretmenlerin Çalışma Koşullarına Etkileri

Ömer ARAS

Mardin Artuklu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

2023: 128 Sayfa

2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 pandemisi tüm dünyayı etkilediği gibi ülkemizi de derinden sarsmıştır. Salgın sosyal ve ekonomik yönden pek çok soruna yol açmış, bu bağlamda özellikle ülkemizde giderek artan istihdam sorunlarının daha da büyümesine sebep olmuştur. Dünyanın pek çok ülkesi salgına yönelik önleyici tedbirler uygulamak zorunda kalmış, alınan tedbirlerden bazı sektörler ve bazı çalışan grupları diğerlerine göre daha fazla etkilenmiştir. 2020 ve 2021 yıllarına ait istihdam oranları ve işgücüne katılım verileri incelendiğinde eğitim sektöründe ciddi sorunların ortaya çıktığı görülmüştür. Söz konusu durumun ilerlemesinde pek çok ülke gibi Türkiye’de de alınan tam kapanma ve sokağa çıkma yasağı gibi tedbirlerin neden olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma da Covid-19 sürecinde işgücü piyasalarındaki prekaryalaşma, özel öğretim kurumlarındaki güvencesiz istihdam ve salgın sürecinde öğretmenlerin çalışma koşullarını incelemektedir. Tezde eleştirel sosyal bilim metodolojisi kullanılarak sınıf analizi çerçevesinde öğretmenlerin çalışma koşulları ve güvencesizleşmeleri ele alınmıştır. Bu doğrultuda özel öğretim kurumlarında güvencesiz şekilde istihdam edilen eğitim çalışanlarının pandemi sürecinde ne gibi zorluklarla karşılaştığı, uzaktan eğitim, kısmi istihdam ve esnek çalışma algısının boyutlarının ne olduğu ve iş-yaşam sınırlarındaki belirsizlik gibi konular ele alınmıştır. Çalışma ayrıca özel okullarda istihdam edilen öğretmenleri mercek altına almaktadır. Resmî ve özel okullarda çalışan öğretmenlere yönelik araştırmada elde edilen istatistiki veriler, alan yazın taraması sonucu ortaya çıkan bilgiler, belli bir tarihsel bağlam ile kavramsal arka plan dâhilinde, gerçekçi ve eleştirel bir bakışla ortaya konmuştur. Öğretmenlerin çalışma koşullarında meydana gelen değişim ve dönüşümler prekaryalaşma sosyolojisi içinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Güvencesizlik, Uzaktan Eğitim, Özel Öğretim

ABSTRACT

Master Thesis

The Precarious Created By Covid-19 In Labor Markets And Its Effects On Teachers' Working Conditions

Ömer ARAS

Mardin Artuklu University

Institute of Graduate Education

2023: 128 Pages

The Covid-19 pandemic, which emerged in 2019, not only affected the whole world, but also shooked our country deeply. The pandemic has caused many social and economic problems, and in this context, it has led to the growing employment problems, especially in our country. Many countries in the world had to implement preventive measures against the pandemic, and some sectors and some employee groups were affected more than others by the measures taken. When the employment rates and labor force participation data for 2020 and 2021 are examined, it is seen that serious problems have arisen in the education sector. It is thought that the progress of this situation is caused by measures such as full closure and curfew in Turkey, as in many other countries. In this study, it examines the precariatization in the labor market during the Covid-19 process, the precarious employment in private education institutions and the working conditions of teachers during the pandemic. In the thesis, teachers' working conditions and precariousness are discussed within the framework of class analysis using critical social science methodology. In this direction, issues such as the difficulties faced by the education workers who are employed precarious in private education institutions during the pandemic process, the dimensions of the perception of distance education, partial employment and flexible working, and the uncertainty in the work-life boundaries are discussed. The study also focuses on teachers employed in private schools. The statistical data obtained in the research on teachers working in public and private schools, the information that emerged as a result of the literature review, were presented with a realistic and critical view within a certain historical context and conceptual background. Changes and transformations in the working conditions of teachers have been evaluated within the sociology of precarization.

Keywords: Covid-19, Precariousness, Distance Education, Private Education

TEŞEKKÜR

Tez yazım süresince desteğini esirgemeyen, her türlü yol gösterici olan, rehberlik eden, karşılaşılan sorunların çözümünde yardımcı olan, olumlu tavrıyla beni cesaretlendiren ve her zaman öğrencisi olmaktan gurur duyduğum kıymetli danışman hocam Sayın Doç. Dr. Sıdar ÇINAR’a teşekkür ederim.

Ayrıca bu çalışmamda emeği geçen, bilgi ve birikimleri ile destek olan, değerli hocalarım Sayın Doç. Dr. İzzet ÇIVGIN ve Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hatice AZTİMUR’a teşekkür ederim.

Ömer ARAS

Mardin

2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR DİZİNİ.....	xi
GRAFİKLER DİZİNİ	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
COVID-19’UN EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	4
1.1. Pandemi Kavramı ve Tarihsel Süreçte Görülen Pandemiler	4
1.2. Covid-19 Pandemisi.....	10
1.2.1. Covid-19 sürecinde ekonomi ve ekonomik kriz.....	13
1.2.2. Devletin pandemi sürecinde ekonomik krize müdahalesi ve müdahalelerin kamu maliyesine etkileri.....	21
İKİNCİ BÖLÜM.....	24
COVID-19’UN İŞGÜCÜ PİYASALARINA ETKİSİ VE PREKARYALAŞMA... 24	
2.1. Covid-19’un İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkisi	24
2.2. Prekarya Kavramı	35
2.2.1. Prekaryalaşma süreci	39
2.2.2. Prekarya tartışmaları.....	40
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	51
COVID-19’UN ÖĞRETMENLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE İSTİHDAMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	51
3.1. Eğitimin Toplumsal Fonksiyonları ve Öğretmenlik Mesleği	51

3.2. Neoliberal Dönüşümün Öğretmenlerin İstihdam Koşullarına Etkileri	52
3.2.1. Neoliberal dönüşümün kamudaki öğretmen istihdamına etkileri.....	52
3.2.2. Neoliberal dönüşümün özel eğitim kurumları üzerindeki etkisi	57
3.2.3. Neoliberal koşullarda öğretmenlerin istihdamı.....	59
3.3. Covid-19 Sürecinde Öğretmenlerin Çalışma Koşulları	65
3.3.1. Uzaktan eğitim döneminde eğitimin koşulları.....	65
3.3.2. Uzaktan eğitim döneminde eğitime ayrılan bütçe ve eğitim harcamaları	77
3.3.3. Uzaktan eğitim döneminde öğretmenlik mesleğinin güvencesizleşmesi.....	82
3.3.3.1. İstihdam koşullarında değişim	82
3.3.3.2. Ücretlerde değişim	85
3.3.3.3. Çalışma süreleri ve iş yükünde değişim	88
3.3.3.4. Çalışma koşullarındaki değişimin öğretmenlerdeki psikolojik yansımaları	91
SONUÇ	92
KAYNAKÇA.....	96
ÖZGEÇMİŞ	115

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo 1.1. Tarihsel Süreçte Görülen Salgınlar.....	6
Tablo 1.2. Covid-19 Pandemisine Karşı Ülkelerin Aldığı Tedbirlerin Zamansal Gösterimi.....	12
Tablo 1.3. Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Oranları (%).....	16
Tablo 1.4. OECD’nin 2023-2024 İçin Büyüme ve Enflasyon Tahminleri (%).....	18
Tablo 2.1. İstihdam Göstergeleri 15+ yaş, (Bin kişi), 2019-2020.....	26
Tablo 2.2. Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam Oranları (%).....	28
Tablo 2.3. Bazı Ülkelerde İşsizlik Oranları % (15+ Yaş).....	29
Tablo 3.1. Kadrolu, Sözleşmeli ve Ücretli Öğretmenlerin Hakları Yönünden Farkları..	54
Tablo 3.2. Yıllara Göre Özel Okul İstatistikleri (okul öncesi, ilk ve ortaöğretim).....	61
Tablo 3.3. Eğitim Sektörünün İstihdamdaki Payı (kamu ve özel sektör).....	63
Tablo 3.4. Yıllara Göre Devlet Okullarında Çalışan Öğretmen İstatistikleri.....	64
Tablo 3.5. Türkiye’de Salgın Sürecinde Eğitim Takvimi.....	69
Tablo 3.6. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ile Konsolide/Merkezi Yönetim Bütçesinin Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesine Oranları.....	78
Tablo 3.7. 2012-2019 Yılları Arasında Öğrenci Başına Yapılan Eğitim Kurumları Harcamasının Yıllık Ortalama Büyüme Oranı (%).....	80
Tablo 3.8. 2019-2020 Yılları Arasında Bazı Ülkelerde Öğrenci Başına Yapılan Eğitim Harcamalarının Değişimi (%).....	82
Tablo 3.9. Covid-19’un Öğretmenlerin Yaşamına Etkileri.....	84
Tablo 3.10. Uzaktan Eğitimin Öğretmenlerin Çalışma Yaşamına Etkileri.....	89

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1.1. Küresel Büyüme Oranları 2000-2021 (%)	15
Grafik 1.2. Türkiye'nin Yıllık GSYH Büyüme Oranları (2010-2021)	17
Grafik 1.3. Yıllık Sanayi Üretim Endeksi Değişimi (%).....	19
Grafik 1.4. IMF Yıllık Enflasyon Değişim Oranları % (2000-2021)	20
Grafik 1.5. Kamu Net Borç Alma/Borçlanma (GSYH'nın yüzdesi)	22
Grafik 2.1. Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam Oranı (%), 2014-2020	27
Grafik 3.1. Özel Okulların Öğretmen Sayısı	62
Grafik 3.2. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Uzaktan Eğitim Yöntemleri (%).....	72
Grafik 3.3. 2011-2021 Eğitim Harcamaları (Milyar TL).....	79
Grafik 3.4. Finans Kaynaklarına Göre Eğitim Harcamalarının Dağılımı (%) 2019-2020	79
Grafik 3.5. Eğitim Kademelerine Göre Öğrenci Başına Yapılan Eğitim Kurumları Harcaması	81
Grafik 3.6. Öğretmenlerin Yıllık Brüt Euro Maaşları (2020- 2021)	86

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIDS	: Edinilmiş Bağışıklık Yetmezliği Sendromu
ACTRAV	: İşçi Faaliyetleri Bürosu
BBC	: Britanya Yayın Kuruluşu
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BM	: Birleşmiş Milletler
DMK	: Devlet Memurları Kanunu
EBA	: Eğitim Bilişim Ağı
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ofisi
GSYH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
H₁N₁	: Domuz Gribi
H₂N₂	: Asya Gribi
H₃N₂	: Hong Kong gribi
HIV	: İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISER	: Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü
KDV	: Katma Değer Vergisi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MERS-CoV	: Orta Doğu Solunum Sendromu Koronavirüsü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PMI	: Satın Alma Yöneticileri Endeksi
SGP	: Satınalma Gücü Paritesi
SARS-CoV	: Ağır Akut Solunum Yetersizliği Sendromu Koronavirüsü
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEDMEM	: Türk Eğitim Derneği
TL	: Türk Lirası
TÜBA	: Türkiye Bilimler Akademisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
TYAP	: Toplumsal Yapı Araştırmaları Programı

UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
vd. : Ve Diğerleri
DSÖ (WHO) : World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
YÖK : Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Bu tez çalışmasında küreselleşmenin etkileri bağlamında pandemi, prekarya ve eğitim kavramları ile öğretmenlerin güvencesiz çalışma koşulları ele alınacaktır. Bunun için öncelikle pandeminin ekonomiye etkilerine, neden olduğu emeğin dönüşümüne ve işgücü piyasasındaki değişimlere odaklanılacaktır. Daha sonra eğitim sistemi, eğitimde güvencesiz istihdam ve eğitimin özelleştirilmesi süreci tartışılacaktır. Bu bakımdan tez çalışmasının amacı, Covid-19 pandemisinin işgücü piyasasında güvencesizliğe etkileri ve söz konusu güvencesizliğin öğretmenlerin çalışma koşullarına nasıl yansıdığını anlamaktır. Bunun için de tez çalışmasında kamuda çalışan öğretmenlerin ve özel eğitim kurumlarında sözleşmesiz, proje bazlı, yarı zamanlı ve güvencesiz çalışanların koşullarındaki değişimler üzerinde durulmuştur.

İlk olarak 2019 yılında Çin’de görülen Koronavirüs salgınının Türkiye’de ortaya çıkan ilk vakası 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiştir. DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından pandemi ilan edilen bu hastalık sürecinde ekonomi küresel olarak derinden etkilenmiştir. Pandemi sürecinde hastalığın yayılmasını engellemek için pek çok ülkede kısıtlama ve eve kapanma kararları neticesinde ekonominin hem arz hem de talep alanlarında ciddi gerilemeler yaşanmıştır. Başta eğitim, sağlık ve ulaşım olmak üzere sanayi ve hizmet sektörleri, bu sektörlerde istihdam edilenler pandemi koşullarından etkilenenlerin başında gelmektedir. Salgının tüm dünyada hızla yayılması ve özellikle işçilerin hastalanarak çalışamaz hale gelmesi bu duruma neden olan en büyük etkenlerden birisidir. Ayrıca pandemi sürecindeki eve kapanmanın tüm dünyada tüketim alışkanlıklarında dramatik değişimlere neden olması, emek talebinde ve arzında bazı yapısal değişimlerin hızlanmasına ve evden çalışma gibi pratiklerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu yapısal değişimler işgücü piyasasının bazı kesimleri için çalışma koşullarını belirsizleştiren ve işten çıkarılmalarını kolaylaştıran koşulların oluşmasına yol açmıştır. Özellikle kamuda çalışan ücretli öğretmenler ve özel eğitim kurumlarında görev alan güvencesiz çalışanlar; pandemide uzun süre eğitimin aksamasından büyük ölçüde etkilenmiştir.

Covid-19 süreci boyunca işgücü piyasası üzerinde prekaryalaşma artmış, güvencesiz istihdam edilen öğretmenler ve diğer çalışanlar pandemide ciddi sorunlar yaşamıştır. Eğitim bütçesinde ve öğrenci başına yapılan eğitim kurumları harcamasında kısıtlamaya gidilmiş ve öğretmenlik mesleğinde iş kaybı ortaya çıkmıştır.

Öğretmenlerin ücretleri/gelirleri azalmış, iş yükleri artmış, çalışma süreleri değişmiş, kaygı ve belirsizlik gibi durumlar yaşanmıştır. Öğretmenlik mesleğinde prekaryalaşma hızlanmıştır.

Pandemiyle birlikte evden çalışmanın yaygınlaşması 1980'lerden bu yana esnek çalışma kapsamında araştırılmakta olan güvencesiz çalışma, güvencesiz çalışma biçimleri ve bunların işgücü piyasasında yarattığı dönüşümlerin daha fazla dikkat çekmesine neden olmuştur (Çolak, 2015). Özel sektörde ve kamuda yeniden yapılanma, küçülme ve örgüt yapısında değişikliğe gitme gibi neoliberal sürecin son kırk yıldır yarattığı değişimler, küresel salgının bir sonucu olarak daha da derinleşmiş ve “iş güvencesizliği” kavramını daha önemli hale getirmiştir. Neoliberal perspektif, eğitimi serbest piyasanın bir parçası olarak görmüş, eğitimde özelleştirmenin önünü açmış ve böylece bu alandaki istihdam biçimleri yapısal dönüşüme uğramıştır (Yıldız, 2008). Pandemide uygulanan uzaktan eğitim, neoliberal politikaların zaten ticarileşmeye açtığı eğitimi pek çok açıdan yeniden tartışma konusu haline getirmiştir.

Bu tezin konusu, uzun dönemli neoliberal politikaların ticarileştirdiği eğitim sisteminde giderek güvencesizleştirilen öğretmenlerin pandemi sürecinin başta uzaktan eğitim olmak üzere çalışma koşullarında yarattığı değişimlerle birlikte çalışma koşullarındaki değişimi analiz etmektir. Tezde eleştirel sosyal bilim metodolojisi kullanılarak sınıf analizi çerçevesinde öğretmenlerin çalışma koşulları ve güvencesizleşmeleri ele alınmış; neoliberal politikaların uzun dönemli etkilerini ve bunların pandemi sürecinde nasıl değiştiklerini anlayabilmek için prekaryalaşma kavramına başvurulmuştur.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tarihsel süreçte görülen pandemiler etkileriyle birlikte incelenmiştir. Covid-19 pandemisinin ortaya çıkış süreci değerlendirildikten sonra bu pandeminin ekonomi üzerindeki etkileri ve devletlerin pandemi sürecinde ekonomik krize müdahalesi ve müdahalelerin kamu maliyesine etkileri tartışılmıştır.

İkinci bölümde, pandeminin işgücü piyasaları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda kadın ve genç işgücü istihdamı üzerinden dezavantajlı grupların pandemiden etkilenme biçimleri ve Covid-19'un çalışma süreleri üzerindeki etkileri ele alınmıştır. İşgücü piyasasında pandeminin etkisiyle uygulamaları artan *uzaktan çalışma*, *kısa çalışma* ve *kısmi süreli çalışma* gibi olguların çalışma hayatında meydana getirdiği

değişiklikler ve güvencesizlikler tartışılmıştır. Ayrıca 1980 sonrasında neoliberal ekonomi politikaları çerçevesinde ortaya çıkan ve yeni bir sınıf olan prekarya ve prekaryalaşma kavramları ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise güvencesiz çalışmanın sonuçları, boyutları ve Covid-19 pandemisinin kamuda ve özel öğretim kurumlarında güvencesiz çalışan öğretmenleri hangi derecede etkilediği incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmanın temel amaçlarından birisi, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî ve özel okullarda çalışan öğretmenlerin istihdam olanaklarının mercek altına alınmasıdır. Covid-19 döneminde eğitimde yaşanan sorunlar, bu sorunlara bağlı güvencesiz istihdamda meydana gelen değişim süreci ve öğretmenlerin çalışma koşulları araştırma kapsamında derinlemesine incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

COVID-19'UN EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1.1. Pandemi Kavramı ve Tarihsel Süreçte Görülen Pandemiler

Koronavirüsün ortaya çıkışı ile birlikte pandemi ve epidemi kavramları sıkça kullanır hale geldi. Kelimenin etimolojisine bakıldığında Eski Yunanca iki kelimenin birleşiminden oluştuğu görülür: “pan” Eski Yunanca’da “hepsi” ve “demos”, “insanlar” anlamlarına gelmektedir. Günümüzde “salgın” geniş bir alanda ve ülkeler arasında bulaşıcı bir hastalığın görülmesi durumunda kullanılan bir terimdir. Bu bağlamda “pandemi” ve “salgın” terimleri aynı durumu ifade etmektedirler (Tatar ve Ergün, 2021). Dolayısıyla pandemi; bir bulaşıcı hastalığın ya da enfeksiyonun, kıtalar ve/veya ülkelerarasında belli bir zaman aralığında hızla yayılmasını ifade eder. Geniş insan nüfusları arasında hızla yayılan enfeksiyonun etkisini göstermesi sonucu oluşan salgınların genel ismi pandemidir (Torrey, 2020; TÜBA, 2020). Pandemiiden farklı olarak epidemi ise daha dar bir alanda görülen salgınları tanımlamak için kullanılır. Buna göre epidemi de belirli bir bölgede veya bir ülkede, belli zaman aralığında bulaşıcı hastalığın yayılım göstermesi durumudur (TÜBA, 2020).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’ne göre bir hastalığın pandemi sınıfında nitelendirilebilmesi için üç özelliğe sahip olmalıdır. Birincisi; yeni ortaya çıkmış bir virüs olması veya var olan bir virüsün mutasyon geçirmiş olması gerekir. İkincisi; yeni ortaya çıkan veya mutasyon geçiren virüsün insanlara hızlıca geçebilmesi, insanlar arasında kolay ve sürekli bir şekilde yayılması durumudur. Son olarak söz konusu virüsün ülkeler arasında yayılması, pandemi tanımına dâhil olması için gerekli özelliklerden bir başkasıdır (BBC, 2020; Tekin, 2021).

Bu anlamda pandemi 1980’den beri hızlanan küreselleşme süreci ile yakın ilişkilidir. Küreselleşme olgusunun yarattığı uluslararası ticari faaliyetler ve uluslararası seyahatler salgınların ortaya çıktığı yerlerden kısa bir sürede farklı ülkelere ve kıtalara yayılmasına yol açmaktadır. Son yüz yıl içinde 61’i virütik olmak üzere toplam 87 pandemiye neden olma potansiyeli taşıyan enfeksiyondan 51 tanesi 1980 yılından sonra ortaya çıkmıştır (TÜBA, 2020, s, 28). Dolayısıyla 1980 sonrasında viral pandemilerin arttığı görülmektedir. Bakteriyel salgınlar ise antibiyotiğin keşfi ile neredeyse durma noktasına gelmiştir (Başaran, 2021). Bu salgınlardan en son ortaya çıkmış olan

Koronavirüs bulaşıcı hastalığının insanlar arasında hızla yayılması sonucunda virüs 114 ülkede tespit edilmiş ve bu durum 11 Mart 2020’de DSÖ tarafından pandemi ilan edilmiştir (Ünüvar ve Aktaş, 2022). Virüsün tüm dünyaya yayılmış olması, sadece sağlık alanında değil, sosyal-sınıfsal, ekonomik, siyasal ve kültürel olarak da olumsuz etkilerinin pek çok yerde ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Genel olarak yerleşik yaşama geçilmesi, nüfus artışı, yetersiz ve sağlıksız beslenme, ekosistemlerin zarar görmesi, hızlı ulaşım ve insan hareketliliği, hijyen konusundaki sıkıntılar, sağlık hizmetlerine ulaşmanın zorluğu, yoksulluk, yaban hayvanları ile temas ve savaş gibi olumsuz faktörler, salgın hastalıkların en önemli sebepleri arasında gösterilmektedir (Tekin, 2021). İnsan topluluklarının tarım ve hayvancılık faaliyetlerine başladıkları Neolitik dönemde enfeksiyonlara neden olan mikroorganizmaların taşıyıcıları olan evcil ve yabani hayvanlardan insan topluluklarına bulaşıcı hastalıkların geçişi mümkün hale gelmiştir (Crawford, 2007, s, 200-205). Hastalığa yol açabilecek hayvanlarla yakın ve uzun süreli temas, insan nüfusunun artışı gibi bir veya birkaç olgu gerçekleştiğinde, salgın yapacak mikroorganizmalar için süreç başlar ve bu anlamda tarihin her döneminde düzensiz aralıklarla ortaya çıkmış olan pandemiler ve bu pandemilerin yol açtığı birtakım etkiler görülür (Crawford, 2007; Nikiforuk, 2022, s, 19-32). Dolayısıyla büyük yerleşim yerlerinin kurulması ve hızlı ulaşım araçlarının geliştirilmesi bulaşıcı hastalıkların yayılmasına ve pandemilere dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Uygarlık tarihinin farklı zamanlarında ve yerlerinde insan toplulukları arasındaki etkileşimlere, sosyo-ekonomik gelişmelere bağlı olarak hıyarcıklı veba, çiçek, kızamık, sıtma, kabakulak, difteri, tifüs gibi farklı bulaşıcı hastalıklar salgınlara dönüşmüştür (Eroğlu, 2020).

Batı Roma İmparatorluğunun çöküş dönemindeki etkili olan sıtma ve Amerika kıtasının keşfini takip eden yıllarda Amerikan yerlileri arasındaki çiçek salgını önemli tarihsel dönemeçlerde siyasi ve toplumsal anlamda etkili olmuşlardır (Nikiforuk, 2022). Kara ölüm olarak bilinen veba, Avrupa’da 17. yüzyılın sonuna kadar sürmüş ve Avrupa nüfusunun yarısını yok etmiştir. Bu kayıplar arasında tarımla uğraşan yoksul kesimin oranı oldukça yüksektir. Dolayısıyla veba tarımda işgücünü azaltarak ücretleri artırmasıyla feodalizmin çözülüşünü hızlandırmıştır (Eroğlu, 2020). Görüldüğü gibi salgınlar sadece hastalık veya ölümlere neden olmazlar aynı zamanda toplumsal yaşantıları, tüketim alışkanlıklarını, yaşam biçimlerini, ekonomik faaliyetleri ve eğitim gibi birçok alanı etkiler. Salgınların ne zaman ortaya çıkacağı ne kadar yayılacağı ve ne

kadar süreceği gibi belirsizlikler salgınların etkilerinin büyük olmasında rol oynamaktadır (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020).

1918'deki İspanyol gribi, grip salgınları döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Grip salgınından önce cüzam ve veba gibi salgınlar toplumsal yaşamı derinden etkilemiştir (Nikiforuk, 2022, s, 188). Aşağıdaki tabloda son yüz yılda görülen bazı pandemiler kronolojik sırasına göre verilmiştir.

Tablo 1.1. Tarihsel Süreçte Görülen Salgınlar

Zaman	Salgın	Ölüm Sayısı
1918-1919	İspanyol Gribi	40-50 milyon
1957-1958	Asya Gribi	1,1 milyon
1968-1970	Hong Kong Gribi	1 milyon
1981-Günümüz	HIV-AIDS	>35 milyon
2002-2004	SARS-CoV	770.000
2009-2010	Domuz Gribi	200.000
2014-2016	Ebola	11.000
2015-Günümüz	MERS	850.000
2019-Günümüz	COVID-19	6.839.960 (13.04.2023)

Kaynak : LePan, 2020; Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020; Eroğlu, 2020

Tablo 1.1'de görüldüğü gibi 20. Yüzyılın ilk büyük salgını İspanyol gribidir. Salgınların genellikle bağışıklık sistemleri güçsüz olan yaşlı, hasta ve çocukları etkilemesi beklenirken Philip Norrie (2016), *a history of disease in ancient times* adlı kitabında İspanyol gribinin dayanıklı kişileri ve gençleri etkilediğini, bu nedenle çok büyük ekonomik ve sosyal etkileri olduğunu belirtmektedir. I. Dünya Savaşının son dönemlerinde ortaya çıkan İspanyol gribinin yol açtığı can kaybı savaşta ölenlerin iki katından fazlaydı. İspanyol gribiyle enfekte olan askerlerin evlerine dönmeleriyle birlikte hastalık yaşlılar, çocuklar ve kadınlar arasında yayılmaya başlamıştır (Eroğlu, 2020). Araştırmalar salgın ile ekonomik kayıp arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. İspanyol grip salgını üç dalga halinde yayılmış; İsveç, ABD, Hindistan ve diğer birçok ülkede ekonomik daralmaya neden olmuştur (Türk, Ak Bingöl ve Ak,

2020). İlk mikrobiyolojik araştırmaların 1933 yılında yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda ve İspanyol gribi zamanında görülmesi ve ülkelerin savaş nedeniyle güvenliği sağlamak üzere basına sansür uyguladıkları düşünöldüğünde İspanyol gribinin epidemiyolojisi üzerine çalışma yapmak zor olmuştur (Tekin, 2021). Aynı şekilde, I. Dünya Savaşı yıllarındaki tifüs salgını da ciddi kayıplara yol açmıştır. Dolayısıyla bu iki hastalığın aynı dönemde dolaşımda olmaları salgının verdiğı kayıpların iç içe geçmesine neden olmuştur (Ünüvar ve Aktaş, 2022). Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda ve ayrıca bu dönemde iletişim ve ulaşımın yeterince gelişmediğı hesap edildiğinde, salgının gerek ekonomik gerekse de başka alanlarda yarattığı kayıplar tam olarak ortaya konulamamıştır (Tekin, 2021). İspanyol gribinden sonra da genellikle grip benzeri salgınların 20. ve 21. Yüzyıl'da etkili olmaya devam ettiğı tablo 1.1'den anlaşılmaktadır.

1957 yılında Çin'de kanatlı influenza virüsü ile insan influenza virüsleri arasında genetik materyal alışverişi sonucunda H₂N₂ adı verilen yeni bir virüs türü ortaya çıkmış ve Asya gribi olarak adlandırılan salgına yol açmıştır (Keyvan ve Yurdakul, 2016). Çin'nin Guizhou yerleşiminde ortaya çıkan Asya gribi pandemisi dört milyon insanın hayatını kaybetmesine yol açmış ve dünya ancak daha sonra geliştirilen aşı sayesinde bu felaketten kurtulmuştur (Ünüvar ve Aktaş, 2022). Asya gribi ABD ve Kanada ekonomilerinin yaklaşık % 1 küçölmesine yol açmıştır. Önceki salgınlara benzer şekilde bu salgında da birçok gelişmiş ekonomide işgücü kaybı yaşanmış, büyüme oranı düşerken işsizlik oranları da artmıştır (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020).

Asya gribinden yaklaşık on yıl sonra 1968 yılında Asya gribine benzerliğı ile bilinen Hong Kong grip salgını ortaya çıkmıştır. Hastalık etkeni H₃N₂ virüsü olarak tespit edilmiş ve insanlar arasında H₂N₂ virüsünün de aynı anda dolaşımda olduğı bildirilmiştir (Keyvan ve Yurdakul, 2016). Hong Kong gribi, dünya çapında, tahmini bir milyon insanın hayatına mal olmuştur. İlk defa Hong Kong'da virüsün ortaya çıkışının ardından önce Vietnam ve Singapur'dan salgın bildirilmiş; daha sonra Hindistan, Filipinler ve Avustralya'dan da bildirimler alınmıştır (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020). Hong Kong gribi virüsü ortaya çıkışından iki ay sonra Avrupa ve Amerika'ya da sıçramıştır. Ancak sonraki birkaç ayda (kısa bir süre içerisinde) Hong Kong gribinin aşısı bulunmuştur. Salgın bir yıl içinde dünya GSYH'da % 7 oranında küçölmeye yol açmıştır (Tekin, 2021). Diğeryandan salgın işgücü piyasasını da etkilemiş, örneğın ABD'de işe devamsızlık Hong Kong grip salgını döneminde % 3 - % 8 arasında

seyretmiştir. Ekonomi dışında sağlık ve eğitim sistemleri de salgından ciddi bir şekilde etkilenmiştir (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020).

Bir başka önemli salgın olan HIV, ilk kez 1960 yılında maymunlarda görülmüştür (TÜBA, 2020). HIV/AIDS'in insanlarda görüldüğü tarih 1981'dir. 1981-2000 yılları arasında 21,8 milyon insan bu hastalıktan hayatını kaybetmiştir (Tümer ve Ünal, 2001). Salgın bugüne kadar toplam 36 milyondan fazla cana mal olmuştur ve dünyada halen 38,6 milyon insan HIV ile yaşamaktadır (Şahin, 2022). 2022 yılında dünya genelinde 1,5 milyon insan HIV virüsünü kapmış ve 650 bin kişi AIDS'e bağlı nedenlerden dolayı hayatını kaybetmiştir (WHO, 2022). HIV'in ekonomik etkisi her ülkede farklı olmakla birlikte, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde çok daha fazla olmuştur. Küresel olarak geniş bir alana yayılmasından dolayı HIV'e bağlı sağlık harcamaları çok büyüktür; HIV/AIDS nitelikli işgücü kayıplarına da neden olmaktadır (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020).

2003 yılında, SARS-CoV (Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus/Ağır Akut Solunum Yetersizliği Sendromu Koronavirüs) Çin'in Guangdong eyaletinde Foshan şehrinde ortaya çıkmıştır (Durmaz Akyol, 2005). Solunum yolu enfeksiyonu olan SARS-CoV kısa sürede 37 ülkeye yayılmıştır (Ünüvar ve Aktaş, 2022). Tüm yaş gruplarında görülebilen bu hastalığın kadınlara bulaşma oranı daha yüksek olup diğer koronavirüsler gibi damlacık, hava yolu ve vücut sıvıları ile bulaşmaktadır (Durmaz Akyol, 2005). SARS-CoV küreselleşmenin artması nedeniyle başta Asya ülkeleri olmak üzere birçok ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Asya ülkelerinde salgından özellikle turizm ve perakende hizmet sektörü gibi endüstriler etkilenmiştir. Söz konusu virüsün etkisiyle Çin ekonomisi 2003 yılında % 11,1 küçülürken, ABD'de de ekonomik kayıplar yaşanmıştır. Bir ülkede yaşanan ekonomik kriz, küreselleşmeyle ilişkili olarak artan ticaret ve finans bağlantıları yoluyla, kısa sürede tüm dünyayı etkileyebilme potansiyeli taşımaktadır (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020). SARS-CoV'un dünya ekonomisine maliyeti 40 milyar ABD doları olmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 2009).

2000'li yıllarda etkili bir başka salgın hastalık olan domuz gribi 2009 yılının Mart ayında Güney Batı ABD ve Meksika'da ortaya çıkan bir pandemidir. Grip kısa süre içerisinde tüm dünyayı etkisi altına almış, on binlerce kişiye bulaşmış ve binlerce insanın hayatına mal olmuştur. Birkaç virüsün genetik karışımı ve A tipi influenza virüsü olan H₁N₁ virüsü, bu hastalığın etkenidir (Medicalpark, 2023). Domuz gribi

virüsü, mevsimsel olarak dünya genelinde dolaşmaya devam etmektedir. Özellikle kış aylarında Güney Amerika ülkelerinde bu virüs daha etkili hale gelmektedir. Bu pandeminin diğer pandemilere benzer şekilde işgücü ve ekonomi üzerinde birçok olumsuzlukları görülmüştür. Söz konusu salgın esnasında ekonomik aktiviteler azalmış, finansal piyasalarda belirsizlik yoğunlaşmış, korku iklimi oluşmuş, tüketici davranışları değişmiş ve işgücü kaybı yaşanmıştır. Domuz gribinden etkilenen ülkelerde, ekonomideki kayıp GSYH'nın % 0,5 ile % 1,5'i arasında olmuştur (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020).

Ebola virüsü ilkin 1976 yılında Sudan'da tespit edilmiş; daha sonra Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Ebola Nehri civarında da bu virüse rastlanmıştır. Ebola isminin kaynağı bu nehirdir (Karatay vd., 2015). Ancak Ebola en büyük salgını 2014-2016 yıllarında yaşanmıştır. Filoviridae ailesinden olan Ebola virüsü, büyük salgında en çok Gine, Sierra Leone ve Liberya'yı etkilemiştir (WHO, 2023). Afrika ülkelerinde görülen Ebola virüsü çok tehlikeli olup hayvanlardan insana ve insandan insana bulaşabilmekte, bulaştığı kişilerde % 50 oranında öldürücü olabilmektedir. Diğer salgınlarda olduğu gibi bu salgında, salgının merkezi konumundaki ülkelerde başta olmak üzere pek çok ülkede önemli ekonomik kayıplar yaşanmıştır. Ebola görülen ülkelerde, hane halkı geliri düşmüştür. Ebola salgınının Gine, Sierra Leone ve Liberya ekonomilerinde toplam 2,8 milyar dolar kayba neden olduğu ve bu ülkelerde 2015 yılında GSYH'nın 2,2 milyar dolar azaldığı kaydedilmiştir. Sierra Leone'de ölüm ve karantina gibi nedenlere bağlı olarak işgücü kayıp oranı % 50'dir. Ayrıca turizm, madencilik ve tarım gibi üretici sektörlerde gelir kayıpları görülmüş; salgın, sağlık ve eğitim gibi hizmetler sektörünün iki önemli alanını ciddi bir biçimde etkilemiştir. Bu sektörlerde önemli oranda işgücü kayıpları yaşanmış; okullar kapanmış, eğitim aylarca sekteye uğramıştır. Ebola virüsünün toplam sosyo-ekonomik maliyetinin 53 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020). Ebola salgını sürecinde özellikle dezavantajlı ailelerden gelen binlerce öğrenci okulu terk etmek zorunda kalarak, eğitim öğretim sürecinin dışına çıkmış ve aileye ek gelir getirmek için bir işe girmişlerdir. Örneğin Sierra Leone'de okullar terk edildiği için kız çocuk işçiliği oranı % 19'a yükselmiştir (Özer vd., 2020).

MERS-CoV (Middle East Respiratory Syndrome Coronavirus/ Orta Doğu Solunum Sendromu Koronavirüs), 2012 yılında Suudi Arabistan'da ortaya çıkmış, develerden insana bulaşan Koronavirüs ailesinden bir virüs türüdür (İnal, 2016). 2015

yılında salgın halini alan virüsün etkilerinin günümüzde hâlâ devam ettiği tablo 1.1'den anlaşılmaktadır. MERS-CoV, Arap Yarımadası dışında en çok Güney Kore'de görülmüş, ölümcül olabilen ve her yaş grubunu etkileyebilen bir virüstür. Güney Kore'de turizm sektörüne maliyeti 2,6 milyar dolar olan salgın; ulaşım, konaklama ve yiyecek içecek sektörleri üzerinde de ciddi etkiler bırakmıştır (Türk, Ak Bingül ve Ak, 2020). MERS-CoV salgınında yaşlı çalışanlar daha çok iş ve gelir kaybına uğramışlar, çalışma saatlerinde de azalma yaşanmıştır (ILO, 2020a).

1.2. Covid-19 Pandemisi

Koronavirüsün 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde bir pazar yerinde hayvanlardan insanlara bulaştığı iddia edilmiştir. Ancak sonradan ilk bildirilen vakanın 1 Aralık 2019 tarihinde saptandığı ve bu kişinin deniz ürünleri pazarıyla bir bağlantısının olmadığı bildirilmiştir. Covid-19 virüsünün nasıl ortaya çıktığı ile ilgili araştırmalar devam etmektedir (Şahin, 2022). Çin'in, virüsün yayılması ile ilgili olarak dünya kamuoyunu geç bilgilendirmesi nedeniyle, bu hastalık başlangıçta Çin ve Tayland gibi sınırlı sayıda ülkenin sorunu olarak görülmüştür (Pelit ve Irmak, 2022). Ancak hastalık kısa sürede tüm kıtalarda görülmeye başlanınca sorunun ciddiyeti de anlaşılmıştır (Türk, Ak Bingül ve Ak, 2020). Daha sonra virüsün Corona ailesine ait olduğu tespit edilmiş ve 11 Şubat 2020 tarihinde DSÖ tarafından hastalığın resmî adı, "Coronavirus Disease-2019; COVID-19" olarak açıklanmıştır. Yukarıda bahsedilen diğer korona salgınlarından da anlaşılabileceği gibi 1960 yılından beri koronavirüslerin varlığı bilinmektedir. Elektron mikroskobu görüntülerinde "Taç benzeri" çıkıntılar taşıdığı tespit edildiğinden, bu virüs ailesine Latince "Corona" kelimesinden yola çıkılarak "Corona-virus; CoV" adı verilmiştir (Meşe ve Ağaçfıdan, 2020). Kısa bir süre sonrada, hastalığa neden olan virüs, Uluslararası Virüs Sınıflandırma Komitesi (ICTV) tarafından SARS-CoV'e genetik benzerliği nedeniyle SARS-CoV-2 olarak adlandırılmıştır (Meşe ve Ağaçfıdan, 2020). Daha sonra Covid-19, 11 Mart 2020 tarihinde DSÖ tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir (Tatar ve Adar, 2020).

Çin'in ardından ilk vaka Tayland'da ortaya çıkmış ve kısa bir sürede Antarktika hariç tüm dünyada etkisini göstermiştir. Virüsün yayılışı 2020 yılının Ocak ve Şubat aylarında Çin'de zirveye ulaşmıştır (Tatar ve Adar, 2020). Mart 2020'de ise Avrupa'da virüsün merkez üssü İtalya ve İspanya olmuştur (Tauscher vd., 2020). Covid-19 diğer bulaşıcı hastalıkların bulaşma yollarına benzer şekilde solunum, damlacık ve vücut

sıvıları yoluyla bulaşmaktadır. Hastalı bu yüzden insanlar arasında çok hızlı biçimde yayılmış; küresel bir korku ve paniğe yol açmıştır (Çöl ve Güneş, 2020).

Virüsün mutasyona uğrayarak değişmesi ile birlikte, özellikle 55 yaş ve üstündeki bireyler, altta yatan farklı kronik hastalıkların da etkisi ile uzun süreli tedavi almak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda ölüm oranlarındaki artış, küresel endişenin daha da yükselmesine sebep olmuştur. Bazı varyantlarda klinik tablonun daha da ağırlaştığını burada eklemekte fayda vardır. (Genel anlamda 20 adet gen diziliminde meydana gelen değişimlerin sebep olduğu varyantların akabinde çoklu gen değişiminden kaynaklanan ve endişe verici sınıfında konumlanan varyantların da ortaya çıktığını belirtmek gerekmektedir.) Her geçen gün Covid-19'un yeni varyantları ortaya çıkmış; küresel boyutta tehlike artırmıştır (Toraks, 2021). Ayrıca araştırmalarda Covid-19'un erkeklerde daha ağır seyrettiği tespit edilmiştir (Çöl ve Güneş, 2020). Salgın sürecinde Covid-19 için aşı çalışmaları hızla devam etmiştir. ABD ilaç şirketi Pfizer ile Alman BioNTech şirketinin ortaklaşa ürettikleri Pfizer-BioNTech aşısı 11 Aralık 2020'de ABD İlaç ve Gıda Dairesinden "acil kullanım onayı" almış ve 23 Ağustos 2021 tarihinde Covid-19'a karşı ABD'de ve dünyada "tam onaylanan ilk aşı" olmuştur (Euronews, 2021). Çin'in geliştirdiği "Sinovac" ise 13 Ocak 2020 tarihinde Türkiye'de kullanımına izin verilen ilk aşı olmuştur (Ünüvar ve Aktaş, 2022).

Covid-19 salgınının etkileri farklı salgın hastalıklarla karşılaştırıldığında çok yönlü ve yıkıcıdır. Salgının yayılmasının önüne geçmek amacıyla dünyanın bütün ülkeleri tarafından kapsamlı önlemler alınmıştır. Pek çok ülkede sınır kapılarının kapatılması, kontrollü geçiş uygulamaları, ülke ve şehirlerarası seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları, iş yerlerinin kapatılması, karantina uygulamaları, evden eğitime geçilmesi gibi birçok alternatif tedbirler alınarak bu süreç en hafif biçimde atlatılmaya çalışılmıştır (Pelit ve Irmak, 2022).

Tablo 1.2. Covid-19 Pandemisine Karşı Ülkelerin Aldığı Tedbirlerin Zamansal Gösterimi

Ülkeler	İlk Vakanın Ortaya Çıkışı	Okulların Kapatılması	Toplu Bulunulan Yerlerin Kapatılması	Toplu Etkinliklerin Kısıtlanması	Seyahat ve Ulaşım Kısıtlamaları
TÜRKİYE	10 Mart 2020	12 Mart 2020	15 Mart 2020	12 Mart 2020	13 Mart 2020
ALMANYA	27 Ocak 2020	17 Mart 2020	16 Mart 2020	13 Mart 2020	17 Mart 2020
FRANSA	24 Ocak 2020	13 Mart 2020	14 Mart 2020	13 Mart 2020	17 Mart
İTALYA	31 Ocak 2020	10 Mart 2020	12 Mart 2020	10 Mart 2020	10 Mart 2020
İNGİLTERE	31 Ocak 2020	18 Mart 2020	20 Mart 2020	13 Mart 2020	24 Mart 2020

Kaynak : Tauscher vd, 2020

Tablo 1.2’de görüldüğü gibi Covid-19 pandemisinin ortaya çıkmasının ardından ülkeler bir takım önleyici tedbirler almıştır. Ülkelerin birçoğunun ilk vakanın ortaya çıkmasının ardından tedbir almakta geç kaldığı söylenebilir. Bu durum ekonomi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Tedbir almakta geç kalan ülkelere birisi de İngiltere’dir. Çünkü İngiltere ilk başlarda “sürü bağışıklığı” sistemini uygulamayı denemiş ancak vakaların kısa sürede katlanarak artması İngiliz hükümetini önleyici tedbir almaya zorlamıştır. AB hükümetleri, koronavirüse karşı mücadele de çeşitli maddeler üzerinde anlaşmışlardır. Bu maddelerden bir tanesi de ekonomi ve istihdam konusunda iş birliği yapmak olmuştur (Tauscher vd., 2020). Türkiye’de ilk vaka 10 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiş ve bu tarihten hemen sonra okullar kapatılmış, toplu etkinliklere ve seyahate kısıtlama getirilmiştir. Türkiye’de salgının ortaya çıkmasıyla birlikte ardı ardına önleyici tedbirler hayata geçirilmiştir. Bu süreçte alınan tedbirlere bakıldığında, genellikle insanların birbiriyle temasını en aza indirmenin amaçlandığı görülmektedir. Bu doğrultuda sokağa çıkma yasakları, okulların kapatılması, seyahat yasakları ve alışveriş merkezi gibi kapalı ortamlarda belirli sayıda insan bulunması gibi çeşitli kısıtlamalarla salgının yayılım hızı önlenmeye çalışılmıştır (Akgün, 2020).

Bu önlemlerin en önemli sonuçlarından birisi küresel ekonomik faaliyetlerin neredeyse tümüyle durma noktasına gelmiş olmasıdır. Bu etki aynı zamanda Covid-19

salgınının diğer salgınlardan ayıran temel özelliğidir (Boissay & Rungcharoenkitkul, 2020).

Covid-19, görüldüğü bütün ülkelerde etkisini birçok alanda ve ciddi bir biçimde göstermiş, toplumun ve ekonominin olağan akışını sarsmıştır. Bu süreçte günlük yaşam biçiminin değişmesi, hane halkı gelirinin azalması, uluslararası para sistem ile uluslararası finans ve ticaretin zarar görmesi, okullarda yüz yüze eğitime ara verilmesi gibi birçok olumsuz durum ortaya çıkmıştır (Türk, Ak Bigül ve Ak, 2020). Dolayısıyla krizin işgücü arzı ve işgücüne katılımı bakımından önemli zararları olmuştur (Türk, Ak Bigül ve Ak, 2020).

1.2.1. Covid-19 sürecinde ekonomi ve ekonomik kriz

Her ne kadar ekonomik krizler sadece pandemi gibi olağanüstü durumlarda ortaya çıkmasa da pandemi halihazırda devam eden ekonomik durgunluğu artırarak kriz yaratmıştır. Kriz, “pek çok ülkenin ekonomik büyüme oranlarında yavaşlama (Balcı ve Çetin, 2020), ticaret hacminde küçülme, ekonomik aktivitelerde ve yatırım hızında düşüş” şeklinde kendisini göstermiştir. Ticarete belirsizliğin artmasıyla birlikte küresel ekonomilerde durgunluk artmıştır (Göze Kaya, 2020; Kaymaz, 2021).

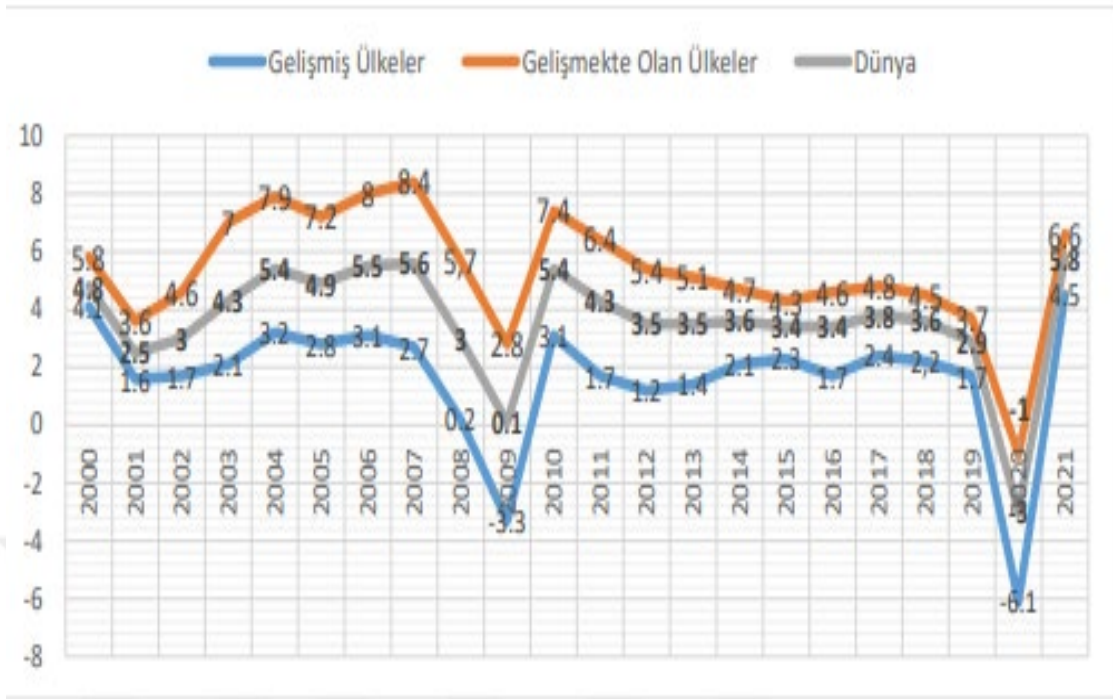
Covid-19 salgını tüm dünyayı savunmasız ve hazırlıksız yakalamış, sosyal ve siyasal etkileri yanında, Covid-19 salgını gelişmişlik dereceleri fark etmeksizin bütün ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemin etkisi ticaret, eğitim, ulaşım ve hizmet gibi pek çok sektörde görülmüştür (Taşkın ve Akıncı, 2021). Böyle bir durumda, pek çok devlet eğitim, sağlık, ekonomi başta olmak üzere farklı alanlara müdahale ederek sorunun üstesinden gelmeye çalışmıştır (Buhur, 2020). Ancak ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin farklı olması; topluma sunulan hizmetler ve salgınla mücadele sürecinde uygulamaya konulan sosyo-ekonomik teşvik ve destekler de bu anlamda farklı biçimlerde gerçekleşmiştir. Salgın sürecinde ülkeler arasında uçuşların kapatılması; ülkeler arası ticarete kesinti yaşanması; iş yeri, dükkân ve fabrikaların işlerini durdurup neredeyse kapanma noktasına gelmesi, pandeminin meydana getirdiği ve ekonomik krizi orataya çıkaran sonuçlardan bazılarıdır (Aykaç ve Murat, 2022). Bunun yanında salgının yayılma hızına bağlı olarak arz ve talepte ciddi değişimler başlamış, üretim ve tedarik zincirinde büyük aksamalar ortaya çıkmıştır (Pelit ve Irmak, 2022). Küresel anlamda tedarik zincirinde aksamalara yol açan Covid-19 salgını, üretim ve ticaret hacmi gibi çok sayıda makroekonomik göstergeleri negatif yönde etkilemiştir

(Noyan Yalman, Aydın Ünal ve Koşaroğlu, 2021). Örneğin pandeminin ortaya çıkmasının hemen ardından Çin’de üretimin aksaması, arz zincirlerinin sekteye uğramasına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak ara mal ve hammaddesini Çin’den tedarik eden işletmelerde üretimde daralma meydana gelmiştir. Pandemi ile birlikte uluslararası taşımacılık faaliyetlerine kısıt getirilmeside, ekonomik faaliyetlerin ciddi bir şekilde yavaşlamasına sebep olmuştur (McKibbin & Fernando, 2020).

Covid-19’un neden olduğu sosyal ve ekonomik atmosferde, OECD ve IMF gibi uluslararası ekonomi kuruluşlarının yayınladığı verilerle, bu süreçte ekonomik büyümedeki yavaşlamayı göstermişlerdir. OECD tarafından 2 Mart 2020 tarihinde yayımlanan ara raporda, Covid-19 pandemisine bağlı olarak 2020 yılı için küresel ekonomik büyüme oranının % 2,4 seviyesine gerileyeceği ve 2020 yılı ilk çeyreğinde ekonomik büyümenin yüksek ihtimal ile negatif seyredeceği öngörülmüştür (OECD, 2020b).

Bunun yanında IMF tarafından 2000-2021 yılları arasında küresel büyüme tahminleri grafik 1.1’de ele alınmıştır. Grafikte de görülebileceği gibi 2008 ekonomik krizi döneminde ve 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 krizinde büyüme oranlarının negatif yönlü bir seyir izlediği net biçimde anlaşılmaktadır. 2008 küresel krizi neticesinde 2009 yılındaki küresel büyüme oranı gelişmiş ülkelerde % -3,3 oranında olmuştur. Bu oran gelişmekte olan ülkelerde % 2,8, dünyada ise % -0,1 seviyesinde seyretmiştir. Ekonomi küresel olarak 2010 yılının ardından bir toparlanma sürecine girmiş olsa da Covid-19 pandemisinin etkisi ile yirmi iki yıllık dönemde en düşük seviyesine 2020 yılında inmiştir. Söz konusu süreçte büyüme oranları gelişmiş ülkelerde % -6,1 seviyesine kadar düşmüştür. Bu oran gelişmekte olan ülkelerde % -1 ve dünyada ise % -3 seviyesine gerilemiştir. Covid-19 pandemisi, gelişmekte veya gelişmiş ülkeleri ayırt etmeksizin tüm ekonomileri negatif olarak etkilemiştir. Bu sürecin ardından ise dünya ekonomisi 2021 yılında toparlanma sürecine girerek pozitif büyüme oranlarına sahip olmuştur.

Grafik 1.1. Küresel Büyüme Oranları 2000-2021 (%)

Kaynak: Göze Kaya, 2020 (IMF, 2020 verilerin alınmıştır)

Ticari işlemlerde belirsizliklerin yaşanması, küresel ekonomide toparlanmanın gecikmesine yol açmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin üretimde dışa bağımlı olmaları ve dış borçlarının yüksek olması gibi çok sayıda faktör, Covid-19 pandemisinin yol açtığı hasarların ortadan kaldırılmasında ve ekonomik toparlanmada gecikmeye neden olmuştur. Çoğunlukla sanayi sektörüne dayanan, üretim imkânına sahip ve sermayesi güçlü ülkeler, Covid-19 pandemisinin yarattığı zorlu durumdan daha kolay çıkabilecek ekonomiler olarak nitelendirilebilmektedir (Göze Kaya, 2020). Covid-19 varyantlarının yayılması; borçların, enflasyonun, eşitsizliklerin ve belirsizliklerin artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda 2021'deki güçlü toparlanmanın ardından, küresel ekonomi yavaşlama sürecine girmiştir (World Bank, 2022). Küresel ekonomideki yavaşlamanın ardından OECD, ekonomik görünüm raporunda 2023 için küresel ekonomik büyüme tahminini % 3 olarak açıklamıştır (İş Bankası, 2023).

Tablo 1.3. Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Oranları (%)

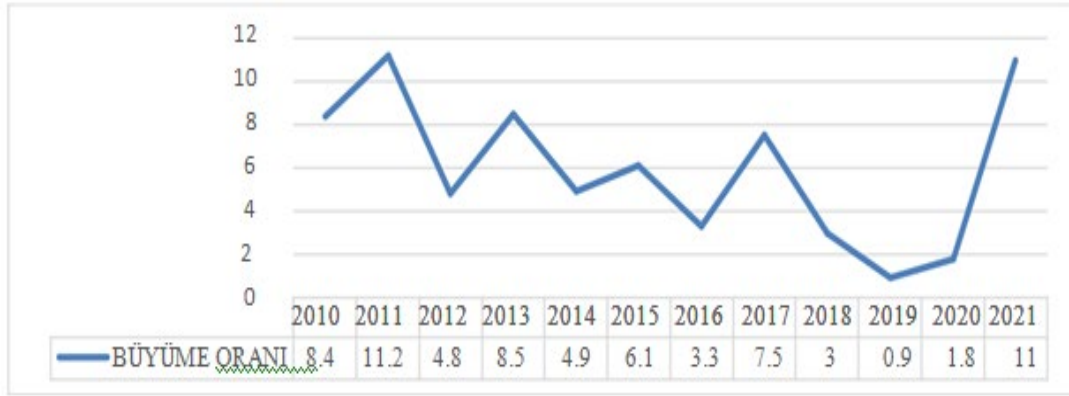
	2019	2020	2021	2022
Almanya	1,1	-4,6	3,1	4,6
Fransa	1,8	-8	6,3	3,9
İtalya	0,3	-8,9	5,8	4,2
Japonya	0	-4,6	2,4	3,2
İngiltere	1,4	-9,9	6,8	5,0
Kanada	1,9	-5,3	5,7	4,9
Çin	6,0	2,3	8,0	5,6
Rusya	2,0	-3,0	4,7	2,9
ABD	2,2	-3,4	5,9	5,1
Türkiye	0,8	1,7	8,9	3,2

Kaynak: Ünüvar ve Aktaş, 2022 (IMF verilerinden elde edilmiştir)

Tablo 1.3’te bazı ülkelerin ekonomik büyüme oranları verilmiştir. 2019 yılında en çok büyüyen ülke Çin, en az büyüyen Japonya olmuştur. Covid-19’a karşı alınan çeşitli önleyici tedbirlerin etkisiyle 2020 yılında belirtilen ülkelerde büyük bir ekonomik daralma gözlemlenmiştir. Ekonomik daralmanın en yüksek olduğu ülke % -9,9 oranı ile İngiltere olmuş ve onu % -8,9 oranı ile İtalya takip etmiştir. Covid-19 Çin’de ortaya çıktığı halde 2020 yılında Çin ekonomisi % 2,3 oranında büyüme kaydetmiştir. Çin’i % 1,7 büyüme oranı ile Türkiye takip etmiştir. 2021 yılında aşı çalışmalarının aktif olarak uygulanması ile birlikte en büyük ekonomik büyüme % 8,9 ile Türkiye’de gözlemlenmiştir. Türkiye’den sonra % 8 oranı ile Çin ikinci sırada yer almıştır.

TÜİK verilerinden faydalanılarak Türkiye’nin ekonomik büyümesinin yıllara göre değişimine bakıldığında pandeminin yarattığı daralma daha net görülebilmektedir (Akıl ve Bayram, 2022). Grafik 1.2’de Türkiye’nin yıllık GSYH büyüme oranları verilmiştir. 2011 yılında Türkiye ekonomisi % 11,2 büyüme kaydetmişken sonraki yıllarda dalgalanmalar vardır. 2018 yılında, ekonomik büyümede ciddi bir gerileme görülürken pandemi sürecine denk gelen 2019 ve 2020, 2008 ekonomik krizi sonrasında büyümenin en düşük olduğu yıllar olmuştur (Uğurlu Yıldırım, 2021).

Grafik 1.2. Türkiye’nin Yıllık GSYH Büyüme Oranları (2010-2021)

Kaynak: Akal ve Bayram, 2022

OECD, Eylül 2023 Ara Dönem Ekonomik Eğerlendirme Raporu’nda 2023 ve 2024 yılları için küresel ekonomik büyüme ve enflasyon tahminini açıklamıştır. OECD, bu tür öngörülerini dönemsel olarak güncellemektedir (İş Bankası, 2023). Tablo 1.4’e göre küresel ekonominin 2023’te % 3 ve 2024’te % 2,7 büyüyeceğı tahmin edilmektedir. Bu yıllarda en yüksek ekonomik büyüme Çin’de beklenirken, en yüksek enflasyonun 2023’te % 52,1 ve 2024’te % 39,2 ile Türkiye’de olacağı öngörölmüştür.

Tablo 1.4. OECD'nin 2023-2024 İçin Büyüme ve Enflasyon Tahminleri (%)

BÜYÜME	2023	2024
Dünya	3,0	2,7
ABD	2,2	1,3
Euro Alanı	0,6	1,1
İngiltere	0,3	0,8
Japonya	1,8	1,0
Çin	5,1	4,6
Türkiye	4,3	2,6
ENFLASYON		
ABD	3,8	2,6
Euro Alanı	5,5	3,0
Türkiye	52,1	39,2

Kaynak: İş Bankası, 2023

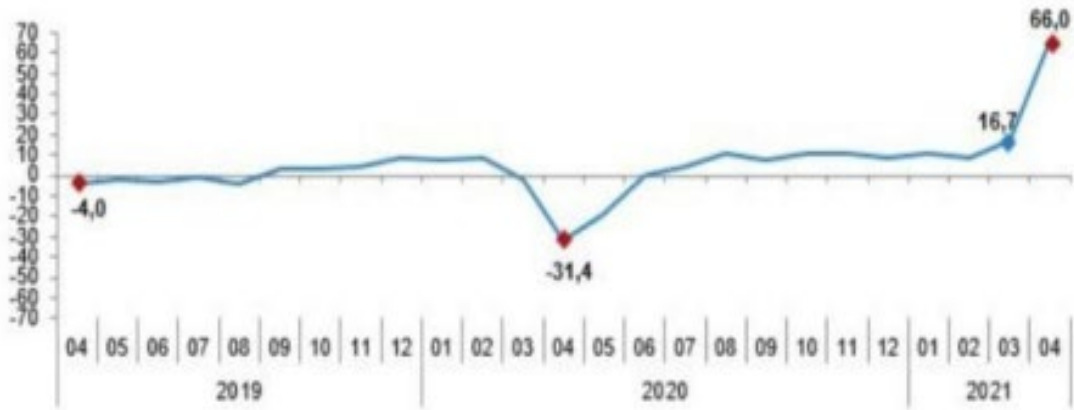
Finansal piyasalar salgından hızlı bir şekilde etkilenerek ekonomik krizi derinleştirmiştir (Bakırtaş ve Ozan, 2021). Örneğin 10 Mart-30 Nisan 2020 döneminde vaka sayısındaki bir birimlik artış, hisse senedi piyasasında % 0,153 birimlik bir düşüşe yol açmıştır. Ayrıca salgının yayılmasını önlemeye yönelik tedbirler ekonomiye darbe vurduğundan bu durumun finansal piyasalar üzerinde olumsuz etki bırakması kaçınılmaz olmuştur (Eren, Kandil Göker ve Karaca, 2021). Salgının sebep olduğu belirsizlik ve meydana gelen risk algısı, dünya borsalarında sert düşüşler yaratmış ve Borsa İstanbul sektör endeksleri üzerinde de etkili olmuştur (Kılıç, 2020).

Finansal piyasalardaki hareketlilik özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemi döneminde gelişmekte olan ülkelerde yüksek oranda yabancı sermaye çıkışları söz konusu olmuştur. 2020 yılının mart ayında gelişmekte olan ülkelerin piyasalarından yaklaşık 100 milyar dolar portföy yatırım çıkışı meydana gelmiştir. Bu 2008 küresel krizinin aynı döneminde gerçekleşen portföy çıkışı miktarından yaklaşık üç kat daha fazladır (Georgieva, 2020).

Finans sektöründeki değişimin, küresel ekonomik krizin ve daralmanın nedenlerinden birisi, Covid-19'un imalat sanayisini derinden etkilenmesidir. Pandeminin yayılmasını önlemek için alınan tedbirler, arz ve talepteki dalgalanmalar ve işgücü arzının, pandemiden olumsuz etkilenmiş olması imalatın yavaşlamasına ve bazı sektörlerde durma noktasına gelmesine yol açmıştır (Ardolino, Bacchetti & Ivanov, 2022). Bu bilgilerden yola çıkıldığında, küresel ölçekte üretim hacminin küçülmüş olduğu anlaşılmaktadır (Kaymaz, 2021).

Türkiye'de pandemi öncesinde imalat sanayinin GSYH payının artması için politikalar düzenlenmişken salgının ortaya çıkması sonucu bu politikalar ciddi anlamda kesintiye uğramıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Covid-19 salgını nedeniyle imalat sanayinde üretime ara verilmiş, ayrıca bazı alanlarda alternatif çalışma biçimlerine geçiş yapılmıştır (Çengel, Pirtini ve Çakıroğlu, 2020). İmalat sektörü, ithalat ve ihracat alanında ortaya çıkan kapanma ve yasaklardan da fazlasıyla etkilenmiştir (Balcı ve Çetin, 2020).

Grafik 1.3. Yıllık Sanayi Üretim Endeksi Değişimi (%)

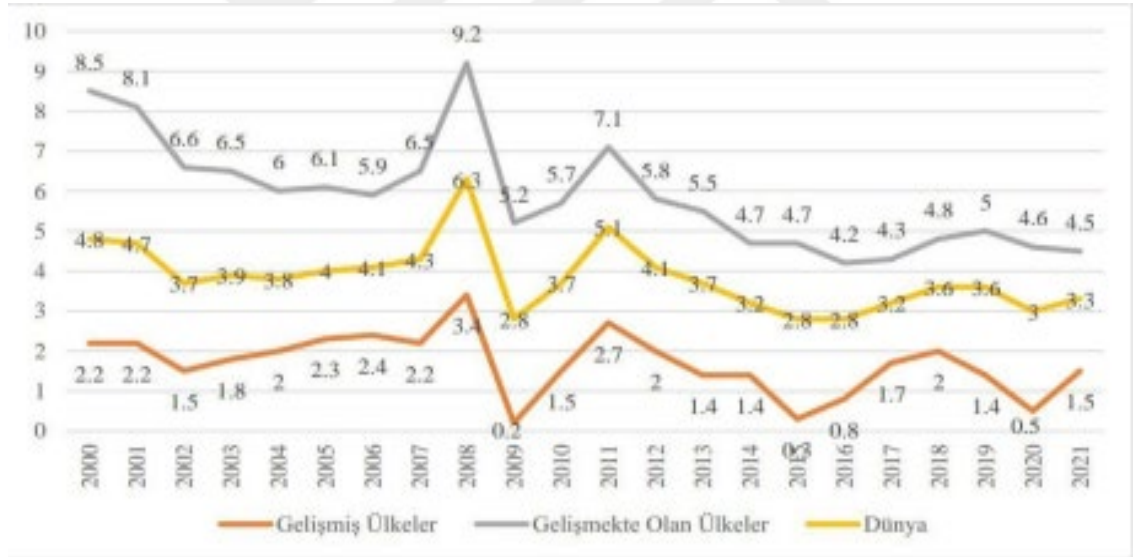
Kaynak: TÜİK, 2021a

Garfık 1.3'te görüldüğü gibi salgın nedeniyle uygulanan kısıtlamalar neticesinde Türkiye'de 2020 yılının ilk çeyreğinde üretimde belirgin bir düşüş yaşanmıştır. 2020 yılının ikinci çeyreğinde sanayi üretimi 2019 yılının aynı dönemine kıyasla % 16,9 azalmıştır (TÜİK, 2021a). Girdi maliyetlerinin artması, Türk Lirası'ndaki değer kaybı ve küresel ölçekte olumsuz etkilenen pazarların mevcut siparişlerini geri çekmesi, 2020 yılının Nisan ayında PMI'nin (Satın Alma Yöneticileri Endeksi) düşmesine yol açmıştır (Kaymaz, 2021). Bu düşüş Nisan ayında -31,4'e ulaşmış, daha sonraki aylarda ise

imalat sektörü toparlanmıştır. İmalat, Covid-19 pandemisinin etkisinin azalmasına bağlı olarak 2021 yılının ilk aylarında en yüksek seviyeye ulaşmıştır (TÜİK, 2021a).

Ekonomik krizin bir başka nedeni, pandemi sürecinde arz ve talepte meydana gelen dalgalanmalara bağlı olarak enflasyon oranındaki artıştır. Talepteki dalgalanmalar, Covid-19 pandemisi sürecinde mevcut durumun belirsizlik içermesiyle ve insanların kıtlık yaşaması endişesi ile yakından ilgilidir. Söz konusu endişeden kaynaklı olarak işlenmiş gıda ürünlerine, hemen bozulmayacak mallara olan talep artmıştır. Dolayısıyla bu alanda büyük bir talep yaşanması söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra salgına karşı kişisel hijyen önem kazandığı için temizlik ürünlerine ilgi de fazlasıyla yükselmiştir. Pek çok ülkede, iç talepte artış yaşanırken, ulusal üretimin azalmasından ve yoğun koruyucu tedbirler kapsamında dış ticaret kısıtlamaları nedeniyle mal ve ürünlerin fiyatları artmış ve enflasyon da buna bağlı olarak yükselmiştir (Kaymaz, 2021).

Grafik 1.4. IMF Yıllık Enflasyon Değişim Oranları % (2000-2021)

Kaynak: Göze Kaya, 2020

Enflasyonun Covid-19 pandemisi sırasındaki seyri grafik 1.4'te görülmektedir. 2008 krizi sonrası tüm ülkelerde enflasyon oranları hızlı bir şekilde yükselmişti. 2011 sonrasında genel olarak stabil seyreden enflasyon, küresel olarak pandemi sürecinde tekrar yükseldi. Pandemi sonrasında üretimin durmasına bağlı olarak petrol fiyatlarında yaşanan düşüşler, ürün fiyatlarını kısmen de olsa aşağı çekmiştir (Göze Kaya, 2020).

Pandemi sürecinde yukarıda bahsedilen krizin yanında bazı alanlarda fırsatların ve yeni yatırım alanlarının açıldığı da görülmüştür. Tüm sektörler Covid-19 tedbirleri

kapsamında hayata geçirilen kısıtlamalar nedeniyle ekonomik bakımdan zarara uğrarken, “e-ticaret” tam anlamıyla altın çağını yaşamıştır. Alışverişte fiziksel temasın en düşük olduğu e-ticaret, pandemi karşısında insan hayatını kolaylaştırmıştır. Tüketicilerin yüz yüze ve sosyal temas kurarak alışveriş yapma süreci bu dönemde neredeyse tamamen durma noktasına gelmiştir. Gıda, giyim, mobilya ve hijyen malzemeleri gibi çok sayıda ürünün satışı tamamen dijital ortamlarda gerçekleşmiştir (Güven, 2020). Fiziksel bir şekilde alışverişin yapıldığı ve ödemenin gerçekleştirildiği eski usul alışveriş ilişkisi ortadan kalkmış ve salgınla birlikte cafe ve restoran gibi işletmelerin faaliyetlerini durdurması (Angın ve Görgün, 2021, s, 289) sokağa çıkma yasaklarının uygulanması ve topluma açık olan yerlere kişi sınırlamalarının getirilmesi sebebiyle geleneksel perakende sektörü zarar görmüştür. Fiziksel alışveriş yerini e-ticarete bırakmış ve bu yöntemle dünya daha küresel hale gelmiştir. Örneğin 2011 yılında küresel e-ticaretin hacmi % 3,6 iken, 2019 yılında bu oran % 15'e ulaşmıştır. Salgın sürecinde en fazla talebin evsel ürünler temizlik malzemeleri ve tıbbi malzemeler olmuştur (Güven, 2020).

1.2.2. Devletin pandemi sürecinde ekonomik krize müdahalesi ve müdahalelerin kamu maliyesine etkileri

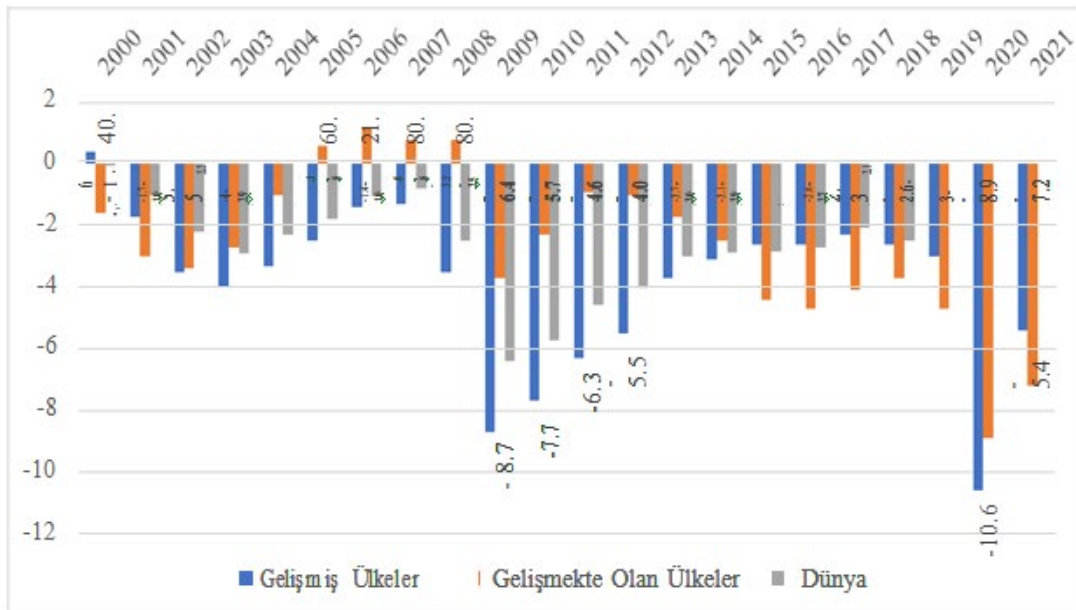
Covid-19 pandemisi dönemindeki ekonomik kriz işsizlik ve ekonomik durgunluk üzerinden toplumu derinden etkileyen diğer ekonomik şoklara benzetilebileceği gibi aynı zamanda devletin bu büyük sıkıntıdan çıkıştaki etkili müdahalelerinin ne kadar önemli olduğunu gösteren buhranlara da benzetilebilir. Örneğin 1929 buhranı sonucunda, ekonominin kendi haline bırakılamayacağı, eksik istihdam ve talep yetersizliği gibi ekonomik problemlerin devlet müdahalesi ile giderilebileceği düşüncesi öne çıkmıştır. 2008 küresel ekonomik krizinde de benzer bir durum görülmüş ve bu sıkıntıyı aşmak için amacıyla ABD, Avrupa Birliği ve IMF gibi küresel güçler devlet eliyle çeşitli kurtarma paketleri açıklamış, para ve maliye politikalarıyla ve diğer tedbirlerle ekonomik krizi bertaraf etmeye çalışmışlardır (Buhur, 2020).

Pek çok devlet, Covid-19 salgınının ekonomik etkilerini azaltabilmek için kapsayıcı maliye ve para politikalarını uygulamaya koymuştur. Söz konusu krizin etkilerini ortadan kaldıracabilmek için gelişmiş ülkeler pandemi sürecinde toplumu ekonomi, sağlık, barınma ve gıda açısından destekleyip, iş yerlerine yardım sağlayabilirken, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelere insanların sağlıkla ilgili

kaygıları kadar ekonomik kaygılarının da arttığı görülmüştür (Duran ve Acar, 2020; Pelit ve Irmak, 2022).

Ancak pek çok ülkede kamu harcamalarının artışı aynı zamanda kamu gelirlerinin azalmasına neden olduğu için kamu finans dengesinin büyük oranda bozulduğu izlenmiştir (Buhur, 2020). Örneğin gelişmekte olan ülkeler, belirsiz piyasa koşullarında yüksek miktarda finans ihtiyacı, yabancı sermaye çıkışları ve belirsiz yatırımcı davranışları gibi olumsuz faktörler ile karşı karşıya kalmıştır. Pandemi ortaya çıktıktan sonra 2020 yılının ilk çeyreğinde kamu borçları ve devletin sağlık harcamaları artmış, vergi gelirleri azalmıştır. Gelenen noktada Covid-19 kaynaklı oluşan ekonomik sorunları azaltmak için hükümetler genişletici finans politikalarını yürütmüşlerdir (Temir, 2020).

Grafik 1.5. Kamu Net Borç Alma/Borçlanma (GSYH'nın yüzdesi)

Kaynak : Göze Kaya, 2020

Grafik 1.5'te küresel düzeyde kamu borç alma-verme oranları verilmiştir. Grafikten anlaşıldığı üzere, 2008 ekonomik krizinde gelişmiş ülkelerde kamu borç dengesi % -8,7, gelişmekte olan ülkelere % -3,7 ve dünya genelinde % -6,4 civarındadır. Takip eden yıllarda finansman borç dengesi gerilemiş ve özellikle 2015-2018 yılları arasında gelişmekte olan ülkelere kamu borçlanması azalmıştır. Covid-19'un ortaya çıktığı yıl olan 2019'da hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere kamu finansman dengesi bozulmuştur. Kamu finansman dengesinin dibe vurduğu yıl ise

2020'dir. Burada Covid-19'un 2008 Küresel Krizinin kamu finansman dengesi üzerindeki bozucu etkisinden daha büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Bu süreçte Türkiye'de 100 milyar TL büyüklüğünde bir teşvik paketi açıklanmış, bazı malların KDV oranları düşürülmüş, sağlık çalışanlarına ücretsiz konaklama ve taşıma imkânları sağlanmış, 20 bin öğretmen ataması yapılmış, işsizlik fonu ve kısa çalışma ödeneği gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Ekonomik faaliyetler üzerinde daha kısa sürede etkisi görülen para politikası tedbirlerinde politika faizi düşürülmüştür (Ergezen, 2020). Salgın sürecinde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK), kredilerin sorunlu olarak sınıflaması süresini iki kat uzatmıştır. Konut alımlarında kredi ve teminat oranı % 90'a yükseltilmiştir. Halk Bankası, anapara ve faiz ödemelerini 3 ay süreyle faizsiz ertelemiştir. BDDK kredi kartlarında asgari ödeme tutarını % 30'dan % 20'ye indirmiş, TCMB de kredi kartı faiz oranlarında indirime gitmiştir. Kredi Garanti Kurumlarına sağlanan hazine desteği yükseltilmiştir. Diğer taraftan bu süreçte işsizlik oranında, gelir kaybında ve ülkelerin borç oranında artış kaydedilmiştir (Kartal, 2020).

İKİNCİ BÖLÜM

COVID-19'UN İŞGÜCÜ PİYASALARINA ETKİSİ VE PREKARYALAŞMA

2.1. Covid-19'un İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkisi

Ekonomik krizlerin bazıları, işgücü piyasasını ve dolayısıyla toplumun geniş kesimlerinin yaşamlarını doğrudan etkileyebilecek sonuçlar yaratmışlardır. Örneğin 1929 krizi ABD merkezli olup küresel ticaretin azalması sonucunda önemli oranda işsizliğe yol açmıştır (Buluş ve Kabaklarlı, 2010). Benzer şekilde 1973 Petrol krizi ve sonrasında gelişmiş ülkelerde enflasyonun yükselmesiyle açığa çıkan ve Keynesyen dönemi sonlandıran ekonomik kriz, zaman içinde işgücü piyasasında yapısal değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tür kriz deneyimlerinin yanında pandemiler veya doğal afetler de ekonomiyi olumsuz etkileyebilmektedir (Ünüvar ve Aktaş, 2022). Covid-19 pandemisinin küresel ekonomiye maliyeti 10 trilyon dolara yaklaştığı tahmin edilmektedir. Pandeminin ekonomiye etkisinin büyüklüğünü gösteren en iyi örnek, küresel iş gücünün % 81'inin salgından çeşitli şekillerde olumsuz etkilenmesidir (Özer vd., 2020).

Ülkelerin gelişmesinde ve kalkınmasında işgücü piyasalarının rolü büyüktür. Sağlıklı bir işgücü piyasası, iktisadi ve sosyal gelişmenin anahtarıdır. Etkin bir istihdam politikası ülkeleri ekonomik şoklara karşı daha az duyarlı hale getirmektedir. Bu sayede şoklardan daha az zararla çıkmak mümkündür (Koca, 2020; Tatar ve Ergün, 2021). Covid-19, pandemisinin neden olduğu ekonomik krizden de istikrarlı istihdam yapısına sahip güçlü ekonomiler daha kolay çıkabilmişlerdir (Noyan Yalman, Aydın Ünal ve Koşaroğlu, 2021). Covid-19 küresel ekonomilerde ve Türkiye'de, ülke ekonomilerinin itici gücü olan işgücü piyasalarını da derinden etkilemiştir (Bulut ve Pınar, 2020; Ünüvar ve Aktaş, 2022). Bu süreç, işsizliğe (Ünüvar ve Aktaş, 2022; Özcan Han ve Avunduk, 2021), gelir kaybına (Çengel, Pirtini ve Çakıroğlu, 2020), çalışma sürelerinin kısılmasına, güvencesiz çalışmaya, kayıt dışı istihdama ve ücretsiz izinlerin artmasına neden olmuştur (Kara, 2020; Çelik, Tutcu ve Arıkan, 2023).

Bir önceki bölümde bahsedildiği gibi ekonomik kriz, pek çok sektörde üretim seviyesinin düşmesi, ticaretteki kısıtlamalar ve talepte meydana gelen azalma Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH)'nın artış hızını yavaşlatmış diğer bir ifadeyle ekonomik

büyümede daralmaya yol açmıştır. Pandemi sürecinde eve kapanma başta olmak üzere getirilen kısıtlamalar, ekonomik kriz, sanayi ve hizmetler sektöründe meydana gelen daralma, işgücü piyasasını derinden etkilemiştir. Bütün bu faktörler hem işgücü arzı ve talebini olumsuz etkileyerek (Işık Erol, 2020) istihdamın azalmasına ve işsizliğin artmasına (Balcı ve Çetin, 2020; ILO, 2020b; ISER, 2020) ve işgücü arzının belirsizleşmesine (Noyan Yalman, Aydın Ünal ve Koşaroğlu, 2021) neden olmuştur. Örneğin, 2019 yılına göre 2020 yılında hizmetler sektöründe 812 bin, tarımda 381 bin, sanayi sektöründe 64 bin (TÜİK, 2020b) ve son olarak eğitim sektöründe 146 bin istihdam kaybı ortaya çıkmıştır (Akal ve Bayram, 2022). Ayrıca bu süreçte gerek eksik istihdam (ILO, 2020b) gerekse kayıt dışı istihdam artmıştır (Veri Kaynağı, 2023). İstihdamın sektörel dağılımına göre, 2020 yılında istihdam edilenlerin % 17,6'sı tarım, % 20,5'i sanayi, % 5,7'si inşaat ve % 56,2'si hizmetler sektöründe yer almaktadır. 2020 yılı ile 2019 yılı karşılaştırıldığında inşaat sektöründe 0,2 puanlık artış görülürken, hizmetler sektöründe 0,3 ve tarım sektöründe 0,6 puanlık düşüş ortaya çıkmıştır (Tatar ve Ergün, 2020).

Tablo 2.1. İstihdam Göstergeleri 15+ yaş, (Bin kişi), 2019-2020

	Toplam			Erkek			Kadın		
	2019	2020	Fark	2019	2020	Fark	2019	2020	Fark
Nüfus	61469	62579	1110	30372	30956	584	31094	31623	526
İşgücü Arzı	32549	30873	-1676	21863	21105	-758	10686	9768	-918
İstihdam	28080	26812	-1268	19156	18506	-650	8924	8306	-618
Sanayi	5561	5497	-64	4212	4173	-39	1349	1325	-24
Hizmet	15872	15060	-812	10605	10040	-565	5268	5021	-247
İşsiz	4469	4061	-408	2707	2599	-108	1762	1462	-300
İşgücüne Dâhil Olmayanlar	28920	31706	2786	8509	9851	1342	20411	21855	1444
İşgücüne Katılım Oranı %	53,0	49,3	-3,7	72,0	68,2	-3,8	34,4	30,9	-3,5
İstihdam Oranı %	45,7	42,8	-2,9	63,1	59,8	-3,3	28,7	26,3	-2,4
İşsizlik Oranı %	13,7	13,2	-0,5	12,4	12,3	-0,1	16,5	15,0	-1,5

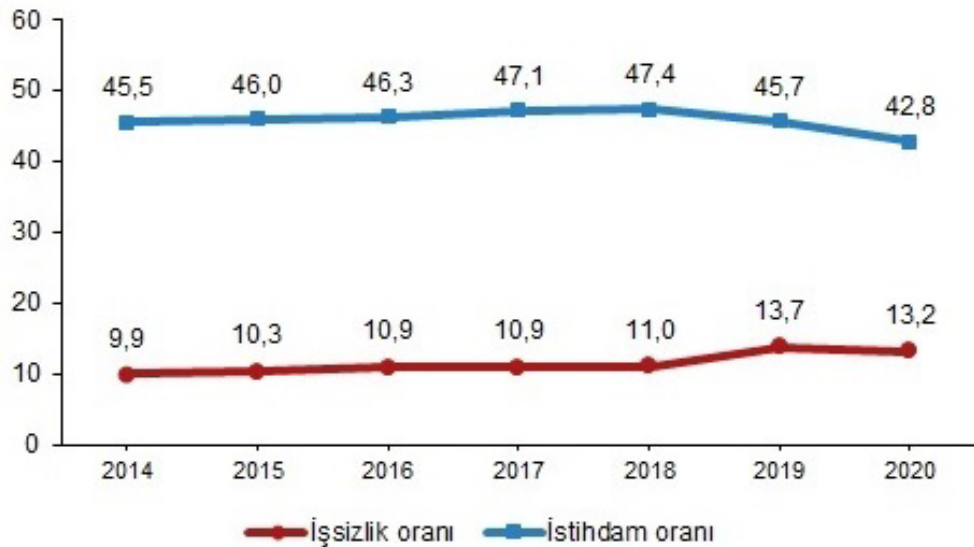
Kaynak: TÜİK, 2020b (TÜİK verilerinden tarafımdan oluşturulmuştur).

Pandeminin etkili olduğu 2020 yılının Şubat ve Mart aylarında istihdam ve işgücünde önemli düşüşler yaşanmıştır. Hatta bu düşüşlerin 2008 ekonomik krizinden daha fazla olduğu iddia edilmektedir (Bkz. Adıgüzel, 2020; Uğurlu Yıldırım, 2021). TÜİK verilerinin yer aldığı tablo 2.1’de görüldüğü üzere 2019 yılında 15+ yaş üzeri işgücü nüfusu 61 milyon 469 bin iken 2020 yılında işgücü 1 milyon 110 bin kişi artarak 62 milyon 579 bin olmuştur. Ancak, işgücü nüfusunda meydana gelen artışa rağmen pandeminin yaşandığı süreçte işgücüne katılım oranında azalma olduğu görülmektedir. Oransal olarak 2019 yılında % 53,0 olan işgücüne katılım oranı 2020 yılında -3,7 puan gerileyerek % 49,3 seviyesine inmiştir. Aynı şekilde 2019 yılında istihdam edilen kişi

sayısı 28 milyon 80 bin kişi olurken 2020 yılında 1 milyon 268 bin kişi azalarak istihdam edilen kişi sayısı 26 milyon 812 bin kişi olmuştur. Ayrıca 2020 yılında salgın nedeniyle ekonomide daralmaların yaşanması, iş bulma beklentilerinin zayıflaması ve bireylerin iş aramaktan vazgeçmeleri sonucu 2019 yılında işgücü arzı 32 milyon 549 bin kişi iken 2020 yılında bu sayı 1 milyon 676 bin azalarak 30 milyon 873 bine gerilemiştir.

Tablo 2.1'e göre, Türkiye ekonomisinde Covid-19 sürecinde yaşanan küçülmeye rağmen işsizlik oranları yükselmemiştir, aksine 2019 yılına göre 0,5 puan azalmıştır. 2019 yılında tarım dışı işsizlik % 16,0 iken bu oran % 0,7'lik bir düşüş ile % 15,3 seviyesine gerilemiştir. 2020 yılında bir önceki yıla göre genç işsizlik oranı % 0,1 'lik bir düşüş ile % 25,3 seviyesine gerilemiştir. Genç işsizlik oranı, her iki yılda da genel işsizlik oranlarının yaklaşık iki katıdır. (Tatar ve Ergün, 2020). Bu noktada devletin aldığı tedbirlere değinmek gerekir. İşsizlik oranlarındaki artışı düşürmek amacı ile kamu sektöründe alımlar artırılmıştır. İşten çıkarmalar işveren aleyhine zorlaştırılmış ve işsizlik sigortasına erişim, kısa çalışma ödeneği, nakdi destek (Bulut ve Pınar, 2020), SGK primlerinin altı ay ertelenmesi ve telafi çalışma süresinin uzatılması (Ergezen, 2020; Aykaç ve Murat, 2022) gibi bir takım destek paketleri yürürlüğe konulmuştur. Alınan bu önlemler, istihdam oranlarında düşüşü frenlemek maksadı ile hayata geçirilse de 2020 yılının Nisan ve Ağustos dönemlerinde işsiz sayısı 419 bin artmış ve işsizlik % 0,4 yükselmiştir (TÜİK, 2020d).

Grafik 2.1. Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam Oranı (%), 2014-2020

Kaynak: TÜİK, 2020c

Pandeminin işgücü piyasası üzerindeki etkisi işsizlik oranları üzerinde de görülebilir. Türkiye'nin pandeminin öncesinden başlayarak işsizlik oranındaki değişimi gösteren tablo 2.2 ve grafik 2.1'de görüldüğü gibi pandeminin etkisinin en çok görüldüğü 2020 yılında işsizlik önceki yıllara göre artmış, istihdam da buna paralel olarak önceki yıllara göre azalmıştır.

Tablo 2.2. Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam Oranları (%)

Yıllar	İşsizlik Oranı %	İstihdam Oranı %
2022	10,4	47,9
2021	12,0	45,2
2020	13,2	42,7
2019	13,7	45,7
2018	11,0	47,4
2017	10,9	47,1
2016	10,9	46,3

Kaynak: TÜİK, 2020d <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2020-> (TÜİK verilerinden tarafımdan oluşturulmuştur. Erişim: 17.03.2023)

Tablo 2.2 incelendiğinde Türkiye’de genel işsizlik sorununun kronik bir hal aldığı ve işsizliğin çift haneli rakamlara sabitlendiği anlaşılmaktadır. Pandeminin işsizlik ve istihdam üzerinde oluşturduğu negatif etkiyle 2019 yılında % 45,7 olan istihdam oranı 2020 yılında % 42,7 gerilemiştir. Ayrıca Türkiye’de pandeminin en çok etkili olduğu 2020 yılında 2019’a göre işsizliğin düşmesinin farklı nedenleri de sayılabilir. Örneğin, bu süreçte iş akitlerinin işveren tarafından feshedilmesinin yasaklanması nedeniyle çalışanların bir kısmı işten çıkarılma yerine ücretsiz izne gönderilmiştir. Ancak izne gönderilen işgücünün iş yeriyle bağlantıları devam ettiğinden bunlar işsiz sayılmamışlardır. Bir başka önemli husus, Covid-19’un hızlı yayılması ve insanlarda oluşan panik nedeniyle insanların bir bölümü iş aramayı bıraktığından işsiz tanımı gereği bunların işsiz sayılmamalarıdır (Tatar ve Ergün, 2021). Tablo 2.3’te pek çok ülkede işsizlik oranlarının pandemi döneminde artma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Tablo 2.3. Bazı Ülkelerde İşsizlik Oranları % (15+ Yaş)

	<u>2019</u>	<u>2020</u>	<u>Fark (%)</u>
Dünya Geneli	5,37	6,47	1,10
Türkiye	13,7	13,2	-0,5
ABD	2,38	5,59	3,21
Kanada	4,41	7,48	3,07
Avrupa Birliği - 27 Ülke	6,8	7,2	0,4
Euro Bölgesi - 19 Ülke	7,6	8,0	0,6
Belçika	5,5	5,8	0,3
Almanya	3,0	3,7	0,7
İspanya	14,1	15,5	1,4
Fransa	8,4	8,0	-0,4
İtalya	9,9	9,3	-0,6

Kaynak: Eurostat, 2023. (Erişim: 14.03.2023).

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00203/default/table?lang=en>

Tablo 2.3 incelendiğinde, dünya genelinde işsizlik oranlarının 2020 yılında 1,1 puan arttığı görülmektedir. Avrupa Birliği ile Euro Bölgesi'nde işgücü piyasalarının Covid-19 salgınından olumsuz etkilendiği ve işsizlik oranlarının yükseldiği anlaşılmaktadır. 27 Avrupa Birliği ülkesinde 2020 yılında işsizlikte 0,4 puanlık artış kaydedilmiştir. 2020 yılında bir önceki yıla göre işsizlik oranının en fazla arttığı ülke % 3,21 ile Amerika Birleşik Devletleri iken, onu sırasıyla Kanada ve İspanya takip etmiştir. İtalya, Fransa ve Türkiye'de salgın sürecinde işgücü piyasasına devletin verdiği teşvik ve destekler gibi sıkı tedbirler sonucu işsizlik problemi bir miktar hafiflemiştir (Tatar ve Ergün, 2021). Buna rağmen Türkiye'de zaten var olan işsizlik ve istihdam sorunu pandemi sürecinde daha da derinleşmiş ve istihdam edilenlerin oranında bir artış sağlanamamıştır (Taş ve Güder, 2021; Özcan Han ve Avunduk, 2021).

Özetle pandemi sürecinde devlet daha çok denetleyici ve düzenleyici rol üstlenerek salgını kontrol etmek için pek çok tedbir almak zorunda kalmıştır (Özcan Han ve Avunduk, 2021; Urhan ve Arslankoç, 2021). Genel olarak pek çok ülkenin

Covid-19'a yönelik farklı politikaları ve yaklaşımları olmakla birlikte, küresel düzeyde istihdama yönelik olağanüstü tedbirleri yedi farklı kategoride toplamak mümkündür. Bunlar, işsizlik yardımları, kayıt dışı veya kendi hesabına çalışanlar için destekler, ücret sübvansiyonları, istihdamla ilgili yeni yasal düzenlemeler, zorunlu izinler için sübvansiyonlar, işten çıkarmanın zorlaştırılması ya da yasaklanması ve mesleki eğitim sübvansiyonlarıdır (Kara, 2020). En yaygın tedbirler nakit transferleri, ücret sübvansiyonları, işsizlik sigortası, ücretli izin ve vergi indirimleridir (ILO, 2020b). Örneğin Çin küçük işletmelere destek vermek amacıyla vergi indirimlerini ve acil durum fonunu uygulamaya koymuştur. ABD, hane halkına yardım etmek için 2 trilyon dolarlık bir fon açıklamıştır. İtalya, ekonomiyi desteklemek için 25 milyar avroluk bir ekonomik paketi yürürlüğe almıştır. Avustralya, ekonomiyi canlandırmak için ek hane halkı geliri ve iş desteği paketini açıklamış ayrıca iş yatırımları, KOBİ'ler, yaşlılar ve düşük gelirli gibi birçok şirket ve kişiye yardım yapılmıştır. Danimarka bu süreçte birçok yardım ve destek programını uygulamıştır (Işık Erol, 2020).

Pandemi koşulları gençlerin, kadınların ve diğer dezavantajlı grupların işgücü piyasasının dışına itilmesine neden olmuştur (Aykaç ve Murat, 2022; Çelik, Con Wright ve Kalaycıoğlu, 2023; ILO, 2020b; Kara, 2020). Covid-19'un toplumun her kesimini eşit bir biçimde etkilememesi, toplumsal eşitsizliklerin de derinleşmesine neden olmuştur. Yoksul ve dar gelirli aileler ile bireyler bu süreci ağır yaşamıştır (Birinci ve Bulut, 2020; Başaran, 2021). Bu grupların, işsizlik riskiyle daha fazla karşı karşıya bulunmalarının yanında aynı zamanda karantinada kalamayıp, çalışmak zorunda oldukları da görülmüştür (Doğan ve Pekasıl, 2021). Salgın dezavantajlı bireylerin çalışma koşullarını daha çok etkileyip onların iş ve gelir kayıplarını artırmıştır (Erdem, 2020). Örneğin gelirleri azalan mülteci ailelerinin çocukları hane gelirine ve ev içi emeğe katkı vermeye mahkûm olmuşlardır. Böylece hem kayıt dışı istihama hem de eğitim dışına itilmişlerdir (TÜSİAD, 2021). Türkiye'de okula kayıtlı mülteci çocuklarının % 48'i salgın sürecinde uzaktan eğitimden faydalanamamıştır (Doğan ve Pekasıl, 2021).

Pandemi sürecinde kadın çalışanlar genel olarak olumsuz etkilenmişlerdir. Ayrıca işgücü piyasasındaki talep daralmasının kadınların işgücüne katılımları ve istihdamları üzerinde ciddi negatif yansımaları olmuştur (ILO, 2020b; Noyan Yalman, Aydın Ünal ve Koşaroğlu, 2021; Tatar, 2022). Covid-19'un etkin olduğu 2020 yılında, küresel düzeyde kadın işsizlik oranı bir önceki yıla göre % 0,9 artarak % 6,4 oranına ulaşmıştır. Dünya genelinde kadınların işgücüne katılım oranı 2019 yılında % 47,4

olurken 2020’de bu oran % 45,2’ye gerilemiştir (Tatar, 2022). Ayrıca toplumsal cinsiyetten kaynaklanan farklılıklar nedeniyle salgın kadınların ücretli ve ücretsiz emekleri üzerinde daha ağır etkilere yol açmıştır (Özçatal, 2022; Yüceol, Kakı ve Çekçi, 2022).

Sosyal koruma sistemi dışında kalan, işgücü piyasasına yeni katılan veya katılmak üzere olan genç yaştaki bireyler de pandemi sürecinde ciddi oranda işgücü kaybı yaşamışlardır (OECD, 2020a). Pandemi sürecinde gençlerin işini kaybetme riski yetişkinlerden üç kat daha fazladır (ILO, 2020c). Genç çalışanların dörtte üçü perakende satış, konaklama, spor, eğlence, hizmet sektörlerinde ve çoğunlukla niteliksiz işlerde çalışmaktadırlar. Bu sektörlerin pandemiden fazla etkilenmiş olması, genç çalışanların işini kaybetme oranını artırmıştır (Erikli, 2021). Bunun yanında salgın sürecinde eğitim-öğretim faaliyetlerine ara verilmesi, iş bulmanın zorlaşması ve sosyal kısıtlamaların artmasıyla 15-24 yaş grubu gençlerin refahı olumsuz etkilenmiştir (Güloğlu ve Güven Çepni, 2021).

Pandemi, işgücünün pek çok kesiminde psikolojik etkiler de ortaya çıkarmıştır. Covid-19 sürecinin oluşturduğu belirsizlik, kaygı, korku ve izolasyon ortamında çalışanlarda çaresizlik ve güçsüzlük hissi oluşarak performanslarını etkilemiş (Çelik, Tutcu ve Arıkan, 2023) ve çalışanlarda olduğu kadar iş arayanlarda da bazı psikolojik sorunlar meydana getirmiştir. Örneğin birçok işçi bu süreçte hastalık endişesiyle iş aramaktan ve çalışmaktan imtina etmiştir (Tatar ve Ergün, 2021). Oluşan belirsizlik ve panik ortamında bir kısım insanlar iş aramayı bırakmış veya Covid-19’u kapıldığı için ve başka zorunlu nedenlerden dolayı işini bırakmıştır. Bu süreçte başta üretim sektörü olmak üzere birçok sektörde çalışan emekçiler işini kaybetme, ücretsiz izne çıkarılma, haftalık çalışma saatlerinin düşmesi ve iş yerinin kapanması gibi risklerle karşı karşıya kalmışlardır.

Pandemi sürecinin işgücü piyasasında yarattığı köklü değişimlerden birisi, evden veya uzaktan çalışma oranındaki artıştır (Kara, 2020). Türk Borçlar Kanunu’nun uzaktan çalışma ile ilgili 461. Maddesinde “evde hizmet sözleşmesi” başlığı ile bir düzenlenme mevcuttur. Buna göre uzaktan çalışma; işverenin yapılmasını istediği işin, çalışanın kendi evinde veya belirlenen başka bir yerde, bizzat veya aile bireyleriyle bir ücret karşılığında yerine getirilmesi olarak açıklanmıştır (Yolvermez, 2022).

İşgücü piyasasında pandeminin yarattığı bir başka önemli dönüşüm daha önce benzerine az rastlanan bir çalışma süresi azalmasına neden olmasındır. Dünya genelinde 2020 yılının ilk çeyreğinde çalışma süreleri kriz öncesi döneme göre yaklaşık olarak % 4,5 seviyesinde azalmıştır. Ancak çalışma saatlerindeki düşüşler her ülkenin kendi özgül koşullarına göre farklılaşmıştır (ILO, 2020a). Örneğin ABD’de bazı işletmelerde çalışma saatleri % 10-20 arasında azalmış ve böylesi durumlarda işveren başvurusuyla kısa çalışma uygulaması hayata geçirilmiştir (Özcan Han ve Avunduk, 2021). Küresel düzeyde toplam çalışma süresinde % 17,3’lük kayıp ortaya çıkmıştır (Kanyılmaz Polat ve Gezer Aydın, 2023).

Son olarak, söz konusu süreç, yukarıda bahsedilen etkilerden farklı olarak bazı sektörlerde istihdamı artıran bir durum yaratmıştır. Bir önceki bölümde bahsedildiği gibi salgın, bazı sektörlerin daralmasına neden olurken bazı sektörlerin iş hacminin artmasına neden olmuştur. Özellikle dezenfektan, maske, kolonya ve alkol üreten şirketlerde iş hacmi genişlemiş, şirketlerin kârlılık oranları artmıştır (Balcı ve Çetin, 2020). Finansal desteğin sağlanması konut satışlarında artışa yol açmış ve dolayısıyla salgın sürecinden en az etkilenen sektör inşaat sektörü olmuştur (Tatar ve Ergün, 2020). Eğitim sektöründeki istihdam da pandemiden etkilenmiştir. Ancak uzaktan eğitime geçilmesi, sanayi ve hizmet sektörlerinin aksine eğitim faaliyetlerinin tamamen durmasını engellemiştir. Bu bağlamda Covid-19’un eğitim sektörü çalışanları üzerindeki etkileri, sonraki bölümde ele alınacağı gibi birbirlerinden farklılaşan sonuçlar üretmiştir (Soylu, 2020).

Aralık 2019’da Çin’de ortaya çıkan Covid-19 bulaşıcı hastalığı insanlar arasında korku yayarak ve çok hızlı bir şekilde tüm dünya ya yayılarak etkisini göstermiş ve Covid-19, halk sağlığını küresel boyutta ciddi bir tehdit ile karşı karşıya bırakmıştır. Bunun üzerine 11 Mart 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın olarak tanımlanmış ve salgın listesine eklenmiştir (Akcanca, 2021). Covid-19 salgını, birçok alanda değişim ve dönüşüm yaşanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu değişimlerin en çok yaşandığı alanlardan biri de şüphesiz eğitimidir. Eğitim alanında öne çıkan etki, öğretmenlerin çalıştıkları, öğrencilerin de eğitim gördükleri öğretme-öğrenme ortamlarından uzak kalmaları ve izolasyon sürecine geçerek daha önce hiç deneyimlemedikleri ve alışık olmadıkları iletişim teknolojisi maharetiyle uzaktan eğitime katılmalarıdır. Bu süreçte dünyanın birçok yerinde yüz yüze eğitim durdurulmuş, bunun yerine uzaktan eğitim süreci başlatılmıştır (Koçoğlu vd., 2020).

Pandemi sürecinde bütün ülkeler eğitimin sektöre uğramadan devamının sağlanmasını amaçlamışlardır. Okulların kapatılması yeniden tasarlanan bir eğitim-öğretim sistemini zorunlu hale getirmiştir. Dünya'nın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de 16 Mart 2020 tarihinde okullar kapanmış ve yüz yüze eğitim durdurulmuştur. 23 Mart 2020 tarihinde başta EBA (Eğitim Bilişim Ağı) sistemi olmak üzere TRT EBA ve Zoom gibi birçok platformda uzaktan eğitim ve çevrimiçi eğitim-öğretime başlanmıştır (Çoruk ve Moran, 2021). İlerleyen süreçte salgının etkilerinin azalmasının ardından Haziran 2020'de kısmi olarak, sonrasında 06 Eylül 2021 tarihinde tamamen yüz yüze eğitim başlatılmıştır (Satıl, 2021). MEB tarafından alınan uzaktan eğitim kararı, devlet okulları, özel okullar ve diğer birçok özel öğretim kurumu için geçerli olmuştur. Devlet okulları ve özel okullar tüm hazırlıklarını kısa sürede tamamlayıp eğitim ve öğretim çalışmalarını bu doğrultuda icra etmişlerdir (MEB, 2020b).

Diğer taraftan eğitim sektöründe uzaktan çalışma sistemine geçiş, farklı pek çok sektöre göre daha rahat bir şekilde gerçekleşmiştir (Akın, 2020). Ancak burada uzaktan eğitim sistemiyle eğitimde istenen randımanın alınması ve uzaktan eğitim uygulamasının başarısı konusunda çeşitli tartışmalar olduğunu söylemek gerekir (Akal ve Bayram, 2022). Uzaktan eğitim süreci ve bu sürecin öğretmenler üzerindeki etkisi, üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Covid-19 sürecinde, işgücü piyasasında, prekarya olarak adlandırılan güvencesiz koşullarda çalışan sınıfın yukarıda bahsedilen tüm özellikleri bir kez daha güçlü bir şekilde görünür hale geldi. Covid-19 krizinin işgücü piyasasına etkisi, sahip oldukları iş türlerine bağlı olarak, işçi grupları arasında önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Salgının en büyük zararları, toplumun ekonomik ve sosyal açıdan en dezavantajlı kesimlerinde, enformel sektörlerde ve küçük işletme çalışanlarında ortaya çıkmıştır (Çalışkan, Karabacak ve Meçik, 2020). Prekeryaklaşmanın bu süreçte derinleşen etkisi de bu dezavantajlı kesimlerde, yarı zamanlı ve düşük ücretli çalışanlarda daha fazla olmuştur (OECD, 2022b).

Covid-19'un neden olduğu ekonomik kriz, turizm ve seyahat sektörü gibi insanların hareketliliğinden kaynaklanan talebe en çok bağımlı olan sektörleri olumsuz etkilemiştir. Bu sektörlerdeki firmaların tepkisi ise yarı zamanlı çalışan işçileri işten çıkarmak şeklinde olmuştur. Örneğin, 2020 yılının ilk yarısında, İngiltere işgücü piyasasında, yarı zamanlı çalışan en az 1 milyon kişi işini kaybetmiş ve sadece Nisan 2020'de çalışan nüfusun % 20'si izne gönderilmiştir (Allas, 2020).

Covid-19 salgını, Büyük Buhran'dan bu yana en kötü istihdam krizlerinden birini tetiklemiştir. Kriz, yoksulluğu artırmış ve eşitsizlikleri genişletmiştir (OECD, 2022; Noyan Yalman, Aydın Ünal ve Koşaroğlu, 2021). Kadın göçmenler veya yarı zamanlı çalışanlar gibi en dezavantajlı sosyo-ekonomik gruplar, krizden en çok etkilenen ve zarar gören gruplardır. Bu doğrultuda pandemi işgücü piyasasındaki eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Diğer taraftan işgücü piyasasının pek çok kesimine göre kötü çalışma koşullarına sahip ve daha güvencesiz işlerde çalıştırılan savunmasız gruplardaki işçiler için desteğe erişim genellikle çok zor olmuştur (OECD, 2022).

Hükümetlerin aldığı pandemi tedbirleri kapsamında, pek çok kamu ve özel sektör kuruluşu, uzaktan, dönüşümlü ve esnek çalışma sistemlerine geçmişlerdir (Özcan ve Erkasap, 2021; Kocakula, 2022; Savić & Dobrijević, 2022). Bu çalışma biçimlerinden daha çok beyaz yakalılar faydalanabilmiştir. Bu nedenle Covid-19'un, beyaz yakalılar üzerindeki negatif yansımaları, mavi yakalılar üzerindeki kadar güçlü olmamıştır. Bu süreçte beyaz yakalılar, uzaktan veya evden çalışma gibi farklı avantajlara sahip olurken, mavi yakalılar fiziksel olarak çalışmak zorunda kalmışlar, dolayısıyla bu grupların kaygı ve risk düzeyleri daha fazla olmuştur (Noyan Yalman, Aydın Ünal ve Koşaroğlu, 2021). Bu bağlamda işgücü piyasasındaki iş kaybı, işini kaybetme riski ve iş güvencesizliği oranı mavi yakalılarda daha çoktur (Çalışkan, Karabacak ve Meçik, 2020; Noyan Yalman, Aydın Ünal ve Koşaroğlu, 2021; Yılmaz Güzey ve Çelik, 2022; OECD, 2022). Kriz koşullarında belirsizliğin ortaya çıkması ile işletmeler yatırımlarını ya ertelemişler ya da mal ve hizmet alımlarını ve emek taleplerini önemli ölçüde sınırlandırmışlardır. İşletmelerin faaliyetlerini sınırlandırdıkları, ara verdikleri veya tamamen durdurmak zorunda kaldıkları koşullarda bu işletmelerin çalışanlarının işsiz kalması, küresel istihdam hacmini olumsuz etkilediği (Kocakula, 2022; Kanyılmaz Polat ve Gezer Aydın, 2023) gibi prekaryalaşma eğilimini de güçlendirmiştir. Bu süreçte işgücü piyasasında daha fazla kesimin çalışma koşullarını oluşturan gelirlerin düzensizleşmesi ve düşmesi, işçilerin artan sağlık sorunları ve zorlaşan çalışma şartları prekarya tanımını içerisine daha fazla sayıda çalışanın girmesine neden olmuştur (Barbier, 2004).

Bütün sektörler Covid-19 salgınından benzer oranlarda etkilenmemiştir. Salgının ekonomik etkilerinin bazı çalışanlar üzerinde diğerlerinden çok daha fazla olduğu görülmüştür. Aynı zamanda düşük ve orta gelirli ülkelerde, istihdamın önemli bir kısmı küçük işletmelerde olmasına rağmen, bu işletmeler devlet tarafından verilen finansal

desteklerden yeterince yararlanamamışlardır (ILO, 2020a). Salgından özellikle yüksek ve orta-yüksek seviyede zarar gören sektörlerde, istihdam edilen kişiler; işlerinden olmuş, ücretsiz izne ayrılmış ya da mevcut olan haftalık çalışma saatlerinin azalmasıyla karşı karşıya kalmışlardır. Devlet desteklerine ulaşamayan bazı çalışanların ücretlerinde düşme yaşanmıştır (ISER, 2020).

Diğer taraftan Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanarak uzaktan veya evden çalışmanın iş istikrarsızlığını, iş güvencesizliği duygusunu ve işsizlik korkusunu bir miktar düşürdüğü görülmüştür (Özcan ve Erkasap, 2021). Covid-19 sürecinde, dezavantajlı grupların çalışma sürelerinde meydana gelen değişiklikler (OECD, 2022), istihdamdaki kayıplar (Noyan Yalman, Aydın Ünal ve Koşaroğlu, 2021), iş istikrarsızlaşması, iş güvencesizliği (Özcan ve Erkasap, 2021), artan yoksulluk ve eşitsizlikler (OECD, 2022) prekaryalaşma bağlamında değerlendirilmiştir (Standing, 2019).

Pandemiyle ortaya çıkan ekonomik ve sosyal kriz ortamında eşitsizlikler, işgücü piyasasına dair belirsizlikler ve işsizlik artmıştır. Bunların neticesinde artan esneklik ve güvencesizlik, prekaryalaşmaya içkin bir durum meydana getirmiştir. Dolayısıyla prekaryanın ne olduğu, kimi ifade ettiği ve bu kavramın işgücü piyasasının hangi kesimlerini neden içerdiğine dair sorular daha önemli hale gelmiştir.

2.2. Prekarya Kavramı

Prekarya kavramının olgunlaşmasını sağlayan düşünürler arasında Pierre Bourdieu, Michel Foucault, Jürgen Habermas, Guy Standing, Ulrich Beck, Zygmunt Bauman, Tony Negri, Michael Hardt ve arka planda Hannah Arendt'i saymak mümkündür. Söz konusu kavramı çalışma yaşamı ile ilişkilendirerek ilk kullanan kişi Bourdieu'dür (Günerigök ve Oğur, 2018; Akkuş Güvendi, 2019).

İlk kez 1963 yılında, Cezayir'deki çalışma şartları üzerine çalışmalarında, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu tarafından dile getirilen “prekarya” kavramı, kalıcı ya da geçici işlerde çalışan bireylerin çalışma koşulları arasındaki farkı vurgulamak amacıyla kullanmıştır (Barbier, 2004; Yağan, 2022). Yine bir diğer Fransız sosyolog Agnes Pitrou, 1978 tarihli çalışmasında devlet yardımı almayan güvencesiz aileleri ve alt sınıfın büyük bir kısmını oluşturan kişileri tanıtmak için bu kavramı kullanmıştır. Pitrou, prekaryayı “gelirin düzensizliği, işgücü piyasasındaki beceri yoksunluğu, kariyer

beklentisinin bulunmaması, düşük ücretler, sağlık sorunları ve zor çalışma şartları” açısından değerlendirmiştir (Barbier, 2004).

Prekarya kavramı, Post-Fordist süreçte alışılmış iş ilişkilerinin aşınması neticesinde ortaya çıkmış, iş güvencesi olmayan bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır. İşçi sınıflarının yeni ortaya çıkan istihdam türlerine göre esnetilebilen sınıfı, prekarya olmuştur. Bu sınıfın yapı taşlarını Fordist üretimden Post-Fordist üretime geçiş, esnek çalışma, iş güvencesizliği ve güvencesiz istihdam olguları oluşturmaktadır (Seymour, 2020). Güvencesizlik, dünyanın hem gelişmiş hem de az gelişmiş bölgelerinde yaygın ve giderek artan istihdam koşulu haline gelmiştir. 1980’lerden beri artan ekonomik güvencesizlik ve istihdam güvencesizliği, geniş çapta tartışılmış ve güvencesizlikten bir sınıf olarak prekaryaya doğru genişleyen tanımlamalar yapılmıştır (Wright, 2016).

2000’li yılların başında Avrupa’da güvencesiz istihdama karşı toplumsal mücadelelerin verildiği süreçlerde prekarya kavramı daha popüler bir hal almıştır. Türkiye’de ise özellikle tekel direnişinin ardından güvencesiz çalışmaya ilişkin tartışmalarda prekarya kavramı daha çok kullanılmaya başlanmıştır (Oğuz, 2011).

“Güvenceden yoksun” anlamına gelen “prekarya” kavramı, farklı kültürlerde farklı kelimelerle ifade edilse de her formunda güvencesizlik ve iş güvensizliği kavramlarını içinde barındırır. Güvencesiz çalışma kavramı İngilizce’de “precarity/precarious” veya Fransızca’da “precarité” karşılığı olarak ortaya sürülmüş bir kavramdır (Günerigök ve Oğur, 2018). Terim, İtalya’da güvencesiz bir varoluş, Almanya’da geçici işçiler ve umutsuz işsizler, Japonya’da bir dönem “çalışan yoksullar” anlamında kullanılmıştır (Standing, 2019). Farklı ülke deneyimlerinden yola çıkılarak üretilmiş tanımlar üzerinden bakıldığında güvencesizlik ve güvencesiz çalışmanın prekarya kavramının karşılığı olarak ileri sürülmüş olduğu görülmektedir (Günerigök ve Oğur, 2018). Güvencesizlik kavramı, “esneklik, düzensiz çalışma, düşük ücretli çalışma, standart dışı çalışma, işten çıkarılmanın kolay olduğu geçici çalışma, çalışan yoksullar ve belirsizlik” anlamlarına da gelmektedir (Akkuş Güvendi, 2019). Diğer taraftan sürekli bir işi ve düzenli bir geliri olmayan çalışan grubunu tanımlamak amacıyla “prekarya” kavramına başvurulmuştur (Yağan, 2022). Bu bağlamda güvencesizlik kavramı, "esneklik, düzensiz çalışma, düşük ücretli çalışma, standart dışı çalışma, işten çıkarılmanın kolay olduğu geçici çalışma, çalışan yoksullar ve belirsizlik” anlamlarına gelmektedir (Akkuş Güvendi, 2019).

Mevsimlik ya da geçici işçileri tanımlamak amacıyla da kullanılan “prekarya” zaman içinde popülerlik kazanmış ve bunun sonucunda birtakım değişimler göstermiştir. Almanya’da “alt sınıf” kavramından biraz daha farklı bir yerde konumlanan prekarya, düşük gelirli işlerde çalışan kişilerden ziyade “güvencesiz bir varoluş modeline sahip kişileri” tanımlamak için kullanılmıştır (TYAP, 2019). Prekarya kavramı daha sonraları ekonomik, sosyal ve felsefî tartışmaların temeli haline gelmeye başlamıştır (Akkuş Güvendi, 2019).

Çoğunlukla geçici ya da kısa süreli işlerde çalışma, farklı bir tabirle esnek ve güvencesiz koşullarda çalışma prekaryanın temel özelliğini oluşturmaktadır (Yağan, 2022). Bu anlamda prekaryayı daha iyi anlayabilmek için “esneklik” ve güvencesizlik” kavramlarının iyi anlaşılması önemlidir. 1970’li yıllarda, bazı iktisatçılar büyüme ve kalkınmanın rekabet gücüne dayandığını, bu nedenle piyasanın rekabet potansiyelinin artırılmasının önemini vurgulamışlar ve piyasa kurallarının yaşamın her alanına nüfuz etmesi gerektiği düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda emek piyasasındaki esnekliğin artırılması bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır (Standing, 2019, s, 11). Esneklik, “işverenin, çalışanları istediği zaman, istediği kadar ve istediği biçimde istihdam etme serbestisine” dayanır. Böylece emek piyasasının kurallardan arındırılarak bölünmesi sağlanır. Esneklik, yarı-zamanlı, kısa süreli, sözleşmeli, geçici, mevsimlik, düzensiz çalışma gibi çeşitli istihdam formları biçiminde kendini gösterir (Yağan, 2022).

Standing (2019), esnekliği dört kategoride ele almış ve şöyle açıklamıştır; ücretlerin düşürülmesi *ücrette esneklik*, işten çıkarma kolaylıkları *istihdamda esneklik*, kurum içinde farklı iş alanlarında görevlendirilme *işte esneklik* ve çalışanların vasıflarının kolayca ayarlanması *vasıflarda esneklik* yaratmaktadır.

Küreselleşmenin kaçınılmaz olgularından birisi *ücret esnekliğidir*. Prekaryanın geliri azalırken, gelirindeki güvencesizlik artmaktadır. Esnekliğin, bir diğer özelliği, giderek artan biçimde geçici, kısa süreli ve proje bazlı işgücünün istihdam edilmesidir. Kurum içinde çalışanların yerlerinin değiştirilmesi, kolay bir şekilde farklı pozisyonlarda görevlendirilmeleri, *iş esnekliği* veya *işlevsel esneklik* ile açıklanabilir. Bu durum iş güvencesizliğine yol açmaktadır. Mesleklerin yapılarındaki değişiklikler ya da mesleklerin yeniden düzenlenmesi, vasıfsızlaşmanın önünü açarken, bazı bireylerin vasıflarını kaybetmesine neden olmaktadır (Standing, 2019).

Üretim ilişkilerinin esnek hale gelmesi, zaman ve mekân kontrolünü ücretli emeğin elinden almaktadır. Dolayısıyla çalışma ve dinlenme zamanının sermaye tarafından belirlenmesi, emek ile sermaye arasındaki ilişkiyi geçici ve istikrarsız hale getirmiştir. Zaman ve mekân bakımından sermayeye bağlı hale gelen emeğin çalışma süreleri ve çalışma ortamına yönelik ortaklaşamama hali, kolektif düşünceyi arka plana itmiştir. Esnekleşme durumuyla artan belirsizlik, öngörülemez bir risk toplumu, güvencesizliği ve kırılganlığı derinleştirmiştir (Ezgin, 2022).

"Güvencesizlik" kavramı, genel söylemde ve literatürde yaygın kullanılan bir kavram olmakla birlikte *güvencesiz işin* ne olduğu ile ilgili çeşitli tanımlamalar devam etmektedir. Güvencesizliğin temel belirleyenleri, işin sürekliliğine ilişkin belirsizlik, ücret güvencesizliğinden kaynaklanan ekonomik kırılganlık, çalışma süresinin belirsizliği, yasal ve sosyal korumaya sınırlı erişim ve çalışma koşulları gibi unsurlardan oluşmaktadır (ÇSGB, 2018). Ayrıca güvencesizliğin psikolojik, iktisadi ve hukuki boyutları vardır. *Psikolojik boyut*; bireylerin çalışma yaşamında algıladıkları kaygı seviyesi ile özdeşleştirilirken, *hukuki boyut*; çalışma haklarının ihlal edilmesi ve *iktisadi boyut*; işte kalma süresi ve işsizlik gibi işin devamlılığını ve istikrarını belirleyen değişkenler üzerinden ele alınmıştır (Baştuğ, 2022).

Temelde "iş güvencesinden ve sosyal haklardan yoksun kalmak" anlamına gelen güvencesizlik ise devamlı bir gelecek kaygısı ve belirsizlik içinde hayatını sürdürme anlamını taşımaktadır (Oğuz, 2011). Söz konusu güvencesizlik, "yalnızca çalışma şartları bakımından değil aynı zamanda yaşamın tüm koşulları açısından belirsizliğin olması" durumunu ifade etmektedir. Guy Standing (2019), "güvencesizliği" güvenden yoksunluk ve üzerine bir iş kimliğinin olmaması olarak açıklamakta ve şöyle devam etmektedir. Güvencesiz kavramı, güvensiz kavramıyla eş anlamlı kullanılabilir. Ancak güvencesiz olma durumu, haklarından yoksun bir şekilde bir hayır kurumuna, sendikaya veya bürokrasinin arzusuna bağlı bir biçimde ricacı konumunda olan insanları tanımlar.

Prekaryanın geleceği belirsizdir; bu sınıf devamlı bir gelir, statü ve haklara sahip değildir. O, istikrarsız bir gelire sahiptir, esnek çalışma biçiminde istihdam edilir. Bu yüzden prekaryanın sağlık hakkına erişim gibi pek çok yönden imkânları sınırlı (Dağ, 2020), elindekini kaybetmekten korkan, emeğine yabancılaşmış ve umudu kırılmıştır. Onun güvene dayalı bir ilişkisi bulunmaz ve güven duygusu kırılmıştır. Kendini güvensiz, stresli, kaygılı ve engellenmiş hisseden ve güvencesi olmayan prekaryanın devlet veya sermaye ile ilişkisi asgari düzeydedir. Yaptığı mesleğin gerektirdiği ahlâki

ve davranışsal sorumlulukları yerine getirmek zorunda hissetmeyen prekarya, dayanışma, iş birliği ve aidiyet duygularından uzaktır. Dolayısıyla davranışlarında net olamamaktadır (Standing, 2019).

2.2.1. Prekaryalaşma süreci

Prekarya kavramı ile doğrudan ilişkisi bulunan diğer bir kavram da prekaryalaşmadır. Prekaryalaşma, güvencesiz istihdamın baskılarına maruz kalmak ve bu tür deneyimler içinde bulunmaktır (Standing, 2019).

Bugünün toplumsal düzenine ilişkin temel sorunlardan birisi işsizliğin sürekli artış göstermesi ve işgücünün düzensiz karaktere sahip işlerde istihdam edilmesidir. Böylece işgücü giderek güvencesiz bir nitelik kazanmış ardından da prekaryalaşma süreci hızlanmıştır. Bu kapsamda prekaryayı “geleceği belli olmayan, güvencesiz çalışanlar grubu” olarak tanımlamak mümkündür (Standing, 2019). Emekçiler açısından geleceği öngörülemeyen, belirsizlik içeren ve riskli istihdam biçimi olan güvencesiz çalışma koşullarında; koruması olmayan işçinin düşük ücretle çalışması, istihdam güvencesinin olmaması ve çalışma süresi ile çalışma koşullarındaki olumsuzluklar prekaryalaşmayı kışkırtmıştır (Austin & Donley, 2023).

Prekaryalaşma ve güvencesiz çalışma olgularının gelişimini görmek için kapitalist emek süreçlerini anlamak gerekir. 1900’lü yıllarla beraber Taylorizm’den beslenen ve Henry Ford’un öncülük ettiği Fordizm akımı sayesinde yüksek verimlilik kapasitesine sahip olan üretim modeli benimsenmiştir. 1970’li yıllara kadar hâkim olan üretim ve birikim rejiminde, daha sonra ekonomik durgunluk ve krizler ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda “sosyal refah devleti” gibi Fordizmin birtakım politikaları terk edilerek esnek uzmanlaşmanın sağlandığı, bilgi ve iletişim teknolojilerinin üretimde yaygın olarak kullanıldığı ve üretimin esnek bir biçimde sağlandığı bir üretim ve birikim rejimi olan Post-Fordizm akımı ekonomilere hâkim olmaya başlamıştır (Saklı, 2007). Fordist istihdam dönemi sonrasında *küreselleşme* yaygınlaşmaya, *sendikalaşma* azalmaya başlamış; *finansallaşma* artmış ve *teknolojik devrim* gerçekleşmiştir (Akkuş Güvendi, 2019).

Çalışma koşulları bağlamında kapitalizmin gerçekleştirdiği her dönüşüm toplumsal ilişkileri etkilemiş ve bu ilişkilerin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Yeni kapitalist sistemde, beyaz yakalılar açısından ciddi bir gelir güvencesizliği söz konusudur. Aynı şekilde bu grup bireyler için istihdam, vasıfların yeniden üretimi,

temsil ve çalışma güvencesizliği gibi sorunlar varlığını sürdürmüştür. İstihdam koşullarındaki güvencesizlik ve esneklik, prekaryalaşmanın temelini oluşturmıştır. Prekaryalaşma, toplumsal sınıf ayırımı yapmaksızın tüm emek gücünü tesiri altına almıştır. Dolayısıyla istihdam koşullarındaki güvencesizlik ve esneklik gibi olgular, mavi yakalılarla birlikte beyaz yakalıların da prekaryaya doğru sürüklendiklerinin bir göstergesidir (Özalp, 2020).

Küreselleşme sürecinde, örneğin 2008 ekonomik krizi döneminde pek çok iş yapısal olarak güvencesizleştirilmiş ve prekaryalaşmaya itilmiştir (Munck, 2013). Bu duruma benzer şekilde Aralık 2019'da ortaya çıkan Covid-19 salgını, prekaryalaşma için bir katalizör işlevi görmüştür. Bu süreçte işletmelerin kısmi olarak veya tamamen kapanması ile birlikte işsizlik rekor seviyelere ulaşmış ve Covid-19'un yol açtığı küresel kriz barınma istikrarsızlığı, gıda güvensizliği, iş güvencesizliği, esnek çalışma ve yoksulluk gibi sonuçlara yol açarak, eşitsizlikleri artırmıştır. Covid-19, gençleri, yaşlıları, kadınları, engellileri, göçmenleri, kronik hastaları ve düşük gelirli grupları daha çok etkilemiştir. Özetle salgının etkisi cinsiyet, ırk, yaş, gelir türü gibi kategorilerde aynı olmadığı gibi bu grupların prekaryalaşmaları da farklı olmuştur (Austin & Donley, 2023).

Covid-19 sürecinde güvencesiz çalışanlar daha güvencesiz hale gelmiştir. Küresel düzeyde geçici çalışma, kısmi süreli çalışma ve diğer sözleşmeli çalışma gibi çalışanların neredeyse her zaman serbest çalışan kabul edildiği yeni çalışma biçimleriyle prekaryalaşma yaygınlaşmıştır (ILO, 2020d).

2.2.2. Prekarya tartışmaları

1970'li yıllarda, ülke ekonomilerinde görülen daralmalar sonucunda, neoliberal politika ve uygulamalara kurtarıcı gözüyle bakılmış; esnek çalışma ve iş güvencesizliği uygulamaları yaygınlaştırılarak ekonomik durgunluktan çıkılmaya çalışılmıştır (ACTRAV, 2012). 1980'lerde, İngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan'ın göreve gelmesiyle birlikte, güvencesizlik ile ilgili tartışmalar büyüyerek artmıştır (Akkuş Güvendi, 2019; Angın ve Görgün, 2021). Dolayısıyla 1980'li yıllarda geliştirilen teorilerle küresel ekonomilerin emek piyasasında esneklik politikalarını izlemelerinin ülkelerin gelişme ve kalkınmaları üzerinde ciddi etkiler yaratacağı iddia edilerek neoliberal politikalar teşvik edilmiştir (Standing, 2019). Kapitalizm tarihinde bir dönüm noktası olan bu durumun temelini oluşturan neoliberal ekonomi politikaları,

esasinda Keynesçiliğe alternatif bir ekonomi programi olarak tezahür etmiştir (Oğuz, 2012).

Söz konusu yıllardan sonraki dönemlerde geleneksel işçi örgütlenmelerinin işlevi azalmıştır. Bunun yerine yeni stratejiler ve yaratıcı fikirlerle emek gücünü desteklemek ve çalışanları örgütlemek ihtiyacı ortaya çıkmıştır (ACTRAV, 2012). Dolayısıyla söz konusu yıllardan itibaren yükselmeye başlayan neoliberal düzende, prekarya kavramı kalıcı olmaya başlamıştır. Neoliberal kuram, kişisel gelişim alanının serbestleşmesi gerektiğini, böylece refah düzeyinin artacağını öngören bir kuramdır. Neoliberal sistem, girişimcinin önünde bulunan tüm engellerin ortadan kaldırılması, mülkiyet haklarının korunması ve serbest ticaretin sağlanmasıyla karakterize edilmiştir (Çakır, 2018). Bu kapsamda devletin rolü gerekli koşulları sağlamak, bütünlüğü sürdürmek ve piyasanın kalitesini artırmaktan ibarettir (Harvey, 2019).

Yeni sistem ile kapitalist devletin temel alanları küçültülmüş bilgi, dijitalleşme ve gelişen teknolojik kapitalizm ile kapsamlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Böylece bilgi devrimi ve ağ toplumunun doğuşu desteklenerek yeni bir ekonomik programın çerçevesi belirlenmiştir (Çakır, 2018). Bunun sonucunda emek değersizleştirilmiş; (Akkuş Güvendi, 2019) dijital alana yönelen şirketlerin iş yapma biçimleri farklılaşmıştır. Kapitalizm, dijital bir görünüm kazanmıştır. Dijital kapitalizmle birlikte üretim ve tüketim biçimlerinin değişmesi, kapitalizme yeni bir nefes olmuştur (Demirkaya ve Koyuncu, 2021).

Kapitalizmin dönüşümünün ardından esnek ve güvencesiz çalışmayı değerlendiren yaklaşımlar, sosyolojinin temel tartışmaları arasında yerlerini sağlamlaştırmışlardır (Akkuş Güvendi, 2019). Yeni sistemde sosyal düzeyde belirsizliklerin ve eşitsizliklerin artması ve çeşitlenmesiyle bir risk toplumu ortaya çıkmıştır (Çakır, 2018). Neoliberalizmde sosyal dayanışma erozyona uğramış, bütün kolektif yapılar ideolojik oluşumlar olarak değerlendirilmiştir. Bunlar aynı zamanda Friedrich Hayek ve Milton Friedman tarafından da desteklenen görüşlerdir (Standing, 2011; Angın ve Görgün, 2021, s. 286). Yaşamın her alanı krize girmiş (Standing, 2019), bir zamanlar az gelişmişliğin alameti farikası olan kayıt dışılık ile yarı zamanlı ve güvencesiz çalışma, küresel zenginliğin ortasında daha görünür hale gelmiştir (Vij, 2019).

Yeni bir ekonomik program ile emeğin değersizleştirilmesi ve küresel ölçekte gelir eşitsizliklerinin artması, toplumlar arasında ve toplum içinde ekonomik, sosyal ve kültürel kutuplaşmalara neden olmuştur (Akkuş Güvendi, 2019). Refah devleti uygulamalarının terk edilip bunun yerine neoliberal uygulamaların hayata geçirilmesi ile birlikte eşitsizlikler ve güvencesizlik artmış; (ACTRAV, 2012) çalışma biçimleri değişmiş ve dönüşmüştür. Neoliberal sistemde sermaye birikiminin ve kârlılığın süreklilik göstermesi için emeğin dönüşümünün olduğu son istasyon esnek çalışma biçimi olurken bu dönemde sunulan tam zamanlı işgücü serbest mesleklere yönelmiş, işçiler arasında sürekli iş değiştirme ve yarı zamanlı çalışma yaygınlaşmıştır (Oğuz, 2012). Çok küçük bir ücret alarak çalışan grup ile adil bir ücret karşılığı çalışan işgücü arasında kutuplaşma giderek artmıştır (Çakır, 2018).

Neoliberal dönemde ilk olarak çalışma hayatına giren kuralsızlaştırmalar, bugün de devam etmektedir (Çakır, 2018). Bu dönemde sosyal korumanın azalması güvencesizliğe neden olmuştur (Akkuş Güvendi, 2019). Güvencesiz çalışmayla ilgili literatürün çoğunda, güvencesizliğin büyük ölçüde iş kalitesi tarafından şekillendirildiği ve güvencesiz çalışmanın güvencesiz yaşamlara yol açtığı varsayımı ağır gelmektedir (Barnes, & Weller, 2020). Görüldüğü gibi neoliberal ekonomi politikaları kırılganlık, belirsizlik ve tehlike olarak da tanımlanan güvencesizliği bir istisna olmaktan çıkarıp normalleştirmiştir (Lorey, 2011).

İş güvencesizliği, “işsiz kalma korkusu ve gelecek kaygısı” biçiminde karşılık bulmaktadır. Güvenceden yoksun biçimde çalışmak, iş ortamında rekabete neden olurken çalışanlar arasında dayanışmayı ortadan kaldırır (Durmaz, 2017). Güvencesiz çalışmanın, bireyin zihinsel ve fiziksel sağlığı ve refahı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu artık anlaşılmıştır. Bu bağlamda prekaryalaşma derken işlerin, çalışmanın ve istihdamın niteliği ile başlayan ve bireyin durumu ile biten baskın bir nedensellik ilişkisi kurulmuştur. İstihdam ilişkilerine odaklanmak; güvencesiz iş üreten kurum ve yapılara ve insanların belirsizliğe tepkilerini etkileyen kültürel ve bireysel faktörlere ilişkin teorilerin temelini oluşturur (Barnes & Weller, 2020). Bu doğrultuda birey, mesleğinde ne kadar başarılı olursa olsun, toplumun “daha iyiysen başarısın” dayatmalarıyla başa çıkamazsa prekarya özelliği göstererek güvencesizliğini kendi yetersizliği ile ilişkilendirmeye başlar (Standing, 2019).

Yeni kapitalist düzende, güvencesiz çalışma ile esnek istihdamı birlikte açıklamak üzere “prekarya” kavramının popüleritesi artmış ve kavram gündemde yerini

almıştır. 2011 yılında Guy Standing dünyada çok ses getiren “The Precariat: The New Dangerous Class” (Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf) adlı çalışmasında güvencesizlik, esneklik ve yeni istihdam koşullarını, diğer bir deyişle prekaryayı ve prekaryalaşmayı tartışmaya açmıştır. Literatürde prekarya konusundaki tartışmalarda, Guy Standing merkezdeki isimdir.

Guy Standing’in söz konusu kitabında prekaryayı tanımlaması ile birlikte güvencesizlik, göç ve prekarya gibi kavramlar ile ilgili tartışmalar yeniden canlanmıştır (Jorgensen, 2015). Standing prekaryanın oluşum dinamiklerini açıklamaya çalışırken, prekaryayı ve prekaryalaşmayı yurttaşlık durumuyla ilişkilendirmiştir. Onun özellikle göçmenlik olgusuna dikkat çektiği söylenebilir (Kutlu, 2018). 2015 yılında Avrupa’ya ulaşmaya çalışan ve bir kısmı Akdeniz’de boğulan göçmenler olgusu prekarya ve prekaryalaşma durumunu göz önüne sermiştir (Jorgensen, 2015). Prekarya, kısaca “çoğu zaman kısa süreli ve geçici işle çalışma” şeklinde açıklanır (Akkuş Güvendi, 2019). Geçici ve güvencesiz işin bir geleceği olmadığının farkında olsa da prekaryanın başka çaresi ve kendini geliştirme imkânı yoktur (Günerigök ve Oğur, 2018).

Prekarya teorisi, bir bakıma proletaryanın tarihe karıştığını ve onun yerini prekarya’nın aldığını veya alacağını iddia eder (Harvey, 2013; Çakır, 2018). David Harvey’e göre prekarya, yarının ne olacağını bilmeden yaşayan, güvencesiz, geleceksiz yeni sınıfın adıdır. Prekaryanın kendi kendini nasıl örgütleyeceği ve nasıl dönüştürücü olabileceği, önemli bir politik problemdir. Onların, taleplerini ve haykırımlarını anlamak gerekmektedir (Harvey, 2013). Proleterya göre daha geniş insan kesimlerini kapsayan prekarya, farklı sınıftan, dinden ve kültürden gelen bireyleri, huzursuzlukları ve kırılganlıkları içinde barındıran karmaşık bir toplumsal kesimdir (Vij, 2019). Bunlar; işsizler, evsizler, yoksullar, taşeron işçileri, iş arayanlar, stajyerler, geçici işçiler, göçmenler, kadınlar, öğrenciler, yarı zamanlı çalışanlar, emekliler ve emekli olup çalışanlar gibi (Çakır, 2018) toplumun pek çok kesiminden olabilmektedir.

Standing (2019), prekaryadan küreselleşmenin çocuğu olarak bahsederken, Vij, (2019) liberal güvencesizlik öznesinin küreselleştirilmesi için öncelikle Üçüncü Dünya’nın iyileştirilmesi gerektiğini ve güvencesizlik konusunu evrenselleştirme çabalarının apolitik olduğunu iddia eder. O, Kuzey ve Güney ülkelerinin güvencesizlik bakımından farklı koşullarına dikkat çekerek, Kuzey ile Güney’deki yaşamın ve yaşamın kırılganlıklarının analitik bir yaklaşımla daha iyi anlaşılabilirliğini iddia eder.

Prekarya konusundaki araştırmalarıyla bilinen Munck (2013), prekaryanın ne olduğunu değil ne olmadığını tanımlamaktadır. Munck’a göre, prekarya ne resmî, güvenli ve istikrarlı çalışan eski işçi sınıfı olan proleteryağır ne de onun karşıtıdır. Prekarya, dışlanmış, marjinelleşmiş ve güvencesiz istihdam edilen bir gruptur. Munck (2013), *The Precariat: a view from the South* adlı çalışmasında, siyasi söylem açısından Guy Standing’in elinden çıkan "tehlikeli sınıf" kavramından ve dilinden kaçınılması gerektiğini dile getirmiştir. Munck (2013) řu açıklamayı yapmaktadır: “Tehlikeli Sınıf” tanımlaması bir kesim için korkutucu olan komünizm kavramının yerini almak üzere, işçileri politik olarak korkutucu bir şekilde politika dünyasında konumlandırmak, bu kesimin dışlanmasına ve tekileşmesine yol açmaktadır. Oysa "insan onuruna yakışır bir iş” ile prekaryalaşmanın önüne geçilebilir.

Munck, *tehlikeli sınıf* söylemini eleştirmekle kalmamış, *prekarya* kavramının Avrupa merkezli olduğunu iddia etmiş ve dünyanın birçok ülkesinin (rneğin, güney ülkelerinin) işçileri için güvencesizlik, marjinallik ve kayıtdışılık gibi durumların hep var olduğunu belirtmiştir. Prekarya terimini politik olarak zayıf gören Munck (2013), *lümpen prekarya* tabrini de sorunlu ve önyargılı bularak eleştirmiştir. Marksist analist, Samir Amin’in yaklaşımı ise Guy Standing’le benzer yanlar taşımaktadır (akır, 2018).

Wright (2016) ise prekaryanın bir sınıf olarak tanımlanmasını doğru bulmamaktadır. Standing (2019), güvencesiz işlerde çalışmanın, konut, sağlık ve kamu hizmetlerine erişimin belirsiz olmasının ve üretim ilişkilerinin prekaryayı, proleteryağan keskin bir biçimde farklılaştırdığını iddia etmiştir. Ayrıca Standing, prekaryanın devletle olan kendine özgü ilişkisinin prekaryayı işçi sınıfından ayırdığını dile getirmiştir.

Tanımlanmasından bir aktör ve sınıf olarak çözümlenmesine kadar prekaryayı değerlendiren bütün çalışmalar, bu olgunun yapısal bir sorun olduğunu iddia etmektedirler. Buna göre güvencesizlik kapitalizmin karakteriştiği olduğu için neoliberalizmin yeni üretim biçimindeki esneklik ve güvencesizlik istisnai bir durum değildir. 1945-1970 yılları arasındaki refah devleti uygulamaları döneminde, kapitalizmin bir süre görünmez hale gelen bu karakterinin üstü örtülmüştü (Munck, 2013). Dolayısıyla neoliberal devlet politikaları ile piyasa merkezli yaklaşım ve düzenlemeler, üretimin esnekleşmesi ve güvencesiz hle gelmesi, emeğin sermaye karşısındaki gücünü de zayıflatmıştır (Akkuş Güvendi, 2019).

Prekaryanın yeni bir sınıf olup olmadığı tartışılırken, sınıf kavramının babasının Karl Marx olduğunu belirtmek gerekir. Marx, sınıf kavramını diyalektik bir yaklaşımla çözümlemiştir. Bu düşüncede, üretimde kullanılan araçlar ve üretim ilişkileri baz alınarak, toplum, bu üretim araçlarını kontrol eden “yönetici sınıf” ve üretim araçlarına sahip bulunmayan “sömürülen sınıf” olarak ikiye ayrılmıştır (Arslan, 2004).

Marksist sınıf teorisi ve Weberci sınıf teorisi incelendiğinde bunların birbirinden farklı teoriler olduğu görülmekle birlikte, Weberci sınıf teorisinin Marksist sınıf teorisinin tamamlayıcısı olduğu söylenebilir (Arslan, 2004). Farklı bir deyişle Weber, Marksist yaklaşımda eksik gördüğü yönleri verimli tartışmalara dönüştürmüş ve kendi sınıf analizini oluşturarak tabakalaşmaya dair görüşlerini genişletmiştir. Weber, toplumu anlaşılması zor bir labirent olarak tanımlanmıştır. Marx üretim araçlarına sahip olan ve olmayan iki sınıf saptarken Weber, sınıf ilişkilerini parti ve statü ile kesişen çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirmiştir (Aydın, 2018).

1970’li yıllardan beri üretimin esnekleşmesi ile birlikte emeğin doğasında ve sınıf ilişkilerinde bir dizi toplumsal değişim-dönüşüm yaşanmıştır. Toplum sınırları içinde yaşayan, çalışma hayatına adapte olmayan ve kategorileşmeye direnen prekarya, proleteriyadan farklı bir biçimde iyi bir hayat yaşayabilmek için gerekli koşulların birçoğunu sağlamıştır. İyi eğitim almış bireylerden oluşan bir kısım prekarya, proleteryanın aksine liberalizmin sunduğu vaatlere inanmış ve sermaye ile çelişkiye inanmayan bir sınıf olduğu söylenebilir (Vatansever, 2013, s.6-8).

Prekarya, kendi içinde fraksiyonlara bölünmemiş olsa da içinde bulunduğu durumu metanet ile karşılayan mutlu insan toplulukları ya da hakkının yenilmesinden dolayı öfkeli olan mutsuz insan toplulukları olarak ikiye ayrılabilir. Çoğu zaman proleterya kavramı ile karıştırılan prekarya, bir sınıf olmaktan ziyade oluşum halindeki bir sınıftır.

Sabit ya da öngörülebilir bir geliri/maaşı bulunmayan prekaryayı (Standing, 2019) diğer sınıflardan ayıran kendine özgü olguları, *üretim, dağıtım ve devletle olan ilişkileridir*. “Üretim ilişkileri” (emek ve çalışma kalıpları) açısından, *güvencesiz çalışma* büyük ölçüde istikrarsızlıkla tanımlanmaktadır. “Dağıtım ilişkileri”, sosyal gelir kaynakları ile ilgilidir. “Devletle olan ilişkileri”, vatandaşlık hakları kaybı gibi olgulardır. Eski işçi sınıfı olan “proleterya” istikrarlı bir deneyim yaşamışken, “prekarya” esnek işgücü niteliğindedir (Austin & Donley, 2023).

Prekarya içinde işçi sınıfı ve orta sınıfın farklı kesimleri bulunmaktadır. Bu heterojen sınıf, üç gruptan oluşmaktadır. Birincisi, tam zamanlı çalışan eski proletarya sınıfında bulunan bireylerin aileleridir. İkincisi, göçmenler, mülteciler ve azınlıklardan oluşan; hayatta kalmaya çalışan bireylerin oluşturduğu kesimdir. Son grup ise belli bir eğitim ve diploması olan ve ayrıca kültürel birikime sahip olmasına rağmen bir işi ve güvencesi olmayan bireylerdir (Standing, 2011). Prekaryayı oluşturan toplumsal kesimler, işgücü piyasasındaki konumları, işleri, meslekleri ve parayla/gelirle kurdukları ilişkileri temelinde sınıfsal aidiyetlerine kavuşurlar (Kutlu, 2018). Buna göre öğretmenler, Standing'in belirttiği gibi güvencesi olmayan eğitilmiş ve diplomalı kesim içinde yer almaktadır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki Standing'in prekarya kavramlaştırmasına getirilen önemli bir eleştiri, heterojen grubu, tek bir birleşik grup olarak tarif etmesidir (Austin & Donley, 2023).

Guy Standing'e gelen eleştiriler; prekaryanın yeni bir sınıf olarak tanımlanmasının yanında batı merkezci bakış açısı ve gelişmiş ülkelerin ekonomik ve toplumsal bağlamından yola çıkarak kavramı üretmiş olmasıdır. Son olarak Standing'in sosyal sınıfların dinamikliğini ve değişken özelliklere sahip olduğunu ihmal etmesi bir başka eleştiri olarak karşımıza çıkmaktadır (Akkuş Güvendi, 2019).

Küreselleşme ile birlikte sermaye birikiminin genişlemesine ve hızlanmasına ek olarak dünyanın kapitalistlerin istediği biçimde boyunduruk altına alınması, yeni bir küresel işçi sınıfının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum milliyetçiliği, güvencesizliği ve güvensizliği artırmıştır. Özellikle 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nin ardından yeni bir sosyal öznenin ortaya çıktığını ileri sürmek mümkün hale gelmiştir (Munck, 2013). Her ne kadar tam olarak bir sınıf şeklinde kabul edilmese de prekarya, sınıfsal özellikler barındırdığı için sınıf olma yolunda ilerlemektedir (Standing, 2019).

Doyısıyla yeni kapitalist düzen olan neoliberalizm ve küresel ekonomilerin gelişimi, prekaryanın ortaya çıkmasına önayak olmuştur (Çakır, 2018). 1980'lerde beliren ve küreselleşme ile birlikte görünürlüğü artan prekarya, çağdaş kapitalizm tartışmalarında önemli bir yer almaktadır. Bu meseleye tarihsel ve coğrafi olarak bakıldığında, Keynesyen politikaların hüküm sürdüğü dönem haricinde, bugün var olan güvencesizliğin önceki dönemlerden farklı olmadığı anlaşılmıştır (Akkuş Güvendi, 2019).

2008 Ekonomik Krizi ile karşılaştırıldığında, 2000’li yılların başından itibaren ortaya çıkan huzursuzluklar ve sorunlar büyüyerek, 2011’de çeşitli ayaklanmalarla yeni bir biçim almıştır. Yaşamın her alanı krize girmiş, bir risk toplumu ortaya çıkmıştır (Standing, 2019). 1970’li yıllardan bu yana küresel bir dönüşüm geçiren emek-sermaye ilişkileri, bu tip ayaklanmalarda güvenli çalışma ve sosyal adalet paydasında birleşen taleplere zemin hazırlamıştır (Akkuş Güvendi, 2019).

2000’li yıllara gelindiğinde, Japonya’da çalışan kesimin 1/3’i, Güney Kore’de ise çalışanların % 50’sinden fazlası prekarya sınıfında yer almaktadır (Standing, 2019, s, 33). Aynı yıllarda AB ülkeleri genelinde çalışanların % 20’den fazlası güvencesiz olarak istihdam edilmiştir (Ezgin, 2022). Söz konusu yıllarda Türkiye’de tarımda çalışanların % 50’den fazlasını geçici mevsimlik tarım işçileri oluşturmuştur (Doğruluk Payı, 2018). 2010’lu yıllarda, AB ülkelerinde, özellikle kadınların ve genç çalışanların 2/3’sinden fazlasının iş sözleşmeleri, süreli ve geçici bir niteliğe bürünmüştür. ILO’nun yayınladığı rapora göre, bugün dünya genelinde emekçilerin 1/4’i prekarya sınıfı kapsamındadır (Ezgin, 2022).

Fordist-Keynesyen sistemin yerini hem üretim hem de örgütlenmede daha esnek bir yapılanmaya terk etmesi ile “yeni kapitalizm olan neoliberalizm”ın siyasi ve toplumsal tezahürleri ortaya çıkmıştır (Akkuş Güvendi, 2019). Yasal düzenlemelerle neoliberal politikalar, uygulanmaya konulmuştur. Bu düzenlemelerle “iktidar” siyasi partilerden devlet aygıtına, sonra devlet aygıtı içinde yasama ve yargıdan yürütmeye, son olarak yürütme içerisinde oluşturulan ekonomi bürokrasisine aktarılmıştır (Oğuz, 2012). Böylece sermaye açısından neoliberal politikaların yürütülmesi daha işlevsel hale gelmiştir. Bu kapsamda öncelikle güvencesiz çalışmaya yönelik yasal düzenlemeler yapılmış ve sonuç olarak geleneksel istihdam erozyona uğramıştır (ACTRAV, 2012). Söz konusu düzenlemelerle prekaryalaşma süreci hızlandırılıp artırılabilirdi gibi tam tersi de mümkündür (Barnes & Weller, 2020).

Türkiye’de güvencesiz çalışma biçimleri 1990’lı yıllarda “personel rejimi reformu” adı altında gündeme gelmiş ve böylece prekaryalaşmanın yasal zemini oluşturulmuştur. Bu kapsamda 657 sayılı DMK’nun 4A maddesine göre “memur” olarak istihdam edilen kamu çalışanlarının büyük kısmı 4B maddesi kapsamında “sözleşmeli personel” statüsüne alınmıştır. Böylece özellikle eğitim ve sağlık sektörlerinde geçici, sınırlı, yarı-zamanlı ve bireysel iş sözleşmeleri yaygınlaştırılmıştır. Bir diğer güvencesiz istihdam türü, 4C maddesi kapsamındaki “geçici personel”

statüsüdür (Oğuz, 2011). Bu kapsamda bakıldığında ücretli ve sözleşmeli öğretmenlik, kamuda güvencesiz istihdama örnek teşkil etmektedir (Günerigök ve Oğur, 2018; Dağ, 2020; Kavaklı ve Gül, 2021)

Standing (2019), prekaryanın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra işçi sınıfını karakterize eden *emeğe ilişkin yedi güvenlik biçiminden* yoksun olduğunu ileri sürerek bu temel güvensizlik fikrini detaylandırmıştır. Bunlar, gelir güvenliği, emek piyasası güvenliği, çalışma güvenliği, istihdam güvenliği, vasıfların yeniden üretiminin güvenliği, iş güvenliği ve temsil güvenliğidir.

Kapsamlı sosyal güvenlik sisteminin kurulması, gelir eşitsizliğinin ortadan kaldırılması ve düzenli gelire sahip olunması, *gelir güvenliğidir*. İşçilerin devlet sayesinde gelir getirici fırsatlar bulmaları *emek piyasası güvenliğidir*. Esnek çalışma saatlerinin düzenlenmesi, çalışma saatlerinin sınırlandırılması, emekçilerin iş kazalarına ya da iş nedeniyle oluşan hastalıklara karşı korunması *çalışma güvenliğidir*. Kurallara uymayan işletmelere yaptırım uygulanması ve çalışanların keyfi şekilde işten çıkarılmasının önlenmesi *istihdam güvenliğidir*. Çıraklık ve benzeri bir yöntemle vasıf kazanma ve işçinin sahip olduğu yeteneklerini kullanabilmesine yönelik imkânların sağlanması, *vasıfların yeniden üretiminin güvenliğidir*. Pozisyon ve gelir anlamında iş yeri içinde terfi imkânının olması *iş güvenliği* olarak adlandırılır. Son olarak grev hakkının sunulması ve sendikalaşmaya izin verilmesi, *temsil güvenliğini* oluşturmaktadır (Standing, 2019, s. 26).

Bahsedilen güvence türlerinin tümünden veya bazılarından mahrum olan emekçiler prekarya içinde yer almaktadır. Prekarya ve prekaryalaşmayla, kısa dönemli, yarı zamanlı ve mevsimsel işçi olarak çalışanlarda, eğitim çalışanlarında, sanayilerde ve kamu sektöründe de karşılaşılmaktadır. O halde prekarya pek çok sektörde karşılaşılan bir olgudur. (Oğuz, 2011; Günerigök ve Oğur, 2018). Çalışanlar, farklı sektörlerde çalışsalar ve farklı niteliklere sahip olsalar da prekaryalaşma ortak paydasında buluşabilirler. Belirsiz çalışma saatleri ve güvencesiz çalışma ortamı nedeniyle düzenli yaşam dokusunun bozulması ve hayat kalitesinin düşmesi, genel anlamda toplumda ilişkilerin bulanıklaşmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda prekarya, geleceğe yönelik inanç ve umutları tamamıyla devre dışı bırakmaktadır (Ezgin, 2022).

Toplumda bulunan herkes prekarya sınıfına dâhil olabilmektedir. Niteliği ne olursa olsun, çalışan herkesin güvenceli yaşam koşulları ekonomik krizlere ve farklı

diğer etkenlere bağılı olarak değışebilir (Günerigök ve Oğur, 2018). Değışen ekonomik şartlarda ve meydana gelen ekonomik sorunlar nedeniyle pek çok kişi prekarya içerisine dâhil olabilmektedir. Bazı kişiler ise yeni arayışlar içinde bulunduklarından istemeden de olsa prekaryayı kabul etmek zorunda kalmaktadırlar (Ezgin, 2022). Bu nedenle prekaryanın çeşitliliğinden söz edilebilir. Çalışanlar, alternatif bulamadıkları için güvencesiz ve çalışma devamlılığının belirsiz olduğu bir işte çalışıyorlarsa prekaryanın “mutsuzlar” olarak nitelendirilen grubunda yer almaktadırlar. Prekarya içinde olup durumunu çok da yadırgamayanlar da vardır. Çoğunlukla emeklilerin ve öğrencilerin oluşturduğu bu grup, iş sözleşmesi ve devamlılığı gibi durumları sorun etmezler. Öğrenciler için önemli olan, boş zamanları değerlendirmek ve dönem başladığında okullarına dönebilmektir. Emekliler için de durum bundan farklı değildir. Halihazırda mevcut bir emekli maaşına ve sosyal güvenceye sahip emekliler, yalnızca ek gelir elde etmek maksadıyla çalışmaktadırlar. Bahsedilen öğrenciler ve emekliler, prekaryanın “mutlular” grubunu oluşurmaktadır (Standing, 2019).

Özetle uzun süreli ve güvenli işlerde çalışan bireyler, emekli olduktan sonra güvencesiz bir biçimde çalışarak prekaryalaşma sürecine dâhil olabilmektedirler. Güvenceli durumdan güvencesiz duruma geçiş, hane gelir durumuna ve önceki kariyer yaşamındaki birikime bağılı olarak değışebilmektedir (Barnes ve Weller, 2020).

Geçici istihdam, bireyin geleceği ve kariyeri olmadan istihdam edilmesi anlamına gelir. Ancak bu durum genellikle herkes için olumsuz sonuçlar doğurmamaktadır. Bazı kişiler proje bazlı ya da kısa dönemli çalışmaktan memnun olabilmektedirler. Bu tarz çalışmayı tercih eden bireyler, genellikle bu çalışmanın daha verimli olduğunu veya bunun geleceğe kapı araladığını düşünmektedirler. Kısa ya da proje bazlı çalışma şeklini benimseyen kişiler için günlük çalışma düzeni tercih edilmemekte ve sürekli sıradan işler ilgi çekmemektedir. Fakat küresel ekonominin dayattığı sözleşmesiz ya da kısa süreli çalışma modelleri bununla karıştırmamalıdır. Proje bazlı işlerde çalışmayı tercih eden kişiler ile başka seçeneği olmadığı için kısa dönemli işte çalışmak zorunda kalan bireylerin birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir (etin Dağdelen, 2021).

Prekarya içinde yer alan bireylerin büyük çoğunluğunu, üniversiteden yeni mezun olmuş ve iş arayışında olan kişiler oluşurmaktadır (Standing, 2019). Kendilerini kanıtlamak ya da sektörde deneyim elde etmek isteyen bu kişiler, deneyimsizlik nedeniyle işverenin sunduğu şartlara boyun eğmek zorunda kalmaktadırlar. Bunun

yanında deneme sürelerini sürekli uzatan işverenler, yeni istihdam ettikleri gençlere sözleşme yapmama ve ücretleri olabildiğinde düşük tutma eğilimindedirler (Çetin Dağdelen, 2021).

Bugün çok sayıda genç, eğitim gördükleri alanda istedikleri gibi iş bulamamaktadır. Bunlar yaptıkları işlerin gerektirdiğinden daha yüksek eğitime sahiptirler. Bu kapsamda genç işgücünün yerine getirdiği işler, mesleki beceri ve bilgiler ile uyumlu değildir. Örneğin mobil uygulamalar sayesinde yapılan yolcu taşımacılığı, paket servis işleri ve hizmet sektöründeki pek çok alanda genç işgücünü görmek mümkündür. Prekarya içinde yer alan bireyler, mesleki anlamda bir kimliğe sahip bulunmayıp “varoluşsal güvencesizlik” duygusuna kapılmaktadırlar (Standing, 2019).

Dünya genelinde uygulanan neoliberal politikalar nedeniyle esnek çalışma modellerinin neredeyse tüm sektörlerde yayılması, başta sağlık ve emeklilik güvencesi olmak üzere işverenin üstlenmesi gereken rollerin çalışanlar tarafından karşılanmasını gerektirmiştir. Süreç içinde ek maliyete neden olan sosyal güvenceler, özel sağlık sigortası ve bireysel emeklilik gibi uygulamalarla çalışanlara yüklenmektedir. Sonuç, tüm dünyada milyonlarca kişiyi içeren küresel bir prekaryanın oluşmasıdır (Standing, 2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COVID-19'UN ÖĞRETMENLERİN ÇALIŞMA KOŞULLARI VE İSTİHDAMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

3.1. Eğitimin Toplumsal Fonksiyonları ve Öğretmenlik Mesleği

Eğitim, "bireyin zihinsel, duygusal, bedensel ve toplumsal bakımdan yeteneklerinin ve davranışlarının dönüştürülmesi, yeni yetenek, davranış ve bilgilerin kazandırılması" olarak tanımlanır (Akyüz, 2021, s. 2). İnsan, yaşamı boyunca bir takım nesnel faktörlerle etkileşimde bulunurken öznel deneyimleri sonucunda davranışlarını ve tutumlarını şekillendirmektedir. Bu anlamda eğitim, bireyin sosyalleşmesi sürecinde edindiği bilgi ve deneyimlerinin bütünüdür (Altun Aslan, 2019). Bununla birlikte eğitim gelecek işçi kuşaklarını işgücü piyasasına hazırlamaktadır (Şentürk ve Turan, 2012; Ağır, 2019). Emek gücünün donanım sahibi, teknik bilgi birikimine sahip, fabrika ve kent alanlarında ortak yaşam kurallarının üstesinden gelebilecek, üretken, görgü kurallarını bilen, toplumsal yaşamın farklı koşullarının bilincinde, hukuka bağlı yaşam sürdürme kültürü edinmiş bireylerden oluşturulması eğitim aracılığıyla mümkün olabilmektedir (Ünal, 2013). Bu yüzden sosyo-ekonomik kalkınmanın ve istihdamın artırılmasında eğitim önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (Pekel, 2019). Nitekim gelişmekte olan ülkeler eğitilmiş işgücüne daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bakımdan da dünyanın önemli bir kısmında eğitim sistemi daha çok kişiye daha çok beceri kazandıracak biçimde dönüşmüş ve genişlemiştir (İçli, 2001).

Eğitim tarihi incelendiğinde öğretmenlerin yetiştirilmesi için farklı zamanlarda çeşitli modellerin denendiği ve tarihsel süreç içerisinde bununla ilgili birçok düzenleme yapıldığı görülmüştür. Bireyin ve toplumun ihtiyaçları, bilimsellik, eşitlik, fırsat ve imkân eşitliği, teknolojiyi kullanma yeterliliği ve krizle başa çıkma, öğretmen yetiştirme sürecinde davranışa dönüşmesi gereken önemli kazanımlardır. Bu anlamda öğretmenlerin niteliksel değerinin eğitim bakımından kritik önemde olduğu Covid-19 sürecinde daha iyi anlaşılmıştır (Çağatay, 2021). Şüphesiz yüz yüze eğitim gibi uzaktan

eğitim uygulamasında da öğretmenin süreç içindeki etkinliği eğitim sürecine olumlu yansımıştır.

3.2. Neoliberal Dönüşümün Öğretmenlerin İstihdam Koşullarına Etkileri

3.2.1. Neoliberal dönüşümün kamudaki öğretmen istihdamına etkileri

Türkiye'nin kuruluşundan 1983 yılına kadar öğretmenlerin yetiştirilmesi ve istihdamı Millî Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğunda idi. Bu dönemde öğretmen yetiştiren okullardan mezun olan öğretmenler bir sınava girmeden atanma imkânına sahipken bunun için diploma dışında herhangi bir belgenin bulunması zorunluluğu da yoktu (Başaran ve Çinkır, 2013, s, 177).

Türkiye'de 1982 yılından itibaren öğretmen yetiştirme sorumluluğu YÖK tarafından yerine getirilmektedir. Böylece fakültelerden öğretmen yetiştirilmesi süreci başlamıştır. Öğretmen yetiştirme görevini üniversiteler de üstlenince, öğretmenlerin yetiştirilmesi ve istihdamında ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla MEB ve YÖK arasında eşgüdüm ve koordinasyon eksikliği, arz-talep dengesinin bozulmasına benzer problemlere yol açmıştır. Zaman içinde öğretmen yetiştiren fakültelerin sayısında yaşanan artış doğal olarak mezun sayısını da artırmış ve ataması yapılacak olan öğretmen adaylarının sınavlarla belirlenmesi sistemine geçilmiştir. Böylece 1985-1991 yılları arasında öğretmenler “Öğretmenlik Yeterlik Sınavı”na tabi tutulmuşlardır (Soydan, 2015). Bu dönemden itibaren öğretmenlere, kamuda çalışabilmeleri için isimleri değişmekle beraber, belirli sınavlara girme zorunluluğu getirilmiştir.

1980 sonrasında hayata geçirilen neo-liberal politikalarla Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı yeniden düzenlenmiştir. Neoliberal yeniden yapılanma sürecinde işgücü piyasasının diğer alanlarında olduğu gibi eğitim alanındaki istihdam biçimleri ve koşulları yeniden şekillenmiştir (Ayhan Gökçek, 2023). Bu süreçte bir yandan kamudaki eğitim kurumlarında istihdam yapısı dönüşürken diğer taraftan eğitimin ticarileşmeye açılmasıyla birlikte sayıları artan özel okullarda istihdam edilenler örgütsüzleştirilmekte ve güvencesizleştirilmektedirler (Keskin Demirel, 2012). Bu süreç, öğretmen emeğinin tarihsel değişimler geçirerek dönüşmesine şahitlik etmektedir (Keskin Demirel, 2012). Çok yakın tarihe kadar eğitim fakültesinden mezun olmak, öğretmen adaylarının atanması ve iş bulması için yeterli iken, atamaların bir yarışma sınavına bağlanması, öğretmen işsizliğinin artmasına neden olmuştur. Eğitimde

ticarileşmenin yaygınlaştırılması ile birlikte hem kamuda hem de özel sektörde çalışan öğretmenler güvencesiz istihdamın tüm dezavantajlı durumlarıyla yüz yüze kalmışlardır (Keskin Demirer, 2012).

Günümüzde Devlet Memurları Kanununa bağlı olarak kamuda çalışan öğretmenlerin istihdam biçimleri belirlenmiştir. Buna göre 657 Sayılı Devlet Memurluğu Kanunu'nun 4. maddesinde “*kamu hizmetleri; memurlar, sözleşmeli personel, geçici personel ve işçiler eliyle gördürülür.*” ifadesi yer almaktadır (DMK, 1965). Söz konusu kanunun ilgili maddesine dayanılarak Türkiye’de Millî Eğitim Sistemi için beş farklı çeşit öğretmen istihdam biçimi olduğundan söz edilebilir. Bu öğretmen türleri kadrolu, sözleşmeli, ücretli, vekil ve asker öğretmen şeklindedir (Kavaklı ve Gül, 2021; Kılınç, 2020).

Tablo 3.1. Kadrolu, Sözleşmeli ve Ücretli Öğretmenlerin Hakları Yönünden Farkları

Kadrolu Öğretmen	Sözleşmeli Öğretmen	Ücretli Öğretmenlik
657 sayılı DMK'nın 4/A maddesine göre istihdam edilir.	657 sayılı DMK'nın 4/B maddesine göre istihdam edilir.	657 sayılı DMK'nın 89. maddesine göre istihdam edilir.
Merkezi sınav (KPSS) ile atanır. En son 2016 yılında kadrolu öğretmen ataması yapılmıştır	Merkezi sınav ile atanır.	Sözleşme yapılarak istihdam edilir.
Aylık sabit maaş ve ek ders ücreti alır.	Aylık sabit maaş alır. Ek ders ücreti alabilir.	Ders saati ücreti alır. Fiilen ders yapılmayan zamanlarda ücretsizdir.
Ücretli izin hakları vardır.	Ücretli izin hakları vardır.	Ücretli izin hakları yoktur.
İsteğe ve mazerete dayalı tayin isteme hakları vardır.	Eşi sözleşmeli öğretmen olanların bir yılı doldurmaları halinde eş durumundan tayin isteme hakları vardır. Bunun dışında tayin isteyebilmeleri için 3 yıllık süreyi doldurmaları gerekmektedir. Sağlık mazeretine dayalı tayin hakları da mevcuttur.	İsteğe ve mazerete dayalı tayin hakları yoktur.
Emeklilik ve sağlık sigortaları ödenir.	Emeklilik ve sağlık sigortaları ödenir.	SGK primleri 16 gün üzerinden hesaplanmaktadır
Görevde yükselme sınavlarına girerek terfi etme hakları vardır.	Görevde yükselme sınavlarına giremez.	Görevde yükselme sınavlarına giremez.
Yasalarla garanti altına alınmış, gelişmiş bir memur güvencesi vardır.	Sözleşme süresince iş güvenceleri sınırlıdır. 3+1 yıllık başarılı bir süreçten sonra memurluk hakkı kazanır	İş güvenceleri yoktur. Çalışma süreleri ve şartları idarenin inisiyatifine bağlıdır.
Sözleşme imzalamazlar	Her yıl sözleşme imzalama zorunluluğu vardır.	Görev yapacakları eğitim öğretim yılı için sözleşme imzalar.
Eğitim sendikalarına üye olabilir.	Eğitim sendikalarına üye olabilir.	Eğitim sendikalarına üye olamaz.

Kaynak: Sayan ve Berk, 2020

Tablo 3.1'de görüldüğü gibi kadrolu, sözleşmeli ve ücretli öğretmen istihdamları arasında en avantajlı olanı kadrolu istihdam iken en dezavantajlı olanı ücretli istihdamdır. Ücretli öğretmenlerin hiçbir güvencesi yoktur. 2016 yılından itibaren öğretmen atamalarının tümü “sözleşmeli” biçiminde yapılmaktadır. Gerekli şartları yerine getirenler daha sonra “kadrolu öğretmen” kategorisine alınır.

Türkiye eğitim sisteminde ücretli ve sözleşmeli öğretmenler esnek istihdamın ilk örneklerinden birisini oluşturmuştur. Bu şekilde istihdam edilen öğretmenler, prekarya kapsamında tartışılması gereken yarı güvencesiz sınıfı oluşturmaktadır. Ücretli öğretmenlik istihdam biçimi güvencesiz, geçici, yarı zamanlı ve süresiz çalışmaya örnek oluşturmaktadır (Günerigök ve Oğur, 2018). Ücretli öğretmen çok düşük ücret alarak öğretmenler arasında eşitsizliğin ve adaletsizliğin görünür hale gelmesine neden olmuştur. Öğretmenlerin farklı biçimlerde istihdamı, neoliberal ekonomi politikalarının bir sonucu olarak devletin eğitim ve sağlık hizmetlerinden çekilmesinin ardından ortaya çıkmıştır. Neoliberal politikalar kapsamında kamuda rekabeti artırmaya odaklanan politikalar kapsamında öğretmenlerin farklı şekillerde istihdam edilmelerinin önü açılmıştır. Farklı istihdam biçimleri öğretmenler arasında eşitsizliğe, hak kaybına ve yabancılaşmaya yol açmıştır. Farklı bir deyişle özellikle ücretli öğretmenlik gibi bazı istihdam modelleri kapsamında çalışanların yaşadıkları güvencesizlik ve hak kayıpları, bunlar arasında prekaryalaşmayı derinleştirmiştir (Günerigök ve Oğur, 2018; Dağ, 2020).

Ek ders ücreti karşılığında öğretmen istihdamı, Devlet Memurları Kanunu 89. maddesine dayanılarak yapılmaktadır. Bir eğitim öğretim kurumunda ihtiyaç duyulan bir alanda kadrolu veya sözleşmeli öğretmen bulunamaması durumunda ücretli öğretmen görevlendirmesi yapılır. Ücretli öğretmen istihdamı, daha çok öğretmen temininin yapılamadığı bölgelerde ve şehirlerde yoğunlaşmaktadır (Kavaklı ve Gül, 2021). Devlet okullarında istihdam edilen öğretmenlerin % 9,7 'si gibi büyük bir oran ücretli öğretmenlerden oluşmaktadır. 2021 yılında Millî Eğitim Bakanlığında istihdam edilen 69 bin 326 ücretli öğretmenden 28 bin 154'ü eğitim fakültesi mezunu iken 33 bin 395'i farklı fakültelerden mezun, 7 bin 777'i ise önlisans mezunudur (Ayna ve Deniz, 2022).

Ücretli öğretmen statüsünün yoğun güvencesizlik içerdiğini söylemek mümkündür. Bu öğretmenlere yalnızca girdikleri ders saati kadar ücret ödenmektedir (Ayna ve Deniz, 2022). Haftada 30 saat derse giren bir ücretli öğretmen, ilgili dönemin asgari ücretinin altında maaş almaktadır (MEB, 2006). Herhangi bir nöbet ücreti ödenmeyen ücretli öğretmenler zaruri durumlardaki izinlerinde, resmî tatil günlerinde ya da raporlu olduklarında ücret alamamaktadırlar. Yaz tatillerinde de ücretli öğretmenlere herhangi bir ücret ödenmemektedir. Onlar, sözleşmeli ve kadrolu öğretmenler gibi eğitim ödeneği ve maaş promosyonu da alamamaktadırlar. Ücretli

öğretmenlerin SGK primleri ise 16 gün üzerinden hesaplanmaktadır (Sayan ve Berk, 2020).

Kamuda ücretli öğretmenlik dışında güvencesizlik içeren bir başka istihdam biçimi sözleşmeli öğretmenliktir. Kamuda sözleşmeli öğretmen statüsü neoliberal politikalar çerçevesinde esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaştırılması bağlamında yürürlüğe konulmuştur (Doğan, Demir ve Turan, 2013; Kılınç, 2020). 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda 15.05.1975 tarihinde yapılan bir değişikle sözleşmeli personel çalıştırmanın yolu açılmıştır (DMK, 1965). Söz konusu kanunun 4. Maddesinin B fıkrasında “Millî Eğitim Bakanlığı, norm kadro sonucunda ortaya çıkan öğretmen ihtiyacının karşılanamaması durumunda kısmi zamanlı olarak sözleşme ile öğretmen istihdam edebilir” denilmektedir (DMK, 1965; Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Raporu, 2017, s, 63). Bu bağlamda Millî Eğitim Bakanlığı’nın 2005/78 sayı ve 01.09.2005 tarihli genelgesi ile ilk defa sözleşmeli öğretmen alımına başlanmıştır (Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Raporu, 2017, s, 63). Sözleşmeli öğretmen uygulaması başlangıçta geçici ve istisnai bir çalışma biçimi olarak düzenlenmiş, ancak bu niteliği zamanla ortadan kalktığı için memuriyete alternatif bir çalışma biçimi haline gelmiştir (Kılınç, 2020).

Bu uygulamalar öğretmenlik mesleğinin prekaryalaşmaya uzak bir meslek olmadığını göstermektedir (Dağ, 2020). Küresel salgın öncesinde öğretmenlik mesleğinde görülen eşitsizlikler, Covid-19 ile birlikte etkisini daha da artırmış, salgın yoksulluğun, verimsizliğin, eşitsizliğin ve belirsizlik süreçlerinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Guy Standing’e göre (2019), serbest ve rekabetçi piyasada prekaryanın emeği değersizleştirilmiştir. Prekarya, istikrarsızdır, güvencesizdir, kaygılıdır, öfkeli, streslidir ve kırılgandır; korkuları olan prekarya emeğine yabancılaşmıştır. Prekaryanın sahip olduğu bu özelliklerinden doğan minnet duyma, kendini değersiz görme, statü kaybı, itaat etme, düşük verimlilik gösterme ve örgütlü olamama gibi haller öğretmenlerde de görülmektedir. Bunun en önemli göstergelerinden birisi Covid-19 sürecinde onbinlerce ücretli öğretmenin ücretsiz izne çıkarılmış olması (Evrensel Gazetesi, 2020), ücretli öğretmenlere ve usta öğreticilere herhangi bir ücret ödenmemesidir (Doğruhaber Gazetesi, 2020; Star Gazetesi, 2020). Eğitimcilerin ücretsiz izne çıkarılmış olmaları; iş yerleriyle ilişkileri devam ettiğinden işsiz statüsünde değerlendirilmemişlerdir.

3.2.2. Neoliberal dönüşümün özel öğretim kurumları üzerindeki etkisi

1982 Anayasasında anayasal alt yapısı oluşturulan özel okullaşma ile ilgili 26 Haziran 1985 tarihinde çıkarılan Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği ve daha sonra yapılan düzenlemeler ile özel okulların piyasaya daha kolay bir şekilde girmeleri ve rekabet etmeleri sağlanmıştır (Altun Aslan, 2019). Özel Öğretim Kurumları, 2007 yılında çıkarılan 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında, açılması, yönetimi, gözetimi ve denetimi Millî Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlardır. 5580 sayılı Kanunun 2. Maddesi kapsamında özel eğitim-öğretim kurumları; özel okul öncesini, özel ilköğretimi, özel ortaöğretimi, özel öğretim kurslarını, uzaktan öğretim yapan özel kuruluşları, özel motorlu taşıt sürücülerini kurslarını, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerini, özel sosyal etkinlik merkezlerini, özel mesleki eğitim merkezleri ile benzer özel öğretim kurumlarını içinde barındıran geniş bir oluşumdur. Özel öğretim kurumlarına özel üniversiteler de eklenebilir (Özel Öğretim Kurumları Kanunu, 2007).

Özel okullar için daha sonraki yıllarda yapılan çeşitli düzenlemelerle esneklik uygulamaları yaygınlaşmış ve böylece neo-libereel ekonomi politikaları ile güvencesizlik derinleşerek öğretmenleri de etkilemiştir. Bu bağlamda özel okullarda çalışan öğretmenler de güvencesiz ve korumasız bir işgücü piyasasında var olmak zorunda kalmışlardır (Keskin Demirer, 2012).

1980'lerdeki neoliberal politikaların etkisiyle ve Özel Öğretim Kurumları yasasının çıkarılmasıyla, Türkiye'de 2000'li yıllarda özel eğitim-öğretim kurumları yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yıllarda özel okullarla ilgili gelişmeler MEB'in stratejik planlamaları üzerinden takip edilebilir. Bu planlamalar bağlamında 2010-2014 dönemini kapsayan stratejik plan incelendiğinde, en çok göze çarpan olgu, özel eğitim-öğretim kurumlarının kısa sürede açılması için devlet tarafından aksaklıkların çok hızlı bir şekilde giderildiği ve dershanelerin kapatılmasıyla özel okullara dönüşmenin yaygınlaştığıdır. Plan kapsamında yapılan tespitlerde, özel eğitim kurumlarına ihtiyaç duyan toplumun bu yönde bir talebinin bulunduğu dile getirilmiştir (MEB, 2010).

Bu noktada 2012 yılında eğitimde gerçekleşmiş büyük değişikliklere de değinmek gerekir. 11 Nisan 2012 tarihli ve 28261 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan 6287 sayılı kanunla 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda değişiklik yapılarak 4+4+4 şeklinde adlandırılan 12 yıllık kesintisiz eğitime geçilmiştir. Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra özel öğretim kurumlarının sayısı da hızla artmıştır. Bu süreç,

muhafazakarlaşma ile birlikte yürüyen eğitimdeki neoliberal eğilimin güçlenmesi, mesleki ve teknik eğitimin temel alındığı yeni yapılanma ile küresel rekabette söz sahibi olunabilecek işgücünün yaratılması olarak okunabilir (Yıldıran, 2012).

4+4+4 Eğitim modeli, sermaye sahibinin ihtiyacı doğrultusunda işgücünün geliştirilmesi talebine verilen bir yanıt olarak eğitim sisteminde gerçekleştirilen bir değişim ve dönüşümdür. Teknik eğitimin ön plana çıkarılması ve mesleki bilgilerin erken yaşta kazandırılması, bu eğitim modelinin dikkat çeken yanlarıdır. Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) tarafından 2004 yılında hazırlanan bir rapor üzerinden değerlendirme yapıldığında; toplumsal emek gücü üretiminin sonucu olarak eğitimdeki son basamak, üretimde yeteneklerin geliştirilmesidir. Beşerî anlamda sermayenin geliştirilmesi için tekrardan yapılandırılan eğitim sistemi kapsamında eğitim süreçleri bölümlere ayrılmış ve emek gücünü tekrar üretebilmek amacıyla meslek veya işin koşulları doğrultusunda emek gücü yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Yeni eğitim modeli sayesinde üretimde yetenekler geliştirilerek işe dayalı eğitim verilmekte ve sermayenin beşerî ihtiyacı karşılanmaktadır. Nihai hedeflerini yeni istihdam alanları yaratmak ve işsizlikle mücadele etmek olarak açıklayan sermaye örgütleri, ekonomik büyümeyi sağlamak için de çaba gösterdiklerini dile getirmişlerdir. Sermaye örgütlerinin anlayışına göre, işsizliğin temel sebebi işgücü ve işveren arasındaki uyumsuzluktur. Yeni eğitim modeli de bu uyumsuzluğu ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Şimşek, 2014).

2000 yılından sonra adeta ürün farklılaştırması biçiminde serpilen özel eğitim-öğretim kurumları, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ilkokul, ortaokul veya lise dışında daha çok etüt merkezi, kurs ve butik özel ders veren kurumlar olmuştur. Zaman içinde her kentte en az bir dersane sokağından bahsetmek mümkün hale gelmiştir (Keskin Demirel, 2012). Bu durum farklı seviyelerdeki öğrencilerin merkezi sınavlar yoluyla yerleştirilmesine dayalı bir eğitim sisteminin sonucudur. Sınav odaklı eğitim sistemi, başarıyı yalnızca sınavda alınacak puan üzerinden ölçer. Bu sistem, öğrencileri yarışmaya tabi tutan bir yapı ortaya çıkarmıştır. Birbiriyle bağlantılı olarak zamanla özel dershaneler de eğitimin parçası haline gelmiş, hatta çoğu zaman okuldan daha öncelikli olmuşlardır. Bu durum sermayenin özel okullara olan ilgisini artırmıştır. Eğitimin ticarileşmesi ve eğitim sektöründe özelleştirmenin önünün açılmasıyla her geçen gün özel eğitim-öğretim kurumlarının sayısında artışların yaşandığını Tablo 3.2.'den okumak mümkündür. 2022 Eğitim-Öğretim yılında özel okullarda kayıtlı

öğrenci sayısı, Türkiye'deki toplam öğrenci sayısının % 14,6'sına ulaşmıştır. Bu orana özel kurslar, özel sürücü kursları gibi kurumlar da dâhil edildiğinde özel öğretim kurumlarında bulunan öğrenci sayısı toplam öğrenci sayısının % 20'sinin üzerine çıkmıştır (MEB, 2022). Bazı özel okul ve kolejlerin büyük holdingler bünyesinde bulunması bu durumu özetleyen bir gerçektir. Zamanla market ve kahve zinciri gibi franchising okullar ortaya çıkmış ve bütün bu süreçlerin sonunda öğretmen emeğinin de niteliği değişikliğe uğramıştır (Keskin Demirel, 2012).

Covid-19 ortaya çıktıktan sonra çoğu sektör gibi eğitim sektörü ve dolayısıyla öğretmenlerin çalışma koşullarında derinden etkilenmiştir. Öncelikli amacı kârını daha çok artırmak olan özel öğretim kurumlarının, pandemi sürecinde karşılaştıkları mali sıkıntıları, özel okul öğretmenlerine iş ve gelir kaybı olarak yansımıştır (Altunel, 2020).

Pandemi döneminde, eğitim sektöründe daha önce var olan problemlere yenileri eklenmiştir. Küresel düzeyde, büyük çoğunluğu öğretmenlerden oluşan, eğitim çalışanlarının en büyük probleminin iş yükü ve iş güvencesi olduğu bilinmektedir. Ayrıca kısa süreli iş sözleşmeleri ve geçici istihdam, öğretmenlerde gelecek kaygısı oluşturmaktadır (Henebery, 2016). Bu durum öğretmenleri prekaryalaşma sürecine dâhil etmektedir.

3.2.3. Neoliberal koşullarda öğretmenlerin istihdamı

2020-2021 eğitim-öğretim yılında Türkiye'de bulunan toplam 1 milyon 112 bin 305 öğretmenin 950 bin 090'ı (%85,4) resmî kurumlarda, 162 bin 215'i (%14,6) ise özel okullarda görev yapmaktadır (MEB, 2023). Söz konusu eğitim-öğretim yılında, resmî kurumlardaki öğretmen sayısı, bir önceki yıla göre % 0,75 artarken özel öğretim kurumlarının tüm kademelerinde % 7,2 azalmıştır. Öğretmen sayısındaki azalmanın bir kısmı istifa ve emeklilikten kaynaklansa da yoğun bir işten çıkarmanın yaşandığı anlaşılmaktadır. En büyük düşüş okul öncesi eğitim kademesinde görev yapan öğretmen sayısında yaşanmıştır. Bu durum okul öncesi kademesinde öğrenci sayısındaki azalmayla (%24,8) açıklanabilir (Eğitim Reformu Girişimi, 2021).

Özel okullarda istihdam edilen özel okul öğretmenleri; yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticileri kapsamaktadır (Özel Öğretim Kurumları Kanunu, 2007). Özel okul öğretmenleri de dâhil olmak üzere işçilerin özlük hakları 4857 sayılı İş Kanunu ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile düzenlenmiştir (ÇSGB, 2015). 5580 sayılı kanunun 8. Maddesi kapsamında, yöneticilik

ve eğitim-öğretim hizmetlerinde istihdam edilebilmek (Resmî devlet okullarına atanabilmek) için gerekli asgari niteliklere ve şartlara sahip olmak gerekmektedir. Özel okullarda öğretmenler “kadrolu” (asıl görevli) ve “ücretli öğretmen” olarak sınıflandırılmaktadır. Ayrıca devlet okullarında kadrolu veya sözleşmeli olarak çalışan ve maaş karşılığı okutmak zorunda oldukları ders saat sayısını dolduran öğretmenler asıl görevlerini aksatmamaları ve çalıştıkları kurumdan izin almaları koşuluyla özel okullarda ders saat ücreti karşılığında görev yapabilmektedirler (Özel Öğretim Kurumları Kanunu, 2007).

Özel okullarda öğretmenler, iş sözleşmesi üzerinden istihdam edilmektedirler. Bu sözleşmenin düzenlenmesi 08 Şubat 2007 tarih ve 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu’na dayanmaktadır. Özel okullarda öğretmenin istihdam edilme biçimi, yürütme ve yargıda farklı anlayış ve değerlendirmelere yol açmış ama 2015 yılında Yargıtay içtihadı birleştirme kararı alarak tartışmaya son noktayı koymuştur. Sonuç olarak özel okul öğretmenleri yargının bu kararı çerçevesinde en az bir takvim yılı boyunca devam eden “belirli süreli iş sözleşmesi” ile çalışan işçiler olarak tanımlanmıştır. Belirli süreli iş sözleşmesi ile çalışanlar 4857 sayılı iş kanununda düzenlenen haklardan ve güvencelerden faydalanamamaktadırlar. Bunun anlamı, özel okul öğretmenlerinin kıdem tazminatını alamama gibi birçok hak kaybına uğramaları ve iş güvencesinden yoksun bir şekilde çalışmak zorunda kalmaları demektir (Arıcı, 2022).

Özel okullarda çalışan öğretmenlerin istihdam biçimleriyle kamu kesiminde çalışan öğretmenlerinki arasında dramatik farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye’de devlet okullarında çalışan öğretmen ve yöneticilerin devlet memuru olmaları nedeniyle iş güvenceleri tam olarak sağlanmaktadır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu kapsamında çalışmakta olan kişiler, devlet memurluğundan atılmaya sebep olacak herhangi bir suça karışmadıkları sürece iş güvencesi konusunda problem yaşamamaktadırlar. Bundan farklı olarak özel eğitim-öğretim kurumlarında çalışan öğretmen ve yönetici kadrosunda yer alan kişiler devlet kurumlarındakine benzer bir iş güvencesi imkânı bulamamaktadırlar.

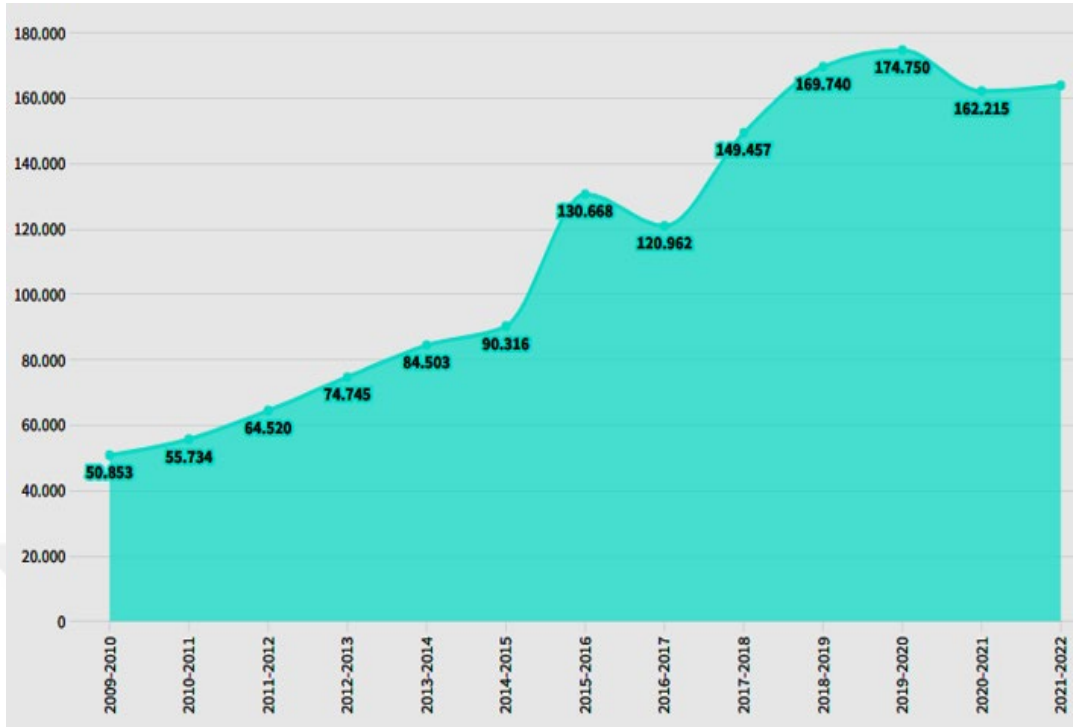
Tablo 3.2. Yıllara Göre Özel Okul İstatistikleri (okul öncesi, ilk ve ortaöğretim)

Yıllar	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
2017-2018	11 694	1 351 712	149 457
2018-2019	12 809	1 440 577	169 740
2019-2020	13 870	1 468 198	174 750
2020-2021	13 501	1 310 605	162 215
2021-2022	14 179	1 578 233	163 215
2022-2023	14 281	1 670 729	179 895

Kaynak: MEB, 2023 (Millî Eğitim Bakanlığı istatistikleri verilerinden tarafımdan oluşturulmuştur)

Tablo 3.2’de görüldüğü gibi yıllara göre özel okullardaki öğrenci sayılarının artışı, hem eğitimdeki dönüşümün hem de özel eğitim-öğretim kurumlarında istihdam edilen öğretmen sayısının değişimini göstermektedir. Buna göre, özel okulların sayısı 2023 yılında 14 bin 281’e ve bu okullardaki öğrenci sayısı da 1 milyon 670 bin 729’a ulaşmıştır. Bu kurumlarda çalışan ve sayıları 179 bin 895’i bulan öğretmenler de belirli süreli iş sözleşmeleriyle çalışan güvencesiz işçiler olarak görülebilirler. Diğer taraftan tablo 3.2 ve grafik 3.1’de görüldüğü gibi Covid-19’un en çok etkili olduğu 2020-2021 eğitim-öğretim yılı içinde özel okul sayısında, bu okullarda kayıtlı öğrenci sayısında ve öğretmen istihdamında azalma meydana gelmiştir. Pandemi döneminde yüz yüze eğitime ara verilmesi, özel öğretim kurumlarında, öğrenci sayısının azalmasına neden olmuş ve bu durum özel okulların mali sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. 2020-2021 eğitim- öğretim yılında, özel okullarda istihdam edilen öğretmen sayısı, 2019-2020 eğitim- öğretim yılına göre 12 bin 535 kişi azalmıştır.

Grafik 3.1. Özel Okulların Öğretmen Sayısı

Kaynak: MEB, 2022b; Doğrulukpayı, 2022

Tablo 3.3'te kamu ve özel dâhil eğitim sektöründe istihdam edilenlerin oranları verilmiştir. 2019 yılında istihdam payı % 6,4 iken 2020'de ise % 6,7, 2021 yılında ise % 6,3'tür. 2020'den 2021'e istihdam payı % 0,4 puan azalmıştır. Bu tabloya göre eğitimde istihdam edilenlerin sayısında ciddi bir azalma görülmemektedir. Bu durum salgın sürecinde 20 bin öğretmen atamasının yapılması (Ergezen, 2020), ücretli öğretmenlerin ücretsiz izne çıkarılmaları nedeniyle işsiz statüsünde değerlendirilmemiş olmaları (Evrensel Gazetesi, 2020), eğitimin zorunlu olması ve eğitime uzaktan devam edilmesiyle açıklanabilir (Akal ve Bayram, 2022). Ayrıca salgın sürecinde tüm sektörlerde genel olarak istihdam azaldığından eğitim sektöründe istihdam payında oransal bir azalmanın olması beklenmez.

Tablo 3.3. Eğitim Sektörünün İstihdamdaki Payı (kamu ve özel sektör)

Yıllar	2018	2019	2020	2021
Eğitim (%)	5,9	6,4	6,7	6,3

Kaynak: Akal ve Bayram, 2022

Tablo 3.4’te yıllara göre kamuda çalışan öğretmenlerin sayıları görülmektedir. MEB sadece kadrolu ve sözleşmeli öğretmenlerin istatistiklerini kamuoyu ile paylaştığından Covid-19 sürecinde en çok iş ve gelir kaybı yaşayan ücretli öğretmenlerin sayılarına tam olarak ulaşılamamıştır. Ancak pandemi döneminde 80 bin ücretli öğretmenin ücretsiz izne gönderildiği bilinmektedir (Sözcü Gazetesi, 2020). 2019-2020 eğitim-öğretim yılında 942 bin 936 öğretmen devlet okullarında istihdam edilmiştir. Hükümet pandemi tedbirleri kapsamında, ilk etapta Mart 2020 yılında 20 bin ardından Eylül 2020 yılında ayrıca 20 bin öğretmen ataması yapmıştır (ogretmenx.com, 2021). Bu durumda öğretmen sayısının ulaşması gereken rakam 982 bin 939’dır. Ancak 2020-2021 yıllarında öğretmen sayısı bu rakama ulaşmamış, sadece 7 bin 154 kişiyle % 0,75 artmıştır. Oysa 2019-2020 eğitim-öğretim yılında öğretmenlerdeki istihdam artışı 35 bin 369 kişiyle % 3,89 ve 2021-2022’de 25 bin 608 kişiyle % 2,69 olmuştur. Dolayısıyla Covid-19 sebebiyle işgücü kaybı ortaya çıkmış, istifa, hastalık ve emeklilik gibi nedenlerle işten ayrılanların sayısı yükselmiştir.

Tablo 3.4. Yıllara Göre Devlet Okullarında Çalışan Öğretmen İstatistikleri

Yıllar	Öğretmen Sayısı			Toplam Öğretmen Sayısındaki Artış (%)
	Toplam	Kadrolu	Sözleşmeli	
2018-2019	907 567	824 894	82 673	3,05
2019-2020	942 936	841 206	101 730	3,89
2020-2021	950 090	846 129	103 961	0,75
2021-2022	975 698	979 925	95 773	2,69

Kaynak: MEB, 2023 (MEB istatistikleri verilerinden tarafımdan oluşturulmuştur)

Daha önce açıklandığı gibi Türkiye’de özel okullaşma çeşitli teşviklerle desteklenmekte ve özel okulların sayısı her geçen gün artmaktadır. Özel okulların sayısının artması, bu okullarda istihdam edilen öğretmen sayısının da artması anlamına gelmektedir. Sayıları her geçen gün artan özel okul öğretmenleri, belirli süreli iş sözleşmesi ile daha güvencesiz ve korunmasız bir şekilde çalışmak zorunda bırakılmışlardır.

Kaya ve Yıldız (2020), İstanbul ilinde özel okullarda çalışan öğretmenler üzerinde *Özel okullarda çalışan öğretmenlerin iş güvencesi ve iş memnuniyeti algılarının, örgütsel bağlılık ve motivasyonlarına etkisi* adlı bir araştırma yapmışlar. Elde ettikleri bulgular değerlendirdiğinde öğretmenlerin çoğunluğunun “iş güvencesi” ve “iş memnuniyeti” algı düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür.

Özel öğretim kurumu öğretmenlerinin iş güvencesinden mahrum bir şekilde çalışmaları, iş memnuniyetinin azalmasına neden olmaktadır; iş memnuniyetinin azalması da verimliliği düşürmektedir. Öğretmenlerde, avukatlardaki Baro veya doktorlardaki Tabipler Birliği gibi bir meslek örgütünün olmayışı, özel okul sahiplerini ve devlet okullarında da hükümetleri, öğretmenlik işinin meslekleşmesinin tek belirleyicisi konumuna getirmektedir. Mesleki bir kimliği olan iş, güvenceli olmaya daha yatkındır (Engür ve Kayıkcı, 2020). Güvencesiz bir varoluşa sahip olan prekarya için güvencesiz çalışmanın ve geçiciliğin ne kadar süreceğine dair bir netlik yoktur

(Standing, 2019). Dolayısıyla mesleki kimliğin deformasyonu ve güvencesiz çalışmanın belirsizliğini içeren söz konusu prekaryalaşma sürecinde bu güvencesizlik hali özel okul öğretmenlerinin yaşantılarını ve geleceklerini planlayamamalarına da sebebiyet vermektedir.

Özel eğitim-öğretim kurumlarında öğretmenler ile bir yıl süreli iş sözleşmesi yapılması nedeniyle sözleşme tarihinin sonuna yaklaşılrken kurumun öğretmen ile çalışmaya devam edip etmeme kararı sürecinde bir belirsizlik yaşanmakta, yeni bir yıl için sözleşme yapılmama riski ortaya çıkmakta ve bu durum iş güvencesi algısını, öğretmen performansını ve aidiyet duygusunu olumsuz etkilemektedir. Özel öğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin iş güvencesi algıları, görev süresince gösterecekleri performansı etkileyebilmektedir. Hizmet süresinin belirsiz olması veya bir yıl gibi kısa bir süre olması, eğitimi ve öğrencileri etkilemektedir. Öğrenciler her yıl farklı bir öğretmenden eğitim almak zorunda kalabilmektedirler (Karapınar ve Hatipoğlu, 2021).

1982 Anayasası her ne kadar, hukuki anlamda İş Kanunu ve Özel Öğretim Kurumları Kanunu kapsamında, özel öğretim kurumlarında çalışan öğretmen ve yöneticilerin belli oranlarda iş güvencelerini sağlanmış olsa da uzun süredir gündelik yaşamda bu durumun gerçekleşmediğine şahitlik etmekteyiz. Kaldı ki iş güvencesi ya da güvencesizliği durumu, yalnızca Türkiye'deki özel öğretim kurumlarında istihdam edilen eğitim personeli bakımından değil, dünyada pek çok ülkede, örneğin, İngiltere ve ABD'de de sık karşılaşılan ve tartışılan bir husustur. Dolayısıyla birçok ülkede, öğretmenlerle kısa süreli ya da kısmi süreli iş akitleri yapılması, bir sorun olarak ortada durmaktadır. Kısa veya kısmi süreli iş sözleşmesine sahip eğitim çalışanları ile eğitim ve öğretimin devam ettirilmesinin amaçlandığı görülmüştür (Arıcı, 2022). Böyle bir durum hiç kuşkusuz öğretmenlerin hayatı üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur/olmaktadır.

3.3. Covid-19 Sürecinde Öğretmenlerin Çalışma Koşulları

3.3.1. Uzaktan eğitim döneminde eğitimin koşulları

Öğretmenler pandeminin etkilerini eğitimin uygulayıcı kesimi olarak ciddi bir biçimde hissetmişlerdir. Covid-19 ile birlikte öğretmenler, hiç beklemedikleri ve hazırlıksız oldukları yeni bir eğitim uygulamasına başlamak zorunda kalmışlardır. Pek

çok öğretmen daha önce hiçbir uzaktan eğitim aracı ve uygulaması kullanmadığından, öğretmenlerin dijital teknolojiyi kullanma becerisi, içerik ve ders materyali hazırlama gibi alanlarda bilgi ve yeteneklerini geliştirme ihtiyaçları ortaya çıkmıştır (Akçay, 2021). Dolayısıyla pandemi, öğretmenlerin eksik yönlerini anlama ve kendilerini yeniden biçimlendirme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Pandemi sürecinde öğretmenler okulların açık olduğu normal zamanlardaki iş akışından farklı bir biçimde bilişim teknolojileri ve uzaktan öğretme araçları marifeti ile öğrencilerine ulaşmaya ve destek olmaya çalışmışlardır (Alper, 2020). UNESCO, BM, OECD ve Avrupa Eğitim Vakfı, Covid-19 sürecine ve eğitime ilişkin yayınlarında öğretmen rolü ve öğretmenlik mesleği ile ilgili benzer önerilerde bulunmuşlardır. Bu dört kuruluşun üzerinde durduğu ortak nokta, “öğretmeni destekleme”dir. Ayrıca öğretmenin özerk olması, çevrimiçi platformlara, kaynaklara ve ders materyallerine erişiminin güçlendirilmesi ve öğretmenin dijital okur-yazarlığının artırılması gibi faktörlerin eğitimde başarıyı yükselteceği yönünde açıklamalar yapılmıştır (Temelli, 2022).

Eğitimcilerin pandemi kavramına ilişkin ön bilgilerinin yetersiz oluşu öğretmenleri ve öğretmenlik mesleğini etkilemiştir (Kavuk ve Demirtaş, 2021). Bu sürecin zorluklarını deneyimleyen öğretmenler, iş yaşamı ile ev yaşamını birleştirme koşullarını pratikte yaşamışlardır. Bu süreçte öğretmenler iş-yaşam dengesi, zaman yönetimi, bitkinlik, kaygı, stres gibi diğer birçok güçlüklerle karşılaşmıştır (Kandemir ve Sezgin Nartgün, 2021; Hızarcıoğlu, 2021). Mesleklerini icra ederken yaşadıkları zorlukların yanında pandemi sürecinde öğretmenlere eğitim dışında, Covid-19 bulaşmış hastaları ziyaret etme ve izleme çalışmaları gibi farklı görevler verilmiştir (Akçay, 2021). Lorey (2011), durumu prekaryalaşma içinde ele almış ve prekaryalaşmayı çoklu sonuçları olan bir olgu olarak değerlendirerek, prekaryalaşmanın sadece bireysel değil, aynı zamanda sosyal, siyasal ve ekonomik bir mesele olduğunu belirtmiştir.

Covid-19 sürecinde, öğretmenlerin çalışma koşullarında belirsizlik, istikrarsızlık, iş kaybı ve güvensizlik gibi durumların arttığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte özellikle özel okul öğretmenlerinin ekonomik refahı negatif etkilenmiş, çalışma ve yaşam kalitesi düşmüştür. Öğretmenlerin istihdam biçimlerinde ve iş güvencelerinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Öğretmenlerin maddi kayıpların yanında manevi kayıplar da yaşadıkları ve hayatlarının pek çok açıdan etkilendiği görülmüştür (Demir, 2022). Burada pandeminin öğretmenlerin neoliberal politikaların bir sonucu olarak uzun zamandır devam eden prekaryalaşma sürecinin derinleştiğini belirtmek gerekir. Covid-

19 salgını, küresel düzeyde öğretmenlik mesleğini etkisi altına almış; kırılgan, belirsiz, güvencesiz, esnek ve istikrarsız çalışma koşullarını belirginleştirmiştir.

Bir önceki bölümde bahsedildiği gibi salgın, bazı sektörlerin daralmasına, bazı sektörlerin ise iş hacminin artmasına neden olmuştur. Özellikle dezenfektan, maske, kolonya ve alkol üreten şirketlerde iş hacmi genişlemiş; şirketlerin kârlılık oranları artmıştır (Balci ve Çetin, 2020). Finansal desteğin sağlanması konut satışlarında artışa yol açtığı için salgın sürecinden en az etkilenen sektör inşaat sektörü olmuştur (Tatar ve Ergün, 2020). Eğitim sektöründeki istihdam da pandemiden etkilenmiştir. Ancak uzaktan eğitime geçilmesi, eğitim faaliyetlerinin sanayi ve hizmetler sektörlerinde olduğu gibi tamamen durmasını engellemiştir. Bu bağlamda Covid-19'un eğitim sektörü çalışanları üzerindeki etkileri birbirlerinden farklılaşan sonuçlar üretmiştir (Soylu, 2020).

Okulların virüs yayma merkezlerine dönüşmesinden korkulduğu için ani kararlarla okullar ülkelerin çoğunda peş peşe kapatılmıştır (Karadağ ve Sertel, 2021). Covid-19 sürecinde yüz yüze eğitim sistemi çökmüş, yeni bir sistem ile eğitim-öğretime devam edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Uzaktan eğitim biçiminde olan bu yeni eğitim sistemi, dünyanın önüne birçok fırsat ve aynı zamanda birçok sorun koymakta ve bünyesinde büyük dönüşüm potansiyelleri barındırmaktadır. Böylesi bir eğitim uygulaması deneyiminden sonra öğretmenlerin uzaktan eğitim algıları ve becerilerinin geliştirilmesi eğitimde dönüşüm sağlayacak ve eğitim sisteminin başarısını artıracaktır (Akçay, 2021; Çetin, 2022).

Uzaktan eğitim sürecinde, öğretmenler ve okul yönetimleri, dersleri sürdürebilmek ve öğrencilerle iletişimin aksamaması için çok kısa bir süre içerisinde yeni eğitim-öğretim uygulamalarına geçiş sağlamaya çalışmışlardır (İzmirli ve Şahin İzmirli, 2021). Pandemi öncesinde yüksek öğretimde denenmiş olan çevrimiçi uzaktan eğitim, salgın etkisiyle K-12 (K-12; okul öncesi, ilk ve ortaöğretim) düzeyinde de benimsenmeye başlanmıştır (Alper, 2020).

Pandemi sürecinde ülkeler eğitimin devamını sağlamak, öğrenme kayıplarını önlemek ve bu süreci etkili bir şekilde yürütebilmek için pandeminin getirdiği zorlukları süreç içerisinde kendi koşullarına uygun farklı biçimlerde aşmaya çalışmışlardır (Temelli, 2022; Çetin, 2022). Türkiye'de salgın sürecinde öğretmenler, MEB (Millî Eğitim Bakanlığı)'ın gözetiminde her bir kademedeki dersler için ayrı ayrı uzaktan

eğitim yoluyla eğitim faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Uzaktan eğitimde, öğretmenin bulunduğu uzaklığın ve mekânın önemi kalmamıştır (Koçoğlu vd., 2020).

Uzaktan eğitim sisteminin temel alt yapısını teknolojik araçlar oluşturmuştur (Çetin, 2022). Uzaktan eğitim, geleneksel yüz yüze eğitim uygulamasından farklı kendi yapısal koşullarına uygun özellikler içermektedir. Bu eğitim-öğretim sisteminde öğretmenlerin öğrenci gereksinimlerini, öğrenme biçimlerini fark etmeleri ve bunları karşılamaları daha zor olmuştur (Cülha, Atlı ve Doğan, 2021). Covid-19 ortaya çıkmadan önce bilişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler çoğu sektörde olduğu gibi eğitim sektörünü de etkilemiştir. Salgınla birlikte bu teknolojinin önemi daha çok artmış ve bu süreçte MEB tarafından daha önce kullanılan EBA (Eğitim Bilişim Ağı), TRT aracılığıyla televizyona taşınarak daha fazla kitleye ulaşmayı hedeflemiştir (Çetin, 2022). MEB, teknolojik eksikliklerin giderilmesi ve yeni sisteme uyum sağlamak amacıyla pandemi sürecinde, 500 bin öğretmenin bilgi, beceri ve deneyimlerini artırmak için mesleki gelişim programı düzenlenmiştir (Temelli, 2022). Üniversiteler ve özel öğretim kurumları da bilişim teknolojileri aracılığıyla eğitimlerini çevrimiçi olarak gerçekleştirmek üzere dijital platformlara taşınmışlardır (Altunel, 2020). Uzaktan eğitim sistemine geçiş küresel düzeyde gerçekleşince, salgın eğitimde dijital dönüşüme öncülük etmeye başlamıştır (Karadağ ve Sertel, 2021).

Pandemi ile birlikte, eğitim sisteminin gözden geçirilmesi sonucunda, temel amacından uzaklaşmış ve geçerliliğini kaybetmiş öğretme yöntemlerini yenileme, alternatif eğitim yöntemleri geliştirme ve öğretmenin rolünü yeniden tanımlama gibi bir takım yeni imkânlar ortaya çıkmıştır (Sarı ve Nayır, 2020). Ayrıca Covid-19 salgını eğitimde bilişim teknolojisinin öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlamış ve eğitimde dijitalleşme sürecini hızlandırmıştır (Çetin, 2022). Eğitimde dijitalleşmeyle birlikte birçok fırsat ortaya çıkmıştır. Öncelikle öğretmenlerin bu teknolojiyi en iyi şekilde kullanmaları ve dijital eğitime uygun interaktif içerikler üretebilmeleri amacıyla hizmet içi eğitim gibi araçlarla öğretmenler daha çok desteklenerek başarı artırılabilir. EBA gibi platformların yazılım sistemleri geliştirilerek, öğrencilerin ödev ve proje gibi çalışmaları daha kolay incelenebilir hale getirilmesi, dijital eğitimde kalite artışını sağlayacaktır. Ayrıca zamandan ve mekândan tasarruf sağlamak, kaynakların daha etkin ve verimli kullanılması ve daha iyi sonuç alınması adına öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerinin de salgın sürecinde ve sonrasında dijital ortamlarda gerçekleştirilmesi fırsatı ortaya çıkmıştır (Fidan, 2021; Şahan ve Parlar, 2021).

Uzaktan eğitim, alternatif bir esnek eğitim ve öğrenme yöntemidir (Çiçek Tanhan ve Tanrıverdi, 2020). Uzaktan eğitim, uzun süre hazırlık ve ustalık gerektiren bir uygulamadır. Ancak Covid-19 gibi zorunlu bir nedenle uzaktan eğitim yöntemine başvurulması, “acil uzaktan eğitim” olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla pandeminin ilan edilmesiyle birlikte küresel düzeyde kısa bir süre içerisinde var olan imkânlarla ve yeterli hazırlık yapılmadan uzaktan eğitim uygulamasına geçilmiştir (İzmirli ve Şahin İzmirli, 2021). Belirsizliğin ve uzaktan eğitimin 2020-2021 eğitim-öğretim yılında devam etmiş olması, veliler gibi paydaşlar üzerinde de olumsuz etki bırakmıştır. Eğitim paydaşları için diğer bir olumsuzluk, okulların açılıp kapanma kararlarını belirleyen koşulların şeffaf biçimde paylaşılmaması ve verilen kararların sıkça değişmesidir (TÜSİAD, 2021).

Tablo 3.5. Türkiye’de Salgın Sürecinde Eğitim Takvimi

12 Mart 2020’de Covid-19 nedeniyle 16 Mart 2020’den itibaren örgün eğitime bir hafta ara verileceği açıklandı.

23 Mart 2020’de uzaktan eğitim kapsamında EBA TV yayına başladı, EBA platformu hazırlandı. Uzaktan eğitimin dönem sonuna kadar devam edeceği açıklandı.

30 Mart 2020’de EBA TV’de Suriyeli öğrenciler için “Uyum için Türkçe” dersleri başlatıldı.

16 Nisan 2020’de velileri bilgilendirmek için, günlük program ve etkinlik örnekleri içeren “Uzaktan Eğitim Yakından İlgilendi” seti kamuoyu ile paylaşıldı.

17 Nisan 2020’de TRT EBA TV’de özel eğitim öğrencilerine yönelik yayın başladı.

25 Nisan 2020’de özel ve kaynaştırma eğitimine devam eden öğrenciler ve onların velileri için “Özelim Eğitimdeyim” mobil uygulaması kullanıma açıldı.

1 Mayıs 2020’de 11 ve 12. sınıflar için geliştirilen EBA Akademik Destek programı başladı.

19 Haziran 2020’de yaz tatili başladı.

20 Haziran 2020’de Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavı yüz yüze gerçekleştirildi.

27-28 Haziran 2020’de Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) tarih öne çekilerek gerçekleştirildi.

30 Haziran 2020’de özel okullara 17 Ağustos 2020’de telafi eğitimleri için uzaktan eğitime başlama esnekliği tanındı.

2 Eylül 2020’de uzaktan eğitime evlerinden katılma imkânı olmayan öğrencilerin EBA’dan faydalanmalarını sağlamak için bazı okullar ve devlete bağlı kurumlarda oluşturulan EBA destek noktaları kamuoyu ile paylaşıldı.

21 Eylül 2020’de okulöncesi ve 1. sınıflar için okullar kademeli olarak açıldı. Uyum haftası olarak planlanan 21-25 Eylül tarihleri arasında bir gün yüz yüze eğitim gerçekleştirildi.

12 Ekim 2020'de 2, 3, 4 ve 8. sınıflar haftada iki gün toplam 12 ders saati, 12. sınıflar ise haftada iki gün toplam 16 ders saati olacak şekilde yüz yüze eğitime geçildi. Köy okullarında, özel eğitim okul ve sınıflarında birleştirilmiş sınıf uygulaması yapan ilkokulların tamamında yüz yüze eğitime başlanması kararlaştırıldı.

2 Kasım 2020'de 5. sınıflar haftada iki gün toplam 12 ders saati ve 9. sınıflar haftada iki gün toplam 16 ders saati olacak şekilde seyreltilmiş yüz yüze eğitime geçti.

16 Kasım 2020 'de 1. ara tatil başladı.

23 Kasım 2020'de açılması beklenen okullar açılmadı, uzaktan eğitim 22 Ocak 2021'e kadar uzatıldı. İkinci dönemin 15 Şubat 2021'de başlayacağı açıklandı.

11 Aralık 2020'de MEB'in yürüttüğü çalışmalara daha kolay ulaşılması için hazırlanan "covid19.meb.gov.tr" internet sitesi yayına açıldı.

24 Aralık 2020'de TRT EBA Anaokulu hafta içi 08.00-19.30 saatlerinde yayına başladı.

1 Şubat 2021'de Resmî ve özel tüm okulöncesi, ilkokullar, 8. ve 12. sınıflar ile özel eğitim okul ve sınıflarında 1 Mart itibarıyla yüz yüze eğitime başlanması kararı alındı. Salgın koşullarındaki durumlarına bağlı olarak il bazlı kararların da alınabileceği açıklandı.

12 Şubat 2021'de ortaöğretim kurumlarında 1 Mart 2021 tarihinden itibaren iki haftayı geçmeyecek şekilde sınavların yüz yüze yapılması kararlaştırıldı.

15 Şubat 2021'de köy okulları tüm kademeler için yüz yüze ve tam zamanlı olarak açıldı.

1 Mart 2021'de 2 Mart itibarıyla ülke genelinde tüm okulöncesi eğitim kurumlarında, ilkokullarda, 8 ve 12. sınıflarda yüz yüze eğitimin başlayacağı, düşük ve orta riskli olarak tanımlanan illerde ise buna ek olarak ortaokullarda ve liselerde yüz yüze eğitime geçileceği açıklandı.

9 Mart 2021'de okulların kapanma tarihi 2 Temmuz 2021 olarak yeniden düzenlendi.

29 Nisan-17 Mayıs 2021 tarihleri arasında tüm eğitim kurumlarında eğitim uzaktan yapıldı.

17 Mayıs 2021'de Okulöncesi eğitim kurumlarında, özel eğitim okul ve sınıfları ile 8 ve 12. sınıfların destekleme ve yetiştirme kurslarında yüz yüze eğitime geçildi.

31 Mayıs 2021'de 1 Haziran'dan itibaren ilkokul ve anasınıflarında haftada iki gün, 7 Haziran'dan itibaren ise tüm ortaokul ve liselerde haftada iki gün yüz yüze eğitime geçileceği bildirildi.

Kaynak: TÜSİAD, 2021

Millî Eğitim Bakanlığı'nın, salgın sürecinde eğitimle ilgili aldığı kararlar tablo 3.5'te kronolojik sıralamasıyla görülmektedir. Uzaktan eğitim sürecinde öğrenciler evden veya bulundukları herhangi bir yerden derse katılmışlardır. Bu süreçte K-12 düzeyinde sınavlar yapılmamıştır. Öğretmenler ise çalışmalarını uzaktan dijital platformlar yoluyla sürdürmüş ve uzaktan eğitim için gerektiğinde okula gelerek bilgisayar ve kamera gibi araçlardan yararlanabilmişlerdir. Ayrıca öğretmenler uzaktan

eğitim s¼recini takip ve koordine etmek amacıyla haftada en az bir g¼n okula gelerek iş ve işlemlerini yapmışlardır (MEB, 2020b).

23 Mart 2020-7 Mayıs 2021 arasındaki veriler incelendiğinde, T¼rkiye genelinde okul öncesi, ilk ve ortaöğretimde kayıtlı 18 milyonu aşkın öğrenciden 7 milyon 383 bin 213 ğrencinin EBA'yı aktif olarak kullandığı gr¼l¼r (MEB, 2020a). MEB'e bağlı okullarda kayıtlı öğrencilerin % 23'¼ ise uzaktan eğitim s¼recine d¼hil olamamıştır (Kavuk ve Demirtaş, 2021). TRT-EBA ve diğer platformlarla birlikte toplam 14 milyon 82 bin öğrencinin uzaktan eğitim sistemi i¼erisinde yer aldığı ve eğitime katıldığı gr¼lm¼řt¼r. Uzaktan eğitime katılan öğrencilerin % 60'ı derse cep telefonu aracılığıyla bağlanmıştır. Öğrencilerin derse katılım s¼resi ile ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, 2021). Üniversitelerde ise 2019-2020 yılının G¼z döneminde 23 Mart 2020 tarihinden itibaren y¼ksekđrenimde kayıtlı toplam 7 milyon 940 bin 133 ğrenci (n lisans, lisans, y¼ksek lisans ve doktora) uzaktan eğitim s¼recine katılmıştır (¼akirođlu ¼evik, 2023).

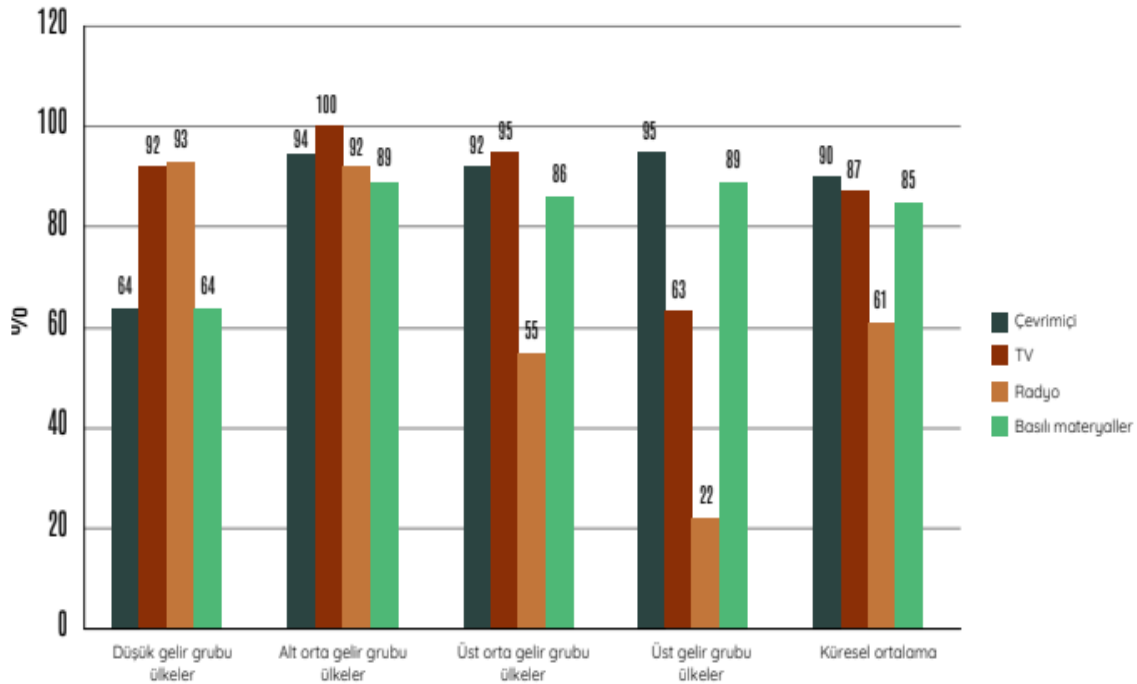
K¼resel verilere bakıldığında, eğitimin aksamaması i¼in h¼k¼metlerin aldıkları kararlar doğrultusunda D¼nya'da 1,5 milyarın üzerinde öğrencinin uzaktan eğitim s¼re¼lerine katıldıkları gr¼lm¼řt¼r (UNESCO Global Education Monitoring Report, 2020). Diğer bir deyişle, k¼resel d¼zeyde pandemiden etkilenen öğrencilerin % 91'i uzaktan eğitim s¼recine katılmıştır (Can ve Ozan, 2021). D¼nya genelinde 2020 yılında 63 milyon ğretmen pandemi s¼recinden etkilenererek uzaktan eğitim s¼recine d¼hil olmuştur (Alper, 2020; UNESCO, 2020b; nsal ve Nacar, 2022). Covid-19'un yayılımının s¼rmesi sonucunda 2021 yılında pandemiden etkilenen ğretmen ve diğer eğitim ¼alıřanlarının sayısı 100 milyonu aşmıştır (T¼SİAD, 2021).

¼lkeler, sahip oldukları koşullar bağlamında ulusal eğitimi farklı platformlarda s¼rd¼rm¼řlerdir (İzmirli ve şahin izmirli, 2021; nsal ve Nacar, 2022). Bu s¼re¼te Kenya ve Madagaskar gibi ekonomisi zayıf ¼lkeler daha ¼ok radyo yayınları ile uzaktan eğitim sistemine d¼hil olmuşlardır. Bu tip ¼lkelerde uzaktan eğitim uygulamasının % 64'¼ radyo aracılığıyla ilköğretim okulları i¼in ger¼ekleřtirilmiř, orta-¼st ekonomiye sahip ¼lkelerde ilköğretim i¼in bu oran % 42 olarak ger¼ekleřmiřtir. Diğer taraftan alt-orta ekonomik gelire sahip ¼lkelerin %74'¼, d¼ř¼k gelirli ¼lkelerin ise % 36'sı ilköğretimde TV programını kullanarak uzaktan eğitim s¼recine katılmışlardır. ¼lkelerin ekonomik farklılıklarının uzaktan eğitime yansması burada rahatlıkla gr¼lm¼řt¼r. İlk ve ortaöğretim okulları i¼in internet aracılığıyla ¼evrimi¼i eğitim

gerçekleştirme oranı ise ekonomisi zayıf ülkelerde % 55, alt-orta gelirli ülkelerde % 73 ve üst-orta gelirli ülkelerde % 93 olarak tespit edilmiştir (UNESCO Global Education Monitoring Report, 2020, s, 58).

ABD, Japonya ve Çin gibi gelişmiş bazı ülkelerde, uzaktan eğitim, 5G internet teknolojisi aracılığıyla yaygın olarak kullanılmıştır. Uzaktan öğrenme teknolojileri arasında yapay zekâ destekli robot öğretmenler, sanal ve artırılmış gerçeklik ve 3B-baskı (üç boyutlu yazıcı) gibi çeşitli uygulamalar çevrimiçi öğrenmede yerini almıştır. “Sanal ve artırılmış gerçeklik” uygulaması, güçlü bir görselleştirme aracı olup derslerin daha neşeli ve coşkulu işlenmesini sağlamaktadır. Yapay zekâ destekli robot öğretmenler; öğretmen rolünü üstlenerek öğrencilere geri bildirim sağlayabilecek kapasitededir (Saraç ve Yetkiner, 2021). 3B-baskı hayal gücünü geliştirerek ve soyut kavramları somutlaştırarak daha kolay öğrenilmesini sağlayan tasarım programıdır (Artıboyut, 2023). Bu bağlamda öğretmenlerin eğitim sürecine katılımı farklılaşmış ve eğitim paydaşları ile ilişkilerinin seyri ve şekli değişmiştir (Ergen, 2021).

Grafik 3.2. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Uzaktan Eğitim Yöntemleri (%)

Kaynak : UNESCO, 2020a; TÜSİAD, 2021

Grafik 3.2’de görüldüğü gibi ekonomisi zayıf ülkeler, uzaktan eğitimlerini ağırlıklı olarak radyo ve TV aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Orta ve yüksek gelirli ülkelerde ise çevrimiçi eğitim dünya ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir.

Uzaktan eğitimin, yaşları ve gelişim düzeyleri farklı öğrencilerin bireysel çalışma, üretme, girişimcilik, programını en iyi şekilde yapma gibi zamanını yönetme ve bireysel karar alma gibi yetenek ve özelliklerini geliştirici bir eğitim yöntemi olduğu söylenebilir (Ekici, 2003, akt. Akcanca, 2021). Ayrıca uzaktan eğitimin öğrencilerin sorumluluk duygularını geliştirici etkisi bulunmaktadır (Temelli, 2022). Çevrimiçi eğitim uygulamasında öğrenci sistemde kayıtlı ders videosunu istediği ve ihtiyaç duyduğu herhangi bir zamanda tekrar izleme şansına sahiptir. Onun konuları tekrar ederek pekiştirebilme şansı vardır (Çiçek, Tanhan ve Tanrıverdi, 2020). Uzaktan eğitim, fiziksel engellerden, uzaklıktan ve sınıf ortamından kaynaklanan sorunlardan kurtulmayı sağlarken, fırsat eşitliğini ve bir sınıf mevcudundan daha çok sayıda öğrenciye ulaşılabilme fırsatını ortaya çıkarmış; fırsat eşitliği ilkesinin uygulanabilme şansını ve imkânını artırmıştır (Kurt, Kandemir ve Çelik, 2021).

Uzaktan eğitim sisteminin, eğitimde eşitsizlikleri ortadan kaldırmak yerine var olan eşitsizlikleri yeniden üreten bir sistem olduğu iddiaları da tartışılmaktadır (Allen, Rowan & Singh, 2020; Özer vd., 2020). Bu iddialara göre, okulların kapanması, insan sermayesi ve toplumsal refah üzerinde uzun vadeli maliyetlere yol açmıştır; uzaktan eğitim, öğrenme kayıpları yanında, eşitsizliği artırma potansiyeli de taşımaktadır (Allen, Rowan & Singh, 2020). Gelişen bir ülke olarak Türkiye’de, bölgeler ve farklı sosyo-ekonomik düzeyler arasında eğitime erişim ve teknolojik altyapı bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır (Balcı, 2020). Bu tip farklılıkların bulunması eşitsizliği artırır. Dezavantajlı ailelerden gelen öğrencilerin bilgisayarının ve çalışma odalarının olmaması da eşitsizliği artırır. Bazı öğrenciler, söz konusu sorunlardan dolayı ödevlerini yapmada zorluk yaşamışlardır (Çiçek, Tanhan ve Tanrıverdi, 2020; Ünal ve Nacar, 2022, s. 137). Türkiye’de ve dünyanın birçok ülkesinde, bazı öğrenciler bilgisayarlarını ve uzaktan eğitim platformlarını kullanma yetersizlikleri yaşamışlardır (Kavuk ve Demirtaş, 2021; Ünsal ve Nacar, 2022). Uzaktan eğitim uygulamasında öğretmenler öğrencilerin dikkatini çekmede zorlanmışlardır. Ayrıca öğrencilerin önemli bir kısmı zamanında derse katılamadıkları gibi dersten erken ayrılmak zorunda kalmış ve canlı derse bağlantı sorunları yaşamışlardır (Avcı ve Akdeniz, 2021; Kavuk ve Demirtaş, 2021). Dolayısıyla uzaktan eğitim sisteminde istenilen sonuç tam olarak alınamamış ve sosyalleşemeyen öğrenciler psikolojik sorunlarla karşılaşmışlardır (Kandemir ve Sezgin Nartgün, 2021).

Akçay (2021), *Salgın Sürecinde Türk Eğitim Sistemini Yeniden Düşünmek* adlı makalesinde, Covid-19'un eğitimde yol açtığı eşitsizliklerle ilgili olarak şöyle çıkarımlarda bulunmaktadır: Okulların kapalı kalması ve bir kısım öğrencinin uzaktan eğitime katılma imkânlarından yoksun olması, eğitime erişimi zorlaştırmış ve öğrenme kayıplarına neden olmuştur. Öğrencinin sosyo-ekonomik durumu, uzaktan eğitime katılma imkânları, kayıtlı olduğu okul türü ve kademesi, evdeki imkân ve kaynaklar gibi faktörler öğrenme kayıplarını etkilemiş ve eğitimde eşitsizliği artırmıştır. Öğrenme kayıpları, öğrencinin yaşıyla ters orantılı olarak en çok okul öncesinde ve ilkokulda yaşanmıştır. Uzaktan eğitim uygulamasında yüz yüze eğitim koşullarına yakın koşulların oluşturulması, başarıyı ve motivasyonu artıracaktır.

Bu süreçte gerek en çok kullanılan EBA internet platformunda bulunan kaynakların, içeriklerin ve ders materyallerinin yetersiz olması, gerekse ölçme değerlendirme yapılamamış olması, çevrimiçi eğitim sisteminin yetersizliğini ve onun öğrenme sürecini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Uzaktan eğitim sisteminde teknolojik alt yapının zayıf olması, derslerin çeşitli içeriklerle somutlaştırılamaması, anlamlandırılamaması, ders takibinin ve denetiminin yeterince yapılamaması gibi faktörler, uzaktan eğitim sisteminin zayıf yönlerini oluşturmaktadır (Koçoğlu vd., 2020; Şahan ve Parlar, 2021; Ünsal ve Nacar, 2022). Diğer taraftan uzaktan eğitim sürecinde günlük ders saat sayısı düşürülerek eğitimin kapsamı azaltılmıştır. Beden eğitimi, müzik ve görsel sanatlar gibi dersler uzaktan eğitim uygulaması ile gerektiği gibi yapılamamıştır (Çabri, 2021).

Covid-19 bir fırsata dönüştürülerek eğitimde “daha iyiyi yeniden inşa etme” sürecine girilebilir ve reform gibi iyileştirmeler yapılabilirdi (World Bank Report, 2020). Covid-19, eğitim sektöründe örtük kalan, eğitimin özelleştirilmesinin risklerini ve eşitsizlikleri görünür hale getirirken, okulun ve öğretmenin, öğrencinin yaşamındaki etkisinin ve değerinin anlaşılmasını sağlamıştır. Uzaktan eğitim-öğretim, her probleme çözüm olmasa da müthiş bir araçtır (UNESCO Global Education Monitoring Report, 2020). EBA ve Zoom gibi platformlar, öğrencilere dersleri hem senkron hem de arzuladıkları bir zamanda asenkron olarak takip etme imkânı sağlamış; esnek ve farklı öğrenme ortamları sağlayarak öğrencilerin sorumluluk bilincini geliştirmiştir. Fen bilimleri gibi derslerin dijital ortamda ve bilgisayar destekli olması, konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır (Ayaz, 2021).

Salgın sürecinde, en uzun süre yüz yüze açık kalan kademe okul öncesi olsa da uzaktan eğitim uygulamasının, okul öncesi yaş (3-5 yaş) grubundaki çocuklara uygun bir uygulama olmaması gibi nedenlerle, eğitimden ayrılanların oranı bu kademedede daha fazladır (TÜSİAD, 2021). Okul öncesi eğitimi, diğer tüm eğitim kademelerinden her açıdan farklıdır. Erken çocukluk dönemindeki bireyler, bilişsel, duyuşsal ve psikomotor gelişimleri bakımından önemli bir dönemden geçmektedirler. Bu anlamda erken çocukluk dönemi, uzaktan eğitime katılma ve uyum sağlama açısından en zorlu dönemdir. Bu yaş grubundaki öğrencilerin uzaktan eğitimi istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Okul öncesi öğretmenleri de süreçten olumsuz etkilenerek kaygı, stres ve belirsizlik yaşamışlardır. Eğitimden istenilen sonucun elde edilememesi ve değişen öğrenme çıktıları, okul öncesi öğretmenlerinin duygu durumlarını ve motivasyonlarını etkilemiştir (Akcanca, 2021).

Küresel düzeyde okula giden öğrencilerin en fazla bulunduğu okul kademesi ilkökul; Bu bağlamda salgından en çok etkilenenler de ilkökul öğrencileri ve öğretmenleridir (TÜSİAD, 2021). İlkokul öğretmenlerindeki kaygı ve stres düzeyi ortaöğretim öğretmenlerinden daha fazladır (Karadeniz ve Zabcı, 2020). Türkiye’de ilk ve ortaokullarda uzaktan eğitim, TRT ile iş birliği kapsamında EBA TV-İlkokul ve EBA TV-Ortaokul kanallarından yürütülmüştür. Öğretmenler de bu süreçte öğretime EBA Canlı Ders ve diğer bazı farklı platformlarda çevrimiçi canlı dersle devam etmişlerdir (Çoruk ve Moran, 2021). Yapılan bir araştırmada, ilkökul öğretmenleri, uzaktan eğitim sürecinde, öğrencilerle ilgili motivasyon eksikliği, teknoloji bağımlılığı, uzaktan eğitime olumsuz bakış açısı, sanal sınıf yönetimi ve hareketsizlik gibi sorunları dile getirmişlerdir (Fidan, 2020).

Ortaöğretim kademesi, ülkenin ihtiyacı olan ara elemanları yetiştirmesi, gençleri meslek hayatına hazırlaması ve aynı zamanda üniversitelere öğrenci geçişini sağlaması bakımından kritik önemdedir. Pandemi sürecinde ortaöğretim öğrencilerinin TRT-EBA TV’yi izleme oranı % 82, bu kademedede görev yapan öğretmenlerin izleme oranı ise % 83 olarak tespit edilmiştir. Uzaktan eğitimde öğrencilerin imkânlarının eşit olmaması, internete erişim sorunu, belirsizlik ve ölçme değerlendirme yaşanan sıkıntılar, ortaöğretimde görülen başlıca sorunlardır (Çoruk, 2021).

Bu süreçte YÖK (Yükseköğretim Kurulu) uzmanlardan oluşturulan bir komisyon aracılığıyla uzaktan öğretim yol haritasını oluşturmuştur. Belirlenen yol haritasında, “mevzuat, insan kaynakları, altyapı, içerik ve uygulama” olmak üzere beş temel alanda

alışmalar başlatılmıştır. Mevzuat düzenlenmesi ile altyapısı hazır olan niversiteler kısa süre içerisinde evrimii uzaktan öğretime başlarlarken altyapısı bulunmayan üniversitelerin de altyapısı hazırlandıktan sonra evrimii öğretime dâhil olmaları sağlanmıştır (Saraç ve Yetkiner, 2021). Diğer taraftan uzaktan eğitim sistemine geçiş, ekonomik sorunlarla birlikte niversite ğrencilerinin evrimii derslere katılımını ve sosyal ilişkilerini güçleştirmiştir. Ama aynı zamanda Covid-19 nlemleri çerçevesinde çoğunluğu 15-24 yaş grubunu oluşturan ve ğrenci olan gençlerin eğitim ve sosyal hayattan uzak kalmaları, enerjilerini ve yaşam sevinçlerini olumsuz etkilemiştir (akıroğlu evik, 2023).

Ağır mental retardasyon, otizm, down sendromu gibi tanısı konulmuş özel gereksinimi olan öğrencilerin uzaktan eğitim süreçleri, hem kendileri hem de öğretmenleri için farklı sorunlar doğurmuş ve zorlu geçmiştir. Farklı engel gruplarının ihtiyaçlarının farklı olması, özel eğitim öğrencileri için EBA'da yeterli materyal bulunmaması, her engelli birey için özel hazırlanmış (bireyselleştirilmiş) eğitim programının dijital sistemde uygulanma glğu gibi faktörler, öğretmenlerin işini zorlaştırmıştır (TÜSİAD, 2021).

Alper (2020), Ankara'da özel bir okulda yaptığı araştırmada, uzaktan eğitimin daha çok Moodle ve Google Classroom ortamlarında gerçekleştirildiğini tespit etmiştir. Bununla birlikte öğretmenler, öğrencileri ile iletişimlerini Zoom, Whatsapp, Google Classroom, E-posta ve Telefon üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Uzaktan eğitim için çeşitli ders içerikleri ve materyaller hazırlayan öğretmenler, her hafta okula gelerek sınıf ortamında veya sokağa çıkma yasağı ve karantina sürecinde evde bilgisayar başında konu anlatım videolarını çekmiş ve bunları Moodle ortamına yüklemişlerdir. Öğrencilere haftalık verilen devler, Google Classroom ortamında değerlendirilmiş ve dönüt sağlanmıştır. Ayrıca Moodle ortamında canlı interaktif dersler yapılmıştır. Psikolojik danışman ve rehber ğretmen öğrencilerle farklı zamanlarda evrimii görüşmeler yapmış ve gerekli gördüğünde velilerle iletişime geçmiştir. Veli toplantıları da evrimii olarak düzenlenmiştir.

Pandemi sürecinin gün yüzüne çıkardığı dikkat çekici hususlardan biri eğitimin paydaşlarında “eğitim = ğretmen” algısının oluşmasıdır. Bu süreçte birçok aile çocuklarıyla nitelikli zaman geçiremediği gibi bir arada olmaktan kaynaklanan pek çok sorun ortaya ıkmiş ve “okullar bir an önce aılsa da rahatlasak” algısı hâkim olmaya başlamıştır (Ergen, 2021). Diğer taraftan bu süreçte öğretmenlere acımasız eleştiriler

yapılmış ve kamuoyunda öğretmenlerin sesi yeterince duyulmamıştır (Eğitim Reformu Girişimi, 2020). Öğretmenler, öğrencilerine destek olmak için iletişim araçları yoluyla zaman zaman birebir görüşmeler de yapmışlardır. Bu bağlamda öğretmenlerin ve öğretmenlik mesleğinin itibarının korunması, sadece öğretmenler için değil, eğitim sistemlerinin geleceği bakımından da önemli bir hal almıştır. UNESCO, bu süreçte öğretmenlerin korunması ve desteklenmesi için hükümetlere ve eğitim yöneticilerine girişimde bulunma çağrısı yapmıştır (TEDMEM, 2020),

3.3.2. Uzaktan eğitim döneminde eğitime ayrılan bütçe ve eğitim harcamaları

Pandeminin negatif etkileri ilk olarak 2020 yılının birinci çeyreğinde kendini göstermeye başlamış, ikinci çeyrekte ise Covid-19'un ekonomik ve sektörel etkileri daha ağır bir şekilde ortaya çıkmıştır. 2020 yılının ikinci çeyreğinde, 2019'un ikinci çeyreğine göre, eğitim sektörü % 2,3 daralmıştır (Akal ve Bayram, 2022).

Türkiye'nin 2019 yılı eğitim bütçesi, 113 milyar 813 milyon 13 bin TL ve 2020'nin 125 milyar 396 milyon 862 bin olmuştur (MEB, 2021). Tablo 3.6'da MEB bütçesinin GSYH'ya oranının Covid-19 döneminde azaldığı görülmektedir. Bu oran 2019'da % 2,56, 2020'de % 2,48 ve 2021'de % 2,21'dir. Diğer bir değişle MEB bütçesinin GSYH'ya oranındaki küçülme, 2018'e göre 2019'da % 0,13, 2020'de % 0,21 ve 2021'de % 0,48 olmuştur. Aynı şekilde MEB bütçesinin merkezi yönetim bütçesine oranı da bu süreçte küçülmüştür.

Tablo 3.6. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ile Konsolide/Merkezi Yönetim Bütçesinin Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesine Oranları

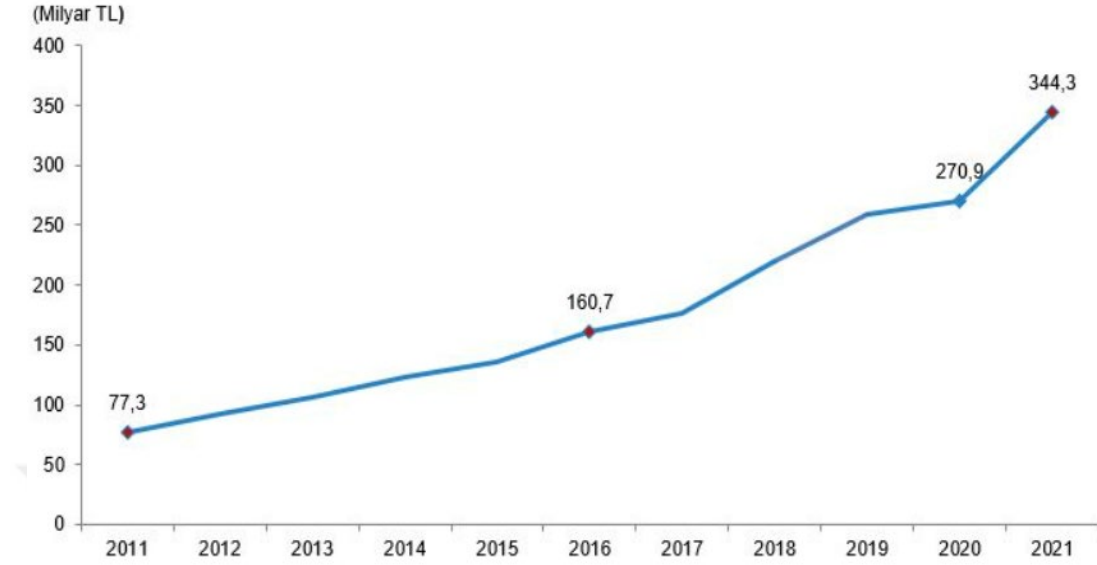
Yıllar	MEB Bütçesinin GSYH'ya Oranı (%)	MEB Bütçesinin Merkezi Yönetim Bütçesine Oranı (%)
2016	2,93	13,38
2017	2,80	13,18
2018	2,69	12,13
2019	2,56	11,84
2020	2,48	11,45
2021	2,21	10,91
2022	2.40	10,79

Kaynak: MEB, 2023

MEB bütçesinin, GSYH'ya, Merkezi Yönetim Bütçe'ye ve toplam eğitim harcamasının, GSYH'ya oranının azalmış olması: eğitim kurumlarının, temizlik, kırtasiye, ısınma ve elektrik gibi harcamalarının azalması ile açıklanabilir. Ayrıca öğretmenlere yapılan ödemelerde azalmıştır. Okullarda egzersiz, destekleme ve yetiştirme kursları gibi ders dışı eğitim çalışmaları salgın sürecinde sonlandırılmış ve öğretmenlere nöbet görevi verilmemiştir. Dolayısıyla söz konusu aktivitelerin ücretlerinin ödenmesi mümkün olmamıştır (NTV, 2020; mevzuatinyeri.com, 2020).

Grafik 3.3'te 2011-2021 yılları arasında öğrenci velileri gibi paydaşların desteklerinin de bulunduğu, toplam eğitim harcamaları görülmektedir. Türkiye'de 2019 yılında toplam eğitim harcaması 259 milyar 220 milyon TL olup ve bunun Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYH) oranı % 6 dır. 2020 yılında ise eğitim harcaması 270 milyar 921 milyon TL olmuş, ancak bunun Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranı % 5,4'e düşmüştür (Akal ve Bayram, 2022).

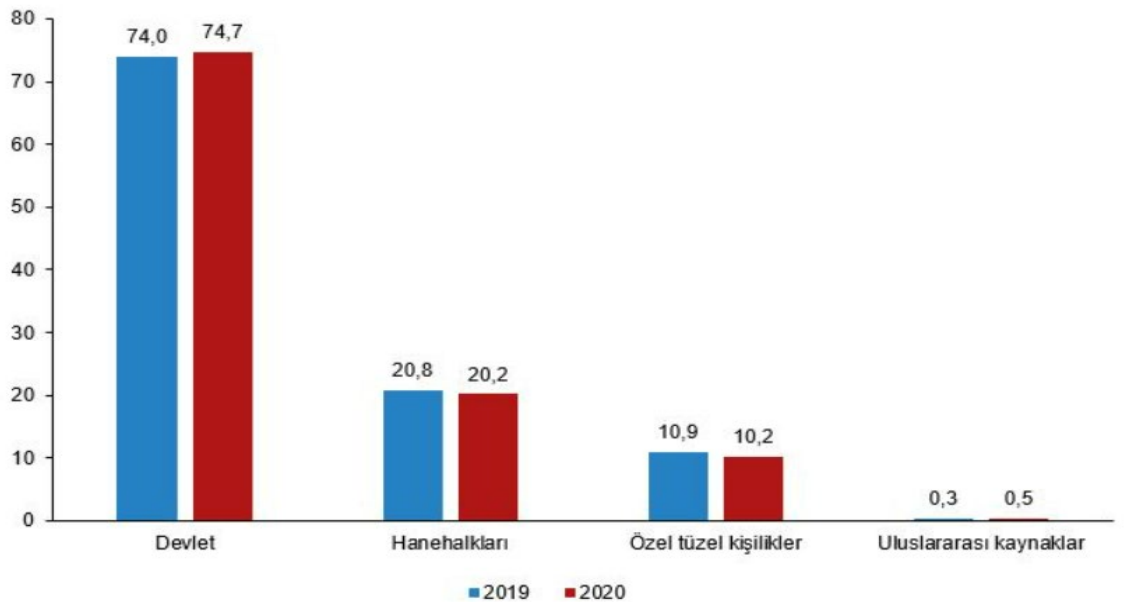
Grafik 3.3. 2011-2021 Eğitim Harcamaları (Milyar TL)

Kaynak: TÜİK, 2021b

Finans kaynaklarına göre 2019-2020 yıllarına ait eğitim harcamalarının dağılımı grafik 3.4’te verilmiştir. 2019 yılına göre 2020’de hanehalklarının ve özel-tüzel kişilerin eğitime yaptığı harcamanın azaldığı görülmektedir.

Grafik 3.4. Finans Kaynaklarına Göre Eğitim Harcamalarının Dağılımı (%) 2019-2020

Kaynak: TÜİK, 2021b

Küresel düzeydeki piyasalaşmanın etkisiyle, eğitim örgütlerinde değişim ve dönüşümler yaşanmış ve gelinen noktada, iş güvencesizliği öğretmenlerin hayati konusu

haline gelmiştir. Covid-19 sürecinde iş güvencesizliği ve gelir kaybı büyük oranda artma eğilimine girmiştir (Engür ve Kayıkçı, 2020). Bu da prekaryalaşmanın önemli işaretlerinden birisidir. Bireylerin gelirinde kayıpların oluşması prekaryalaşmaya zemin oluşturur (Standing, 2019).

Eğitim sektörünü ve öğretmenlerin çalışma koşullarını etkileyen diğer bir faktör: 2019 ve 2020 yıllarında öğrenci başına yapılan eğitim harcamasındaki değişimdir. Eğitim harcamaları, eğitime yönelik olarak doğrudan veya dolaylı yapılan harcamaları kapsamaktadır. Söz konusu eğitim harcamaları sadece örgün eğitimi değil, örgün eğitimle doğrudan ilişkili yaygın eğitim faaliyetlerini de içermektedir (TÜİK, 2021b). Tablo 3.7'ye göre, salgın öncesindeki yıllarda öğrenci başına yapılan eğitim kurumları harcaması OECD ortalamasının üzerinde iken, tablo 3.8'de görüldüğü gibi 2019-2020 yıllarında öğrenci başına yapılan harcamanın en çok düştüğü ülke Türkiye'dir. Tablo 3.8'de yüksek öğretim kurumlarında öğrenci başına yapılan harcamanın öğrenci sayısındaki artışı telafi edemediği ve toplam harcamanın % 2,9 azaldığı görülmektedir.

Tablo 3.7. 2012-2019 Yılları Arasında Öğrenci Başına Yapılan Eğitim Kurumları Harcamasının Yıllık Ortalama Büyüme Oranı (%)

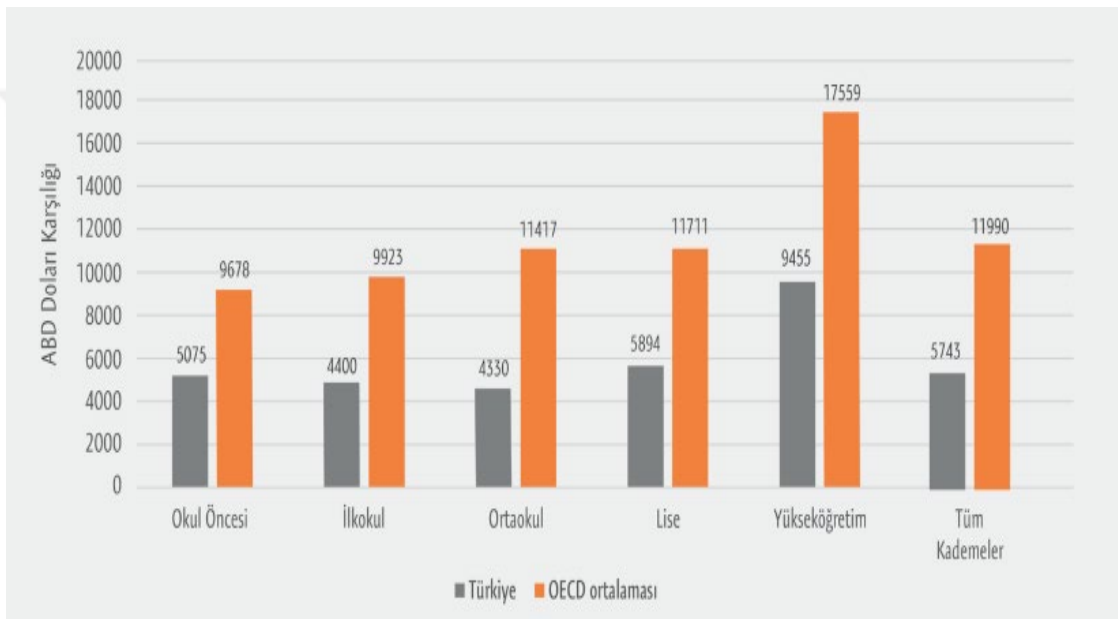
	Yükseköğretim öncesi kademeler			Yükseköğretim			Tüm kademelerd öğrenci başına harcamalardaki değişim
	Öğrenci sayısındaki değişim	Toplam harcamalardaki değişim	Öğrenci başına harcamalardaki değişim	Öğrenci sayısındaki değişim	Toplam harcamalardaki değişim	Öğrenci başına harcamalardaki değişim	
Türkiye	%1,7	%6,1	%4,4	%5,9	%2,8	-%2,9	%2,6
OECD ortalaması	%0,1	%2,1	%1,9	%0,4	%1,6	%1,2	%1,8

Kaynak: TEDMEM, 2022 (OECD verilerinden oluşturulmuştur)

Tablo 3.7'de, tüm eğitim kademelerinde öğrenci başına yapılan eğitim kurumları harcamasının zamanla nasıl değiştiği görülmektedir. Buna göre 2012-2019 yılları arasında OECD genelinde ortalama eğitim kurumları harcaması % 1,8 ve Türkiye'de % 2,6'dır. Türkiye'de nüfus artışının OECD'nin üzerinde olduğu ve öğrenci sayısının da buna paralel arttığı hesap edilse de toplam eğitim harcamalarındaki artış bunun üzerinde seyretmiştir. Grafik 3.5'te görüldüğü gibi 2021-2019 yıllarında öğrenci başına yapılan harcamalardaki artış oranı OECD ortalamasından fazla olmasına (TEDMEM, 2022) rağmen henüz OECD ortalamasının seviyesine ulaşmamıştır.

Lüksemburg, Avusturya ve Norveç gibi ülkelerde 6-15 yaş arasındaki bir öğrencinin eğitimi için yapılan harcama 150 bin, Finlandiya’da ise 120 bin doların üzerindedir. Aynı tip harcama, Şili, Kolombiya ve Türkiye’de 50 bin doların altında kalmaktadır (TEDMEM, 2022). Grafik 3.5’te görüldüğü gibi ortaokul kademesi için yıllık öğrenci başına yapılan harcamanın OECD ortalaması 11 bin 417 dolar iken Türkiye’de bu sayı yıllık 4 bin 330 dolar ile nerdeyse OECD ortalamasının üçte birine denk düşmektedir.

Grafik 3.5. Eğitim Kademelerine Göre Öğrenci Başına Yapılan Eğitim Kurumları Harcaması

Kaynak: TEDMEM, 2022

Eğitim kurumlarına yapılan harcama küresel düzeyde her geçen yıl artarken Covid-19’un ortaya çıkışıyla birlikte bazı ülkelerde bu harcama azalma eğilimine geçmiştir. Tablo 3.8’de görüldüğü gibi 2019-2020 yılları arasında Almanya, İspanya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde ilk ve ortaöğretim için yapılan harcama artarken Danimarka, Norveç ve Türkiye’de toplam eğitim kurumları harcaması azalmıştır. OECD’nin 2019 yılı eğitim raporuna göre, 2019 yılında Türkiye’de her bir öğrenci için eğitime harcanan miktar, OECD ortalamasının yarısı kadardır (Euronews, 2019). OECD ülkeleri arasında ilk ve ortaöğretim kurumlarında öğrenci başına yapılan harcamanın en çok azaldığı ülke % 10,97 ile Türkiye’dir (TEDMEM, 2022).

Tablo 3.8. 2019-2020 Yılları Arasında Bazı Ülkelerde Öğrenci Başına Yapılan Eğitim Harcamalarının Değişimi (%)

	Yükseköğretim öncesi kademeler			Yükseköğretim		
	Öğrenci sayısındaki değişim	Toplam harcamalardaki değişim	Öğrenci başına harcamalardaki değişim	Öğrenci sayısındaki değişim	Toplam harcamalardaki değişim	Öğrenci başına harcamalardaki değişim
Yeni Zelanda	-0,68	6,88	7,61	-1,78	0,64	2,46
İspanya	0,26	3,58	3,31	2,83	0,30	-2,46
Almanya	-0,24	2,29	2,54	0,77	-2,70	-3,44
Slovenya	1,12	2,86	1,72	2,40	13,23	10,58
Hollanda	-0,72	0,24	0,97	6,77	1,69	-4,76
Norveç	-0,35	-1,27	-0,92	4,67	-4,70	-8,95
Danimarka	0,00	-10,79	-10,79	0,00	-0,80	-0,80
Türkiye	1,06	-10,02	-10,97	0,54	-3,37	-3,89

Kaynak: TEDMEM, 2022

Covid-19 salgınının ilk yılında bile Türkiye'nin eğitime ayırdığı finansal kaynak önemli ölçüde azalmıştır. Dolayısıyla öğrenci başına yapılan eğitim kurumları harcamasının düşük olması, en acil çözülmesi gereken sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır (TEDMEM, 2022). Eğitim ile ülkenin kalkınması arasında güçlü bağ bulunduğunu, nitelikli insan gücü yetiştirmenin parasız ve nitelikli eğitimle; resmî okulların güçlendirilmesi ve öğretmenlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ile sağlanabileceğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla bütçeden eğitime ayrılan payın ve öğrenci başına yapılan harcamanın artırılması önem arz etmektedir. Özetle pandemi öncesinde ülkede süregelen eğitim sistemindeki sorunlar Covid-19 süreciyle birlikte derinleşmiştir (Yıldız ve Akar Vural, 2020).

3.3.3. Uzaktan eğitim döneminde öğretmenlik mesleğinin güvencesizleşmesi

3.3.3.1. İstihdam koşullarında değişim

Covid-19 Pandemisi döneminde, çoğu sektörde olduğu gibi eğitim sektöründe ve öğretmenlerin çalışma koşullarında var olan güvencesiz çalışma koşulları ağırlaşmış ve daha da derinleştirici etkiler ortaya çıkarmıştır. Salgın, öğretmenlerin güvencesizliğini

artırdığı gibi çalışma koşullarını da kötüleştirmiş, iş ve gelir kaybını artırmıştır (Mengi ve Alpdoğan, 2020; Akçay, 2021).

Covid-19 salgınının eğitim alanında öne çıkan etkilerinden birisi, öğretmenlerin çalıştıkları, öğrencilerin de eğitim gördükleri öğretme-öğrenme ortamlarından uzak kalmaları ve alışık olmadıkları bir iletişim teknolojisi marifetiyle uzaktan eğitime katılmaları olmuştur. Bu süreçte dünyanın birçok yerinde yüz yüze eğitim durdurulmuş, bunun yerine uzaktan eğitim süreci başlatılmıştır (Karadağ ve Sertel, 2021; Koçoğlu vd., 2020; Temelli, 2022; Ünsal ve Nacar, 2022). Pandemi sürecinde bütün ülkeler eğitimin sektöre uğramadan sürdürülmesini amaçlamışlardır. Okulların kapatılması, yeniden tasarlanan bir eğitim-öğretim sistemini zorunlu hale getirmiştir. Dünya'nın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de 16 Mart 2020 tarihinde okullar kapanmış ve yüz yüze eğitim durdurulmuştur. 23 Mart 2020 tarihinde başta EBA (Eğitim Bilişim Ağı) sistemi olmak üzere TRT EBA ve Zoom gibi birçok platformda uzaktan ve çevrimiçi eğitim-öğretime başlanmıştır (Çoruk ve Moran, 2021). Salgının etkilerinin azalmasının ardından Haziran 2020'de kısmi olarak, sonrasında 06 Eylül 2021 tarihinde tamamen yüz yüze eğitim başlatılmıştır (Satıl, 2021). MEB tarafından alınan uzaktan eğitim kararı, devlet okulları, özel okullar ve diğer birçok özel öğretim kurumu için geçerli olmuştur. Devlet ve özel okullar tüm hazırlıklarını kısa bir süre içerisinde bitirerek eğitim ve öğretim çalışmalarını bu doğrultuda icra etmişlerdir (MEB, 2020b).

Pandemide öğretmenlerin yaşamının ne yönde değiştiği tablo 3.9'da görülmektedir. Taş (2023), 210 kişiden oluşan, ilk ve ortaöğretim öğretmenlerinin katılımı ile bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda; Covid-19'un öğretmen yaşamında, sosyal problemlere yol açtığı gibi ekonomik sorunlara da neden olduğu tespit edilmiştir. Uzaktan eğitim döneminde öğretmen ihtiyacı kısıtlanırken kâr oranını artırmak isteyen özel okullar istihdam daralmasına gitmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin % 3,2'si iş ve gelir kaybı yaşadığını belirtmiştir. İş ve gelir kaybının düşük görünmesinin nedenleri: araştırmanın Covid-19'un etkilerinin henüz tam ortaya çıkmadığı ilk zamanlarında yapılmış olması, eğitime uzaktan devam edilmesi, özel öğretim sektörüne ekonomik destek verilmesi ve işten çıkarılmanın sınırlandırılması şeklinde açıklanabilir. Pandemi, sadece olumsuzluklara yol açmamış, aile ile daha çok vakit geçirmek gibi olumlu sonuçlar da doğurmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenlerin % 5,3'ü ailesine daha çok vakit ayırabildiğini belirtmiştir. Öğretmenlerin % 14,9'u stres ve kaygı artışını dile getirmişlerdir. Pandemide,

öğretmenlerin çalışma yaşamı sonlandırılmamış, uzaktan çalışma yöntemiyle devam etmiştir. Ancak Covid-19 çalışma hayatında köklü değişimlere yol açmıştır.

Tablo 3.9. Covid-19'un Öğretmenlerin Yaşamına Etkileri

Gündelik Yaşama Etkileri	n	%
Sosyalliğin azalması	40	21,3
Özgürlüğün kısıtlanması	37	19,7
Stres ve kaygı artması	28	14,9
Hobilerime vakit ayırabilme	16	8,5
Farkındalığın artması	16	8,5
Daha çok temizlik yapma	13	6,9
Hareketsizlik ve sağlığın bozulması	12	6,4
Ailemle daha çok vakit geçirme	10	5,3
Teknoloji kullanımının artması	7	3,7
İşsizlik ve gelirden düşme	6	3,2
Akrabalarla görüşmelerin azalması	3	1,6
Toplam	188	100

Kaynak: Taş, 2023

Salgın sürecinde evde bulunmalarına rağmen öğretmenlerin hiç hazırlıklı olmadıkları biçimlerde uzaktan eğitim vermeleri, iş yükünü azaltmadığı gibi öğretmenler arasında iş stresini, iş ve gelir kaybını artırmıştır. Özellikle özel kurumlarda çalışan öğretmenler ciddi hak ihlalleriyle karşı karşıya kalmışlardır (Engür ve Kayıkçı, 2020). Yapılan bir araştırmaya göre (Kaya ve Yıldız, 2020) pandemi döneminde öğretmenler arasında “iş güvencesi” ve “iş memnuniyeti” düzeylerinin yetersiz olduğu görülmüştür. Ayrıca pandemi sürecinde bazı özel okul öğretmenlerinin ücretleri ya zamanında ödenmemiş ya da eksik ödenmiştir. Çok sayıda özel okul öğretmeni işini kaybetmiştir. Salgının ne zaman biteceği belirsiz olduğundan, öğretmenler, işlerini kaybetme ve işsiz kalma kaygısını derinden hissetmişlerdir (Ünsal ve Nacar, 2022; Özbey ve Keleş, 2023).

3.3.3.2. Ücretlerde değişim

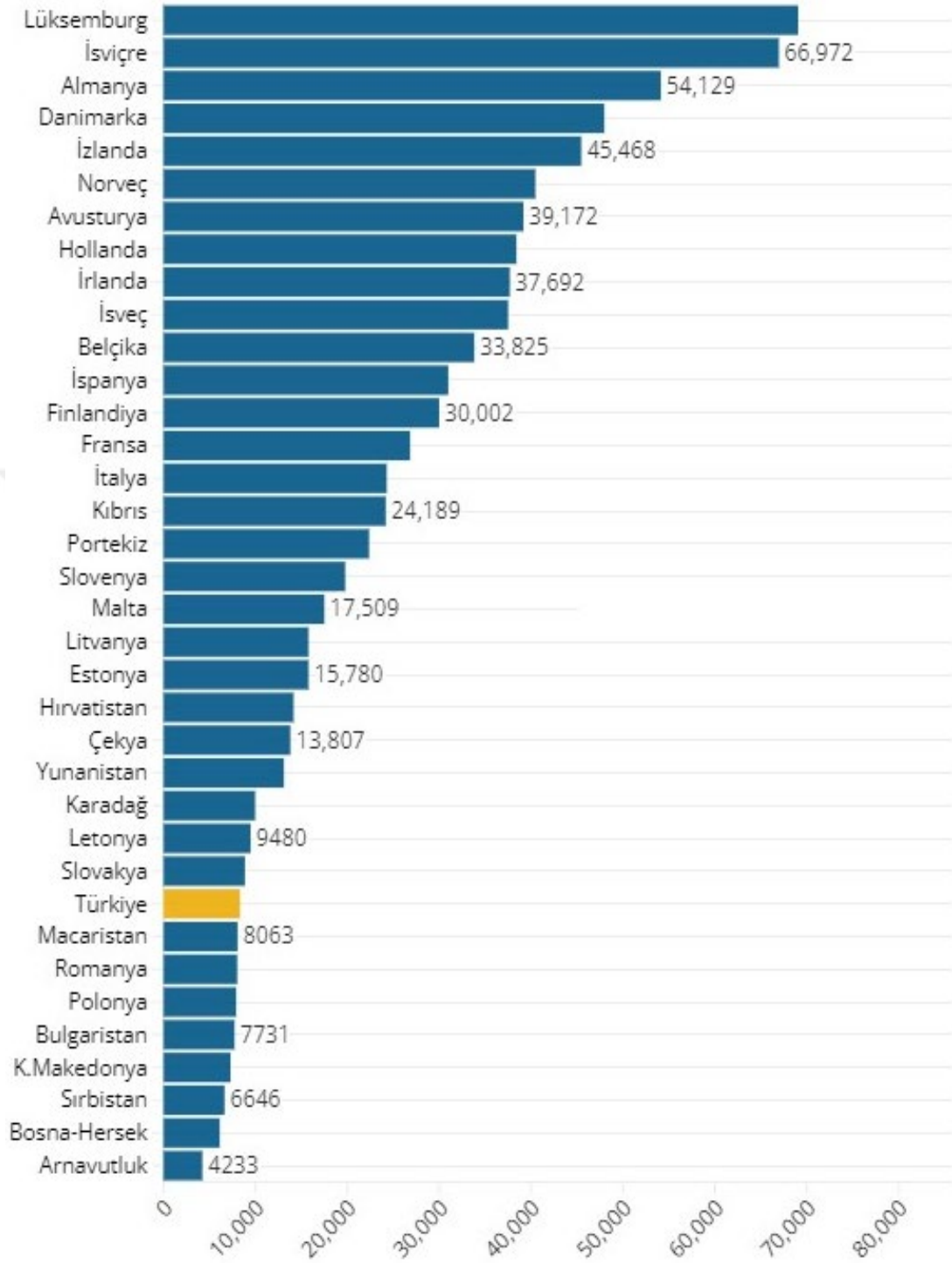
Bireyler toplum içerisinde çoğu zaman kendilerini yaptıkları işle nitelendirirler. İş ya da meslek, bireyi hayata bağlar, aidiyet ve kimlik duygusu oluşturur. İş sadece fiziksel yaşamın devam ettirilmesi bakımından değil sosyal ve psikolojik ihtiyaçların karşılanması açısından da önemli bir işleve sahiptir. Birey ve ailesi için bir gelir kaynağı olan iş; bir yaşama standardı sağlamaktadır. Bireyler, geçimlerini sağlayabildikleri gibi, iyi bir ücrete ve çalışma koşullarına sahip olabilmelidirler. Çalışanlar, iş ortamında, kişisel becerilerini kullanabilme ve kişisel gelişimlerini sağlayabilme imkânını da bulmak isterler. İyi çalışma koşulları ve iş güvencesi birey yaşam kalitesi bakımından kritik önemdedir.

Öğretmenlerin yaşam koşullarını ve iyi olma hâllerini etkileyen faktörlerden biri aldıkları ücretlerdir. Türkiye’de öğretmen maaşları OECD ortalamasının belirgin şekilde altında bulunmaktadır. Karşılaştırmanın anlamlı olması açısından uluslararası karşılaştırmalarda maaşlar dolar veya euro cinsinden ve satınalma gücü paritesine (SGP) göre düzenlenir (Eğitim Reformu Girişimi, 2020).

2020 ve 2021 yıllarında öğretmen maaşının en yüksek olduğu OECD ülkesi Lüksemburg; en düşük olduğu ülke ise Arnavutluk’tur. Mesleğe yeni başlayan ilköğretim öğretmenlerinin yıllık brüt maaşı Lüksemburg’da 69 bin 76, Arnavutluk’ta 4 bin 233 ve Türkiye’de 8 bin 330 eurodur. TL’nin değer kaybetmesi nedeniyle son 11 yılda öğretmen maaşlarının düştüğü tek ülke Türkiye’dir (Euronews, 2022).

Ülkerin öğretmen maaşları OECD veri tabanında bulunmaktadır. Grafik 3.6’da seçili ülkelerin öğretmen yıllık maaşları *satınalma gücü paritesine* göre hesaplanmıştır. Covid-19’un en çok yaygın olduğu eğitim-öğretim yılında, Türkiye’de öğretmen maaşları OECD’nin 36 ülkesi arasından 28. sırada yer almaktadır (Euronews, 2022).

Grafik 3.6. Öğretmenlerin Yıllık Brüt Euro Maaşları (2020- 2021)

Kaynak: Euronews, 2022 (<https://tr.euronews.com/next/2022/11/24/turkiye-ve-avrupanin-diger-ulkelerinde-ogretmen-maaslari-ne-kadar-grafik/> Erişim: 06.10.2023)

Özel okullarda çalışan öğretmenlerin maaşları son derece değişken olmakla birlikte çoğu zaman asgari ücretin altında kalmaktadır. Söz konusu öğretmenlerin maaşları, deneyim, uzmanlık alanı ve çalıştıkları kurumun bütçesi gibi faktörlere göre

değişmektedir. 2023 yılında, asgari ücretin 8500 TL olduğu dönemde genel olarak özel okullarda çalışan öğretmen aylık maaşları 6 bin ile 11 bin TL arasındadır (Öğretmen Haber, 2023; Cumhuriyet Gazetesi, 2023). Özel okul öğretmenlerinin maaşlarının düşük olması, iş güvencesinin 1 yılı aşmaması ve bulunulan kurumda geçici olarak çalışmak gibi sorunlar, öğretmenin meslekî performansını ve verimliliğini olumsuz etkilemektedir. Özel sektör öğretmenlerinin kamudaki öğretmenlerle aynı ücreti alabilmeleri için *taban maaş* düzenlemesinin yapılması önem arz etmektedir (BBC NEWS, 2023).

Özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin geçici veya kısa süreli sözleşmeli statüde çalışmaları, Covid-19 sürecinde çok sayıda öğretmenin işini ve gelirini süresiz olarak kaybetmesine neden olmuştur. Her ne kadar kamuda çalışan öğretmenlerin iş güvencesi olsa da bu süreçte kamudaki ücretli öğretmenlerde yüksek oranda iş ve gelir kayıpları meydana gelmiştir (TEDMEM, 2022). Özel kurs ve özel etüt merkezi gibi kurumlar da dâhil olmak üzere eğitim kurumlarının yaklaşık % 20'sini özel eğitim-öğretim kurumları oluşturmaktadır. Salgın sürecinde özel okul öğretmenlerinin iş yükleri, ekonomik, sosyal ve sağlıkla ilgili sorunları artmış; bu öğretmenler, ders esnasında takip edilme ve gözlemlenme gibi başka sorunlarla da yüz yüze kalmışlardır (Altunel, 2020; Özbey ve Keleş, 2023).

Pandemi döneminde kamuda çalışan öğretmenlerin *ek ders*, *nöbet* ve *ders dışı eğitim faaliyet* ücretlerinde azalma (MEB, 2020c; NTV, 2020; mevzuatinyeri.com, 2020) görülse de özel okullarda çalışan öğretmenlerin ücretlerinde daha fazla kayıp yaşanmıştır (Halis, 2020; Acar, 2021). Özel okullarda çalışan öğretmenlerin 1/3'ünün ücretleri “kısa çalışma ödeneği” sayesinde tamamlanmıştır (Acar, 2021). Özel eğitim-öğretim kurumlarının finansman yapısı zarar görmüş, bu durum öğretmenlerin ve diğer eğitim çalışanlarının iş ve gelir güvencelerine de yansımıştır (TEDMEM, 2020).

Bu süreçte kamuda çalışan öğretmenlere *nöbet* görevi verilmemiş ve *ders dışı eğitim çalışmaları* durdurulduğundan herhangi bir ödeme yapılmamıştır. *Ek ders* ücretlerinde kayıplar ortaya çıkmıştır (mevzuatinyeri.com, 2020). Covid-19 dönemindeki kayıplar kadar olmasa da yüz yüze çalışma dönemlerinde de pek çok öğretmenin bu tip ücretlerinde zaman zaman azalma meydana gelebilmektedir (Acar, 2021). Covid-19 sürecinde kamuda çalışan ücretli öğretmenlerin (Evrensel Gazetesi, 2020; Star Gazetesi, 2020) ve özel okul öğretmenlerinin hak ihlalleri daha çok artmıştır. Bazı özel okullarda öğretmen maaşlarında kesintiye gidilmiştir. Bazılarında da *ek ders*

ve nöbet ücretleri ödenmemiş, mesai saatleri dışında veya haftasonu görevlendirmelerinde ve resmî tatil gibi durumlarda ciddi hak ihlalleri yaşanmıştır (BBC NEWS, 2023).

Öğretmenlerin bu şekilde güvencesiz, düzensiz, düşük ücretle ve standart dışı çalışmaları daha güçlü bir biçimde prekaryalaşmalarına neden olmuştur (Günerigök ve Oğur, 2018; Yağan, 2022).

3.3.3.3. Çalışma süreleri ve iş yükünde değişim

Salgın döneminde özellikle mesleki yaşamları ve çalışmaları açısından belirsiz bir dönemden geçen öğretmenlerin, genel olarak çalışma süreleri (Acar, 2021), iş yükleri ve kırılganlıkları artmış (Allen, Rowan & Singh, 2020), iş güvenceleri ve ücretleri azalmıştır (Mengi ve Alpdoğan, 2020; Akçay, 2021; Taş, 2023).

Uzaktan eğitim esnasında Covid-19 sürecinde, öğretmenlerin artan iş yükü nedeniyle daha fazla sıkıntı yaşadıkları görülmüş; bu süreçte tükenmişlik, korku, yorgunluk, kaygı, gerginlik ve istenmeyen pek çok duygu durumlarının olduğu tespit edilmiştir (Kandemir ve Sezgin Nartgün, 2021; Hızarcıoğlu, 2021). Bunlara ek olarak özel okullardaki öğretmenlerin ekonomik kayıplar nedeniyle karamsar ve stresli oldukları, iş ve yaşam dengesini sağlamada güçlük çektikleri gözlenmiştir. (Cülha, Atlı ve Doğan, 2021). Öğretmelerin uzaktan eğitim sürecinde duygusal yönden “iletişim eksikliği”, fiziksel yönden, “duruş bozukluğu“ ve iş doyumu bakımından “tatminsizlik” gibi mesleki yorgunluklar yaşadıkları saptanmıştır (Kandemir ve Sezgin Nartgün, 2021).

Özel okul öğretmenleri ile salgın sürecinde göreve başlayan genç öğretmenlerde daha fazla stres ve kaygı görülürken, öğretmenlerin mesleki kıdem yılları artıkça stresleri azalmıştır. Kıdem yılı 11 ve üstü olan öğretmenlerin sorunları daha sakin karşıladıkları, daha mantıklı davrandıkları ve sorunlar altında ezilmedikleri belirlenmiştir (Karadeniz ve Zabcı 2020).

Tablo 3.10. Uzaktan Eğitimin Öğretmenlerin Çalışma Yaşamına Etkileri

Uzaktan Eğitimin Çalışma Yaşamına Etkileri	n	%
Çalışma verimliliğinin artması	56	29,8
Online derslerdeki zorluklar	46	24,5
İş yükünün artması	37	19,7
Öğrenci ile iletişimin zayıflaması	19	10,1
İş arkadaşlarıyla iletişimin azalması	17	9,0
Uzaktan eğitime katılmama	12	6,4
Veli ile iletişimin zorlaşması	1	0,5
Toplam	188	100,0

Kaynak: Taş, 2023

Taş (2023), Covid-19 döneminde öğretmenler üzerinde bir araştırma yaparak tablo 3.10'daki verileri elde etmiştir. Araştırma grubundaki öğretmenlerin % 24,5'i Covid-19 döneminde çevrimiçi derslerdeki zorlukları dile getirirken % 19,7'si iş yükünün arttığını belirtmiştir. Salgın sürecinde dijital platformlarda öğretmenlerin işi zorlaşmış, sorumluluk ve özellikle özel okullarda çalışan öğretmenlerin iş temposu ve iş yükü artmıştır (TÜSİAD, 2021; Halis, 2021; Önder, 2022). Bazı özel okullarda farklı dijital platformlarda daha fazla ders saati uygulaması ile eğitim yapılmıştır (Çoruk ve Moran, 2021; Halis, 2021). Öğretmenler, haftasonları ve akşam saatlerinde de ders yapmak zorunda kalmışlardır (Halis, 2021). Bu durum öğretmenlerde depresyon ve anksiyete düzeyinde artışa yol açmıştır (Çiçek, Tanhan ve Tanrıverdi, 2020). Bununla ilgili olarak Standing (2019: 40-42), prekaryalaşmanın stres, kaygı ve depresyon halini tetiklediğini belirtmiştir.

Cülha, Atlı ve Doğan (2021) yaptıkları bir çalışmada; Covid-19 sürecinde öğretmenlerin yaşamlarının etkilendiğini ve artan iş yükü nedeniyle daha fazla sıkıntı yaşadıklarını saptamışlardır. Özel okullardaki öğretmenlerin ekonomik kayıp yanında, iş ve yaşam dengesini sağlamada güçlük yaşadıkları da tespit edilmiştir.

Acar (2021), öğretmenler üzerinde yaptığı çalışmada, öğretmenlerin % 76'sının çalışma koşullarının başarısızlığa neden olduğunu ortaya çıkarmıştır. Buna karşın öğretmenlerin % 12'si evden çalışmanın daha konforlu olduğunu ve durumdan memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Ancak ders içeriklerinin ve materyallerinin hazırlanması ve öğrencilerle iletişimin devam etmesi nedeniyle çalışma süreleri tüm

güne yayılmış, mesai kavramı ortadan kalkmıştır. Öğretmenler bazı günler sabah, bazı günlerde ise akşam saatlerinden başlayarak geç vakte kadar çalışmak zorunda kalmışlardır. Öğretmenlerin çalışma saatleri esnetilmiştir (Ünsal ve Nacar, 2022; Özbey ve Keleş, 2023). Çalışma zamanının belirsizleşmesi ve esnekleşmesi prekaryalaşmanın önemli işaretlerinden birisidir (Standing, 2019).

Bu dönemde öğretmenlerin çalışma koşullarını belirgin şekilde değiştiren bir başka etken, onların ders verirken veliler ve diğer ilgili/ilgisiz kişiler tarafından izlenmiş, gözetlenmiş ve performansa tabi tutulmuş olmalarıdır. Sürekli birileri tarafından izlendiği ve değerlendirildiği duygusunu yaşamak, öğretmenler üzerinde olumsuz etki bırakmıştır. Evlerin sınıfa dönüştürülmesi, mahremiyeti bozmuş, sınıflara öğrenci dışındaki kişiler dâhil olmuştur. Öğretmenler, sadece öğrencilerle değil, diğer aile bireylerinin de dâhil olduğu sanal sınıflarda ders faaliyetlerini yürütmüşlerdir (Ünsal ve Nacar, 2022; Özbey ve Keleş, 2023).

Öğretmenlerin uzaktan eğitim üzerine hizmetiçi eğitim aldıktan sonra stres düzeylerinin düştüğünü gösteren çalışmalar da mevcuttur. Hızarcıoğlu (2021), 2020-2021 eğitim öğretim yılı uzaktan eğitim döneminde çalışan 411 öğretmen üzerinde gerçekleştirdiği *Covid-19 Pandemisi Sürecinde Öğretmenlerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumlarının Demografik Analizi* adlı çalışmasında; onların uzaktan eğitime ilişkin tutumlarının, uzaktan eğitimle ilgili hizmetiçi eğitim aldıktan sonra pozitif yönde değiştiğini saptamıştır. Öğretmenlerin söz konusu eğitime ilişkin algı ve tutumları eğitimin verimliliğini ve kalitesini etkilemiştir (Fidan, 2021). Dolayısıyla uzaktan eğitim alanında öğretmenin yeterli bilgi ve becerilere sahip olması bir gereklilik halini almıştır. Pandemi döneminde öğretmenlerin % 83,9' unun uzaktan eğitime ilişkin yeterli düzeyde hizmetiçi eğitim almadıkları görülmüştür (Hızarcıoğlu, 2021).

Uzaktan eğitimde ilk ve ortaokul düzeyinde istenen başarı yakalanamadığı gibi öğretmenler ölçme ve değerlendirmede de zorlanmışlardır (Çoruk ve Morgan, 2021). Onların pandemi kavramına ilişkin ön bilgilerinin yetersiz oluşu, uzaktan eğitim teknolojilerinde yaşadıkları sorunlar ve çevrimiçi canlı derslerde gerçek sınıf ortamının oluşturulamaması, öğretmenleri ve öğretmenlik mesleğini etkilemiştir (Kavuk ve Demirtaş, 2021). Bu açıdan bakıldığında, dijital okur yazarlığı yüksek olan öğretmenler uzaktan eğitim sistemine daha iyi uyum sağlamış ve başarılı olmuşlardır. Diğer taraftan bazı özel ilk ve ortaokulların farklı platformlarda ve daha fazla ders yapmaları ve diğer bazı özel okulların bu süreci sadece ödevlerle yürütmeleri, eğitimde eşitsizliği

artırmıştır (Çoruk ve Moran, 2021). Dolayısıyla bazı özel okullarda çalışma süreleri artarken bazılarında azalmıştır. Genel olarak özel okullarda öğretmenlerin çalışma süreleri % 52 (Acar, 2021) iş yükleri % 37,8 artmıştır (Taş, 2023).

3.3.3.4. Çalışma koşullarındaki değişimin öğretmenlerdeki psikolojik yansımaları

Okulların ani kapanışı küresel düzeyde öğretmenler ve öğrenciler üzerinde görülmemiş zorluklara neden olmuştur. Öğretmenler, uzaktan eğitim faaliyetlerini etkili bir şekilde gerçekleştirmeye çabalarken endişe, hayal kırıklığı ve bunalma gibi diğer birçok duyguyu daha belirgin hissetmeye başlamış (Saraç ve Yetkiner, 2021; Fidan, 2021), stres ve belirsizlik yaşamışlardır (Karadeniz ve Zabcı, 2020; Akcanca, 2021; Kandemir ve Sezgin Nartgün, 2021; Hızarcıoğlu, 2021; Demir, 2022). Coşkun ve Mamacı (2021), 312 öğretmen üzerinde yaptıkları bir araştırmada; öğretmenlerin Covid-19'dan kaynaklı işten ayrılma niyetlerinin arttığı, iş doyumlarının azaldığı ve psikolojilerinin olumsuz etkilendiği sonucuna varmışlardır. Öğretmenlerin bu süreçte sadece istihdam koşullarının değil psikolojilerinin de derin bir şekilde etkilenmesi prekaryalaşma sürecinin bir başka önemli işareti olarak kabul edilebilir.

Dilekçi ve Limon (2020), *Covid-19 Salgını Bağlamında Öğretmenlerin Algıladıkları “Aşırı İletişim Yüğü” Düzeylerinin İncelenmesi* adlı çalışmalarında; Covid-19 sürecinde teknoloji odaklı iletişimin yoğun bir biçimde kullanıldığını, durumun fazla enformasyona maruz kalmaya neden olduğunu, öğretmenlerin her an ve her yerde erişilebilir olmak zorunda kaldıklarını belirlemişlerdir. Bu durum öğretmenlerde “aşırı iletişim yükü”ne yol açmıştır. Çok fazla enformasyon ve iletişim teknolojisinin kullanılması, cevap verme sorumluluğu ve bunlara bağlı fazla zaman ve enerji harcama baskısı, stres, öz kontrol kaybı ve öz yeterlilik inancında azalma, yabancılaşma ve mesleki tükenmişlik gibi sonuçlara neden olmuştur. Standing, (2019) prekaryayı iş güvencesizliği yanında itaatkâr olma, kendini değersiz görme, gelecek kaygısı, öfke, dışlanmışlık, yabancılaşma, minnet duyma, düşük verimlilik, statü kaybı ve örgütlü olamama gibi özelliklerle nitelemiştir. Dolayısıyla öğretmenlerin “aşırı iletişim yükü”nün ortaya çıkardığı sonuçlar, prekaryalaşma bağlamında değerlendirilebilir.

SONUÇ

İnsanlık Tarihi'nde çok sayıda salgın hastalık görülmüştür. Meydana gelen salgın hastalıklar çok yıkıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Salgın hastalıklar çok sayıda alışkanlığın değişmesi, devletlerin çöküşü ve ekonomilerin zayıflaması gibi sonuçlar doğurabilmektedir. 1918'de ortaya çıkmış olan İspanyol gribi, yaklaşık 50 milyon insanın ölümüne yol açmıştır. Ardından meydana gelen Hong Kong gribi, Asya gribi, Domuz gribi ve Ebola gibi salgınlar neticesinde milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak nitelendirilen Covid-19 hastalığı da küresel anlamda ciddi sonuçlar doğurmuş ve ülkeleri büyük bir yıkımla karşı karşıya bırakmıştır.

Covid-19 toplumsal krizlerin yanında ekonomik krizlerin de tetikleyici unsuru olmuştur. Yirminci yüzyıldan bugüne kadar dünya ekonomisindeki büyük krizlerden birisi bu dönemde meydana gelmiştir. 1929 Büyük Buhranı ve 2008 finans krizi gibi Covid-19'un neden olduğu kriz, ekonomik ve sosyal yaşam dengelerini değiştirmiştir. 2019 yılında Çin'de ortaya çıkarak tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19, 2020 yılının Mart ayında pandemi ilan edilmiştir. Geçmişte yaşanan salgın hastalıklarda olduğu gibi Covid-19 pandemisi de küresel ölçekte ekonomik ve sosyal hayatı olumsuz yönde etkilemiş, istihdam ve çalışma hayatı için büyük tehdit oluşturmuştur. Salgının, hem kamuda hem de özel kurum ve kuruluşlarda ekonomik daralma, tam istihdam seviyesinden uzaklaşma, dış ticaret faaliyetlerinde önemli ölçüde azalma, devletlerin borçluluk oranlarında artma ve finansal kırılganlık gibi yansımaları olmuştur.

Türkiye'de uzun bir geçmişi bulunan istihdam ve işsizlik sorunları, belirsizlikler, ekonomik problemler ve salgın gibi olumsuz durumlar karşısında daha belirgin bir hal almaktadır. Bu kapsamda yaşanan Covid-19 salgını da Türkiye'yi etkisi altına almış, işsizlik ve istihdam sorunlarını daha da derinleştirmiştir. Covid-19 pandemisi iş hayatındaki güvencesizliklere ve belirsizliklere bağlı olarak çalışanların üzerindeki kaygıyı artırmıştır.

Türkiye'de işgücü piyasasının pek çok kesimine göre kötü çalışma koşullarına sahip ve daha güvencesiz işlerde çalıştırılan savunmasız gruptaki işçiler için desteğe erişim genellikle çok zor olmuştur. Hükümetlerin aldığı pandemi tedbirleri kapsamında, pek çok kamu ve özel sektör kuruluşu, uzaktan, dönüşümlü ve esnek çalışma sistemlerine geçmişlerdir. Bu süreçte işgücü piyasasında daha fazla kesimin çalışma

koşullarını oluşturan gelirlerin düzensizleşmesi ve düşmesi, işçilerin artan sağlık sorunları ve zorlaşan çalışma şartları prekarya tanımını içerisine daha fazla sayıda çalışanın girmesine neden olmuştur.

Ülkeler pandemi sürecinde genişletici para politikaları uygulayarak piyasayı belirli oranda desteklemişlerdir. Bu bağlamda küresel likidite ihtiyacının karşılanması amacıyla pek çok adım atılmıştır. Bu doğrultuda işletmelerin ve hanehalkının gelir destekleri, kredi destekleri ve ödeme ertelemeleri gibi durumlardan yararlanılması sağlanmıştır. Salgının ekonomi üzerindeki etkileri, güvencesiz çalışan sınıfın üzerinde daha ağır hasarlar bırakmıştır. Bu süreçte sağlanan yardımlardan güvenceli çalışan bireyler faydalanırken güvencesiz istihdam edilen bireylerin herhangi bir sosyal yardıma başvurmaları ve gelir elde etmek için çalışma ortamı bulmaları zorlaşmıştır.

Pandemi sürecinde devlet tarafından çalışanların gelir kaybına uğramaması, tedavi ve bakım masraflarına ücret ödememeleri amacıyla pek çok sosyal önlem alınmıştır. Özellikle gelir kaybının ortadan kaldırılması amacıyla sunulan *Kısa Çalışma Ödeneği* ve *İşsizlik Maaşları* bu dönemde çoğu birey için hayat kurtarıcı olmuştur. Çok sayıda sektörde güvenceli istihdam edilen işçiler, bu sosyal haklardan büyük oranda faydalanmışlardır. Bu zorlu süreçte, özel öğretim kurumlarında istihdam edilen pek çok öğretmenin maaşları da *Kısa Çalışma Ödeneği* ile tamamlanabilmiştir.

Sigortasız çalışan bazı eğitimciler tedavi, bakım ve ilaç masrafları gibi konularda da ciddi problemlerle karşılaşmıştır. Covid-19 pandemisi, sektörlerin büyük bir kısmında mevcut olan güvencesiz çalışma durumunun meydana getirdiği problemleri bir kez daha gün yüzüne çıkartmıştır. Kamuda ve özel öğretim kurumlarında çalışan eğitimcilerde, zaten ağır olan sosyal haklardan yoksunluk, düşük ücret ve uzun çalışma saatleri gibi şartlar pandemi sürecinde çok daha zorlaşmıştır. Ders ücreti karşılığı çalışan öğretmenler aylarca süren işsizliğe mahkûm olmuşlardır.

1980 sonrasında hayata geçirilen neoliberal politikalarla Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı yeniden düzenlenmiştir. Neoliberal yapılanma sürecinde işgücü piyasasının diğer alanlarında olduğu gibi eğitim alanındaki istihdam biçimleri ve koşulları değişmiştir. Eğitimde, ticarileştirileşmenin ve sözleşmeli öğretmenliğin önü açılmıştır. Sözleşmeli ve ücretli öğretmenler esnek istihdamın ilk örneklerini oluşturmuşlardır. Ücretli öğretmenlik istihdam biçimi güvencesiz, geçici, yarı zamanlı ve süreksiz çalışmaya örnek oluşturmaktadır. Bu uygulamalar öğretmenlik mesleğinin

prekaryalaşmaya uzak bir meslek olmadığını göstermektedir. Bu şekilde istihdam edilen öğretmenler, prekarya kapsamında tartışılması gereken yarı güvencesiz sınıfı oluşturmaktadır.

Pandemi sürecinde öğretmenlerin çalışma koşullarını kötüleştiren politikaların geçmişi neoliberal dönemin başlarına kadar gider. 1980 yılından 2000’li yılların başına kadar eğitim sistemindeki değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkan özel öğretim kurumlarının sayıları gün geçtikçe artırmıştır. Bu hal, eğitimin merkezine özel okulların konulmasına ve öğretmenlerin çalışma koşullarında bir takım değişim ve dönüşümlerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde ortaya konulan, öğretmenlerin güvencesiz istihdam edildiğine dair bulgular, öğretmenlik mesleğinin özellikle özel eğitim-öğretim kurumlarının yaygınlaşması sonucu ciddi bir dönüşüm yaşadığını ortaya çıkartmaktadır.

Diğer meslek gruplarında olduğu gibi eğitimde de sermaye birikim modelleri ile birlikte anılan uygulamalar, kutsal olarak nitelendirilen eğitimcilik kavramının içinin boşaltılmasına ve bu tarz bir değerlendirmenin dışına çıkılmasına zemin hazırlamıştır. 2000’li yıllarda özel öğretim kurumlarının yaygınlaşması süreci eğitimcilerin eğitimin basit bir dişlisi olarak adlandırılmalarına ya da birer vitrin elemanı olmalarına sebep olmuştur.

Covid-19 pandemisi sebebiyle ilk vakanın ortaya çıkması ve ardından gelen çetin süreçte zorunlu bir şekilde uzaktan eğitime başlanması; başta özel gereksinim ihtiyacı bulunan öğrenciler olmak üzere öğretmen ve aile gibi tüm eğitim paydaşları için beklenmedik bir etki yaratmıştır. Özel öğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin yanı sıra kamuda çalışan öğretmenlerin de pandemi sürecinden aynı şekilde olumsuz etkilendiği görülmüştür. Meydana gelen bu etkileri; eğitim çalışanlarının sürece hazırlıksız yakalanmaları ve bu sebeple yetersizlik yaşamaları, güvencesiz çalışmaları, ve buna bağlı gelir kaybının, iş yüklerinin, stres ve kırılganlık düzeylerinin artması, çevrimiçi eğitim verme konusunda deneyim sahibi olmamaları şeklinde sıralamak mümkündür. Kamuda çalışan toplam öğretmenlerin sayısının artışı önceki yıllara göre 2020-2021 eğitim-öğretim yılında % 0,75’e gerilemiştir. Özel okullarda çalışan öğretmenlerin % 7,18’i 2020-2021 eğitim-öğretim yılında işsiz kalmıştır. Pandemi sürecinde öğretmelerin çoğunluğunun “iş güvencesi” ve “iş memnuniyeti” algı düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür.

Ayrıca uzaktan eğitim döneminde öğrencilerin öğrenme eksikleri gibi nedenlerle kaygı seviyelerinin yükselmesi ve öğrenci ailelerinin çocuklarının eğitimlerine ilişkin artan kaygıları kapsamında öğretmenlerden daha fazla ilgi beklmeleri, süreci olumsuz etkileyen diğer faktörlerdir. Bu süreçte mesai kavramı ortadan kalkmış, öğretmenler, haftasonları ve akşam saatlerinde de ders yapmak zorunda kalmışlardır. Bu durum öğretmenlerde depresyon ve anksiyete düzeyinde artışa yol açmıştır. Genel olarak özel okullarda öğretmenlerin çalışma süreleri % 52 ve iş yükleri % 37,8 artmıştır. Öğretmenlerin bu şekilde güvencesiz, düzensiz, düşük ücretle ve standart dışı çalışmaları daha güçlü bir biçimde prekaryalaşmalarına neden olmuştur. Bunun yanı sıra özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenleri etkileyen en önemli faktör, güvencesiz çalışma biçimine sahip olmalarıdır. Özellikle kamuda ücretli ve özel kurumlarda görev yapan öğretmenlerin çalışma koşullarını belirsizlik yaratarak zorlaştıran pandemi, onların prekaryalaşma sürecini de hızlandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, Ş. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Evden Çalışma: Öğretmenler Üzerinde Bir Araştırma. *Yüksek Lisans Tezi Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı*.
- ACTRAV (2012). “From Precarious Work To Decent Work”; Outcome Document to the Workers’ Symposium on Policies and Regulations to combat Precarious Employment. (Erişim: 20.11.2022) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/-ed_dialogue/-actrav/documents/meetingdocument/wcms_179787.pdf
- Adıgüzel, M. (2020). “Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi.” *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar (Covid19-Özel Ek), 191-221.
- Ağır, A. (2019). Eğitimde Öğretmenin Yeri. (Erişim: 18.04.2023). <https://www.yuzaki.com/2019/09/egitimde-ogretmenin-yeri/>
- Akal, M. ve Bayram, E. (2022). “Koronavirüs Hastalığının Türkiye’de Temel Makroekonomik ve Sektörel Etkileri.” *Research Journal of Business and Trade (JOINBAT)* 3(2), 169-194, 2022
- Akcanca, N. (2021). “Salgın Sürecinde Erken Çocukluk Eğitimi.” Çoruk, A. (Ed). *Covid- 19 Salgının Türk eğitim Sistemine Yansımaları*. Ankara, s, 15-27. Pegem Yayınları
- Akçay, C. (2021). “Salgın Sürecinde Türk Eğitim Sistemini Yeniden Düşünmek.” Çoruk, A. (Ed). *Covid-19 Salgının Türk eğitim Sistemine Yansımaları*. Ankara, Pegem Yayınları. Sayfa: 1-14
- Akgün, O. (2020). “Covid-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Alınan idari Kararların Salgının Önlenmesindeki Etkisinin Değerlendirilmesi.” *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 201-228.
- Akyüz, Y. (2021). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara, Pegem Yayınları. ISBN 978-975-8792-39-9
- Akın, L. (2020). Covid-19’un İş İlişkilerine Olası Etkileri. *Çimento İşveren Dergisi*, 34 (3), s. 14
- Akkuş Güvendi, M. (2019). “Prekarya Tartışmaları Kavram, Tanım ve Durum.” *İnsan ve Toplum; The journal of humanity and society*. insanvetoplum.org
- Allas, T. (2020) COVID-19 in the United Kingdom: Assessing jobs at risk and the impact on people and places. (Erişim: 29.09.2023). <https://www.mckinsey.com/industries/public-sector/our-insights/covid-19-in-the-united-kingdom-assessing-jobs-at-risk-and-the-impact-on-people-and-places>

- Allen, J., Rowan, L., & Singh, P. (2020). "Teaching and Teacher Education in the Time of COVID-19." *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 48, 233-236. <https://doi.org/10.1080/1359866X.2020.1752051>
- Alper, A. (2020). "Pandemi Sürecinde K-12 Düzeyinde Uzaktan Eğitim: Durum Çalışması." *Millî Eğitim Dergisi*, Cilt: 49, sayı:1, (45-67)
- Altun Aslan, E. (2019). "Türkiye’de özel okullaşma". *BEÜ SBE Derg.* 2019; 8(1), 263-276
- Altunel, M. (2020). 5 Soru: Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Eğitim ve Öğretmenlere Etkisi. (Erişim: 08 Mayıs 2023).<https://www.setav.org/5-soru-koronavirus-covid-19-salgininin-egitim-ve-ogretmenlere-etkisi/>
- Angın, C. ve Görgün, Ç. (2021). "Covid-19 Pandemisinin İktisadi ve Sosyal Etkileri". Ankara, Tombak, F. (Ed). *Covid-19 ve Türkiye’de Refah Devleti Uygulamaları*. Ankara, Nobel Yayınları, Sayfa: 283-301
- Ardolino, M., Bacchetti, A. & Ivanov, D. (2022). Analysis of the COVID-19 pandemic’s impacts on manufacturing: a systematic literature review and future research agenda. *Operations Management Research* (2022) 15:551-566
- Arıcı, K. (2022). Özel Okul Öğretmenlerinin İş Güvencesi İhtiyacı. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26 (2), 3-32. DOI:10.34246/ahbvuhfd.1116281
- Artıboyut (2023). Okullarda 3 Boyutlu Yazıcı Kullanımı. (Erişim: 09.05.2023) <https://www.artiboyut.com/index.php/tr/bilgi-bankasi/56-okullarda-3-boyutlu-yazici-kullanimi>
- Arslan, D. A. (2004). Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 126-143. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/25712/271311>
- Austin, C. & Donley, A. (2023). The Precariat and the Pandemic: Assessing the Well-Being of Metro Orlando’s Hospitality Workers During the COVID-19 Pandemic. *Sociological Inquiry*, Vol. 93, No. 1, February 2023, 8–34
- Avcı, F. ve Akdeniz, E. C. (2021). Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Uzaktan Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar Konusunda Öğretmenlerin Değerlendirmeleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED* Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 4, 117-154.
- Ayaz, E. (2021). İlkokul fen bilimleri dersinin pandemi dönemi uzaktan eğitime ilişkin öğretmen ve ebeveyn görüşlerinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(1), 298-342.
- Aydın, K. (2018). Max Weber, eşitsizlik ve toplumsal tabakalaşma. *Journal of Economy Cultur and Society*, 57, 245-267. <https://doi.org/10.26650/JECS414077>

- Ayhan Gökcek (2023), “Neoliberal İktisat Politikaları ve 1980-1989 Yılları Arasında Türk Ekonomisinin Genel Görünüşünün Altı Faktör Altında İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.1 Mart 2023 s.147-161.
- Aykaç, M. Ve Murat, G. (2022). Covid-19 sürecinde Güney Avrupa ve Türkiye’de emek piyasasına yönelik sosyal koruma tedbirleri, *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-dergi* Cilt 11 sayı 2
- Ayna, Y. ve Deniz, L (2022). Ücretli öğretmenlik: Bir metafor çalışması. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 53-71.
- Bakırtaş, i. Ozan, E.C. (2021). COVID-19’un Ekonomik Etkileri Üzerine Genel Bir İnceleme. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. DOI: 10.52791/aksarayiibd.984183
- Balcı, A. (2020). Covid-19 Özelinde Salgınların Eğitime Etkileri. *Uluslararası Liderlik Araştırmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, Cilt: 3. Sayı: 3, (75-85).
- Balcı, Y. ve Çetin, G. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinin Türkiye’de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40-58.
- Barbier, J.C. (2004). A Comparative Analysis of ‘Employment Precariousness’ in Europe. (Erişim: 15.06.2023) https://pure.manchester.ac.uk/ws/files/35500784/4.Comparing_Labour_Market_Dynamics_and.pdf#page=8
- Barnes, T., & Weller, S. A. (2020). Becoming Precarious? Precarious Work and Life Trajectories After Retrenchment. *Critical Sociology*, 46(4-5), 527– 541. (Erişim:17.06.2023) <https://doi.org/10.1177/0896920519896822>
- Başaran, E. (2021). Pandemi Sürecinde Dezavantajlı Grupları Yeniden Düşünmek. *6.Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi*, 15-17 Mayıs, Ankara
- Başaran, İ. E. ve Çinkır, Ş. (2013). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara, Siyasal Kitapevi. ISBN:978-605-4672-40-0
- Baştuğ, A.N. (2022). Türkiye basketbol liglerinde güvencesiz çalışma. *Journal of Economy Culture and Society*, 65, x-x. <https://doi.org/10.26650/JECS2021-903064>
- BBC (2020). Pandemi Nedir, Ülkeleri Nasıl Etkiler? (Erişim: 25 Ekim 2022). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548>
- BBC NEWS (2023). Özel Okul Öğretmenleri Asgari Ücret ve Güvencesizliğe Karşı Çıkıyor. (Erişim: 03.10.2023). <https://www.bbc.com/turkce/articles/crg0v9xq5e8o>
- Birinci, M. Ve Bulut, T. (2020). Covid-19’un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı

Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme, *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4 (1), 62-68

- Boissay, F., & Rungcharoenkitkul, D. (2020). Macroeconomic Effects of Covid-19: An Early Review. *BIS Bulletin*, 7. (Erişim 20 Ekim 2022).
https://www.researchgate.net/publication/341643392_macro-economic_effects_of_covid-19_an_early_review
- Buhur, D. Ö. (2020). “Koronavirüs Sürecinde Devletin Mali ve İktisadi Rolünün Değerlendirilmesi”. *Mali Hukuk Dergisi*, 16(187).
- Buluş, A. ve Kabaklarlı, E. (2010). “1929 Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10 (19), 1-22.
- Bulut, R. ve Pınar, C. (2020). Covid-19 Pandemisi Döneminde Türkiye’de İstihdam ve İşsizlik. *Journal Of Social Sciences*.
- Can, E. ve Ozan, C. (2021). Eğitim bilişim ağı (EBA): Covid-19 küresel salgınının yansımaları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(3), 1553-1595
- Crawford, H. Dorothy. (2007). *Ölümcül Yakınlıklar* (2. Baskı). (Çev. G. Koca, 2019). Ankara: Metis Bilim.
- Coşkun, H. H. & Mamacı, M. (2021). Pandemi Döneminde Öğretmenlerin İş Yaşamı: Covid-19 Fobisi, İşten Ayrılma Niyeti ve Psikolojik Sermaye. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18 (44), 7912-7934. DOI: 10.26466/opus.962907
- Cumhuriyet Gazetesi (2009). “Domuz gribi ekonomileri de sarstı” (Erişim: 14.01.2023).
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/domuz-gribi-ekonomileri-de-sarsti-58286>
- Cumhuriyet Gazetesi (2021). Pandemi sürecinde milyonlarca öğrenci eğitimden yoksun kaldı. (Erişim: 09.04.2023). <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/pandemi-surecinde-milyonlarca-ogrenci-egitimden-yoksun-kaldi-1836313>
- Cumhuriyet Gazetesi (2023) Özel okullara yapılan zam eğitimcilere yansımıyor. (Erişim: 22.06.2023).
<https://www.cumhuriyet.com.tr/egitim/ozel-okullara-yapilan-zam-egitimcilere-yansimiyor-asgari-ucet-bile-alamiyorlar-2019460>
- Cülha, A., Atlı, H., & Doğan, Ü. (2021). Pandemi Döneminde Öğretmenlerin Psikolojik Durumları. *KSÜ Eğitim Dergisi*, 3(2), 83–99.
- Çabri, S. (2021). “Covid-19 Sebebiyle Alınan Önlemlerin Özel Okul Sözleşmelerine Etkisi”, *İMHFD*, C. VI, S. 10, 2021, s. 203-231
- Çağatay, M., Ş. (2021). Salgın Sürecinde Öğretmen Yetiştirme. Ankara, *Çoruk, A.* (Ed). *Covid-19 Salgınının Türk eğitim Sistemine Yansımaları*. Ankara, Pegem Yayınları.

- Çakır, M. (2018). Bilgi Toplumu Kuramları ve Prekarya Tartışmaları. (Erişim: 16.06.2023).<https://www.researchgate.net/publication/328698230>
- Çakıroğlu Çevik, A. (2023). Görünmeyen Çoğunluk “Birinci Nesil üniversite Öğrencileri” nin Covid-19 Salgın Deneyimler. *Sosyoloji Araştırma Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M. ve Meçik, O. (2020). “Covid-19 Salgınının Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri”, *I. Ulusal Uygulamalı Sosyal Bilimler Kongresi 22-24 Ekim 2020*
- Çelik, K., Con Wright, G. ve Kalaycıoğlu, O. (2023). COVID-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri: İstanbul’da Farklı Sosyal Kırılmalılık Düzeyindeki Hanelerin Deneyimleri. *Sosyoloji araştırma Dergisi*, Cilt :26, Sayı: 1
- Çelik, M., Tutcu, A. Ve Arıkan, V. (2023). Covid-19 Pandemi Sürecinde İş Yeri Güvenliği Yönetimi Uygulamaları ile İş Güvencesizliğinin Çalışanların Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi. *Al-Farabi İnternational Journal On Social Sciences*, Voume: 8, Issue:1
- Çengel, Ö., Pirtini, S., ve Çakıroğlu (2020). I. COVID-19 Sürecinde İşletmelerde Kurumsal Yönetim ve Sosyal Sorumluluk Stratejilerinin Yeniden Yapılandırılması Üzerine Pazarlama Yönlü Bir Yaklaşım. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 1-21.
- Çetin, H. (2022). Pandemi Sürecinde Teknolojinin Eğitime Entegrasyonu. Çeliköz, N. ve Türken, A. (Ed.) *Covid-19 Pandemi Sürecinin Eğitim ve Eğitim Programlarına Yansımaları*. Ankara, İksad Yayınevi, 2022, s, 240-257.
- Çetin Dağdelen, M. (2021). Prekarya’nın Pandemi Döneminde Yaşadıklarına Dair Bir Örnek Çalışma. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(7), 1706-1739.
- Çiçek, İ., Tanhan, A. ve Tanrıverdi, S. (2020). COVID-19 VE EĞİTİM, *Milli Eğitim Dergisi*, 1091-1104. DOI: 10.37669/milliegitim.787736
- Çolak, E. (2015). Akademide Güvencesiz Çalışma: Araştırma Görevlilerinin Deneyimleri. *ViraVerita E-Dergi*, Sayı 2, s. 23-44 (ISSN: 2149-3081)
- Çoruk, A. (2021). Salgın Sürecinde Ortaöğretim. Ankara, Çoruk, A. (Ed). *Covid-19 Salgının Türk eğitim Sistemine Yansımaları*. Ankara, Pegem Yayınları.
- Çoruk, A. ve Moran, C. (2021). Salgın Sürecinde Temel Eğitim. Ankara, Çoruk, A. (Ed). *Covid-19 Salgının Türk eğitim Sistemine Yansımaları*. Ankara, Pegem Yayınları.
- Çöl, M., ve Güneş, G. (2020). Covid-19 Salgınına Genel Bir Bakış. Memikoğlu, O., ve Genç, V. (Ed.). *Covid-19*. (s.1-8). (Erişim:15.10.2022). <http://www.medicine.ankara.edu.tr/wpcontent/uploads/sites/121/2020/05/COVID19-Kitap.pdf>

- ÇSGB. (2015). T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2015). Özel öğretim kurumlarında çalışan işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi programlı teftiş sonuç raporu. (Erişim: 18.04.2023) https://www.csgeb.gov.tr/medias/6071/2016_84_ozelokullar.pdf
- ÇSGB (2018) Örgütlenmesinde Güçlük Çekilen Çalışanların Örgütlenmesi ve Temsili: Türkiye için Çıkarımlar. (Erişim: 13.10.2023). https://www.csgeb.gov.tr/media/53622/calisan_orgutlenmesi.pdf
- Dağ, N. (2020). Prekarizasyon bağlamında öğretmenlik. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 4(4), 365-379.
- Demir, O. (2022). Öğretmenlerin Covid-19 korkusu ve belirsizliğe tahammülsüzlük durumları arasındaki ilişkiye dair bir çözümleme. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(Özel Sayı 1), 140-157.
- Demirkaya, İ. ve Koyuncu, E. (2021). Dijital Kapitalizm, Tüketim Kültürü ve Y Kuşağının Değişen Tüketim Davranışları. *Intermedia International e-Journal*, 8(15) 174-196. doi: 10.21645/intermedia.2021.107
- Dilekçi, Ü. Ve Limon, İ. (2017). Covid-19 Salgını Bağlamında Öğretmenlerin Algıladıkları “Aşırı İletişim Yüğü” Düzeylerinin İncelenmesi Araştırma Makalesi. *Millî Eğitim*, Cilt: 49 Sayı: 1(Özel Sayı)
- DMK (1965). 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.657.pdf> (Erişim: 02.02.2023).
- Doğan, B. K. ve Pekasıl, A. N. (2021). COVID-19 Pandemisi Bağlamında Evsizler, Mevsimlik Tarım İşçileri, Mülteci, Şartlı Mülteci ve Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32 (1), 275-292. DOI: 10.33417/tsh.770342
- Doğan, S., Demir, S., B. ve Turan, N. (2013). Ücretli Öğretmenlik Uygulamasının Değerlendirilmesi, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/12 Fall 2013, p. 371-390.
- Doğruhaber Gazetesi (2020). Usta öğretici ve ücretli öğretmenler ücretlerinden kesinti yapılmamasını istiyor. (Erişim: 25.10.2023). <https://dogruhaber.com.tr/haber/651944-usta-ogretici-ve-ucretli-ogretmenler-ucretlerinden-kesinti-yapilmamasini-istiyor/>
- Doğruluk Payı (2018). Türkiye'de ve Avrupa'da Güvencesiz Çalışanlar. (Erişim: 16.06.2023). <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/turkiye-da-ve-avrupa-da-guvencesiz-calisanlar>
- Duran, M. S., ve Acar, M. (2020). Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri: COVID-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Dergisi*, 54-67.

- Durmaz Akyol, A. (2005). Şiddetli Akut Solunum Yetmezliği Sendromu (sars) ve Korunma Önlemleri, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 21 (2): 107-123.
- Durmaz, N. (2017). Akademik Prekaryası: 50/d'li Araştırma Görevlileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72 (4), 945-975. DOI: 10.1501/SBFder_0000002474
- Eğitim Reformu Girişimi, (2020). Öğrenciler ve Eğitime Erişim Eğitim İzleme Raporu 2020. <https://www.egitimreformugirisimi.org/wpcontent/uploads/2010/01/EIR20OgrencilerveEgitimeErisim.pdf> (Erişim. 23.06.2023).
- Eğitim Reformu Girişimi, (2021). Öğretmenler Eğitim İzleme Raporu 2021. (Erişim: 23.06.2023). https://www.egitimreformugirisimi.org/wpcontent/uploads/2010/01/IR21_Ogretmenler.pdf
- Engür, A. ve Kayıkçı, K. (2020). Türk Eğitim Sistemindeki Mesleki Güvence Uygulamalarının Okula ve Öğretmenlerin Performansına Etkisi, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2020, ss. 16-34, DOI: 10.19160/ijer.735585
- Erdem, Z. (2020). İşgücü Piyasası, Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri. DOI:10.26650/B/SS46.2020.005.09
- Eren, B.S., Kandil Göker, i.E., Karaca, S. S. (2021). Covid-19 Pandemisinin Finansal Piyasalara Etkisi: Gelişmiş Ülkeler Üzerine Bir Analiz. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2021, 39(Covid 19 Özel Sayısı), 69-90. DOI: 10.17065/huniibf.907305
- Ergen, (2021). Eğitimin Geleceğine Yönelik Çıkarımlar. Çoruk, A. (Ed). *Covid-19 Salgının Türk eğitim Sistemine Yansımaları*. Ankara, s, 249-264. Pegem Yayınları
- Ergezen, A. K. (2020). Türkiye'de COVID-19 Salgını Sürecinde Uygulanan Sosyal Destek Programları. *Gazi Medical Journal*, 322-324.
- Erikli, S. (2021). Covid-19'un Genç İşgücünde Yaratacağı Olası Tehlike: Yara İz. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 380-404. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sbe/issue/61606/881618>
- Eroğlu, E. (2020). "Covid-19'un Ekonomik Etkilerinin ve Pandemiyle Mücadele Sürecinde Alınan Ekonomik Tedbirlerin Değerlendirilmesi", *International Journal of Public Finance*, 5(2), 211-236.
- Euronews (2019). Türkiye, OECD'de, her bir öğrenci için eğitim kurumlarına en az Para harcayan 3. Ülke (Erişim: 22.09.2023). <https://tr.euronews.com/2019/09/10/turkiye-oecd-de-her-bir-ogrenci-icin-egitim-kurumlarına-en-az-para-harcayan-3-ulke>
- Euronews (2021). Pfizer-BioNTech'in geliştirdiği aşı dünyada tam onay alan ilk Covid-

- 19 aşısı oldu (Erişim: 23.04.2023).<https://tr.euronews.com/2021/08/23/pfizer-biontech-in-covid-19-as-s-dunyada-tam-onay-alan-ilk-as-oldu>
- Euronews (2022). Türkiye ve Avrupa'nın diğer ülkelerinde öğretmen maaşları ne kadar? (Erişim: 07.10.2023). (<https://tr.euronews.com/next/2022/11/24/turkiye-ve-avrupanın-diger-ulkelerinde-ogretmen-maaslari-ne-kadar-grafik>)
- Eurostat, (2023). Total Unemployment Rate. (Erişim: 14.03.2023).
<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TPS00203/default/table?lang=en>
- Evrensel Gazetesi (2020). Maaşları ödenmeyen ücretli öğretmenler: Koronavirüsten olmazsa yoksulluktan öleceğiz. (Erişim: 18.10.2023).
<https://www.evrensel.net/haber/400609/maaslari-odenmeyen-ucretliogretmenler-koronavirusten-olmazsa-yoksulluktan-olecegiz>
- Ezgin, E., (2022). Ezgin, E., 2022 Prekaryalaşma Sürecinde Beyaz Yakalıların Sınıfsal Açmazları. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 57(1), 160-174.
- Fidan, M. (2020). Covid-19 Belirsizliğinde Eğitim: İlkokulda Zorunlu Uzaktan Eğitime İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 24-43.
- Fidan, M. (2021). Covid-19 pandemisinde öğretmenlik. *Maarif Mektepleri Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-14. <https://doi.org/10.46762/mamulebd.78909>
- Georgieva, K. (2020). Policy Action for a Healthy Global Economy. (Erişim: 25.02.2023). <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2020/03/16/blog031620-policy-action-for-a-healthy-global-economyIMF>
- Göze Kaya, D. (2020). Koronavirüs pandemisinin küresel ekonomideki izleri: kamu finansman dengesi, ticaret hacmi, enflasyon, işsizlik ve ekonomik büyüme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 221-237.
- Güloğlu, T. ve Güven Çepni, G. (2021). Türkiye’de COVID-19 Salgınının Genç İşgücüne Etkileri. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 155-170. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/biibfd/issue/69412/1103160>
- Günerigök, M. ve Oğur, K. (2018). "Prekarya Sosyolojisi: Ücretli Öğretmenler Örneği". *Din ve Bilim- Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 / 2 (Aralık 2018): 138-156.
- Güven, H. (2020). COVID-19 Pandemik Krizi Sürecinde E-Ticarette Meydana Gelen Değişimler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 251-258.
- Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Raporu, (2017). “Türkiye’de Öğretmen Eğitimi ve İstihdamı, Mevcut Durum ve Öneriler”, Ankara, 2017
- Halis, M. (2021). Pandeminin Öğretmenleri: 7/24 Çalışmaya Zorlanıyoruz, İş yükümüz

- Arttı, Ücretimiz Azaldı. (Erişim: 18.11.2022)
<https://www.indyturk.com/node/304106/haber/pandeminin-ogretmenleri-7-24-calismaya-zorlaniyoruz-is-yukumuz-artti-ucretimiz>
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler*. Çev. Ayşe Deniz Temiz. Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2019). *Postmodernliğin Durumu; Kültürel Değişimin Kökenleri*. Çev. Savran. S. Metis Yayınları, İstanbul.
- Henebery, B. (2016). Job Security And Workloads ‘The Biggest Issues’ Say Teachers. (Erişim: 2 Aralık 2022) <https://www.theeducatoronline.com/k12/news/job-security-and-workloads-the-biggest-issues-say-teachers/210724>
- Hızarcıoğlu, G. (2021). Covid-19 pandemisi sürecinde öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarının demografik analizi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10 (4),764-776.
- ILO (2020a). ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Third edition Updated estimates and analysis, Briefing Note, 29 April 2020. (Erişim: 22.11.2022). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf
- ILO (2020b). COVID-19 ve Çalışma Yaşamı: Etkiler ve Yanıtlar, 18 Mart 2020. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_740193.pdf (Erişim: 06.11.2022)
- ILO (2020c). ILO Gözlem 2. Baskı: COVID-19 ve çalışma yaşamı. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_741784.pdf (Erişim: 25.10.2022).
- ILO (2020d). COVID-19'un uçurumun kenarına ittiği güvencesiz çalışanlar. (Erişim: 22.06.2023). https://www.ilo.org/ankara/areasofwork/covid19/WCMS_741452/la ng--tr/index.htm
- IMF (2020). "World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown", Çevrimiçi. (Erişim: 22 Ekim 2022). <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april->
- ISER (2020). New analysis of the impact of lockdown on UK jobs- *Institute for Social and Economic Research (ISER)*. (Erişim: 25 Ekim 2022). https://www.iser.essex.ac.uk/2020/04/18/new-analysis-of-the-impact-of-lockdown-on-ukjobs?mod=article_inline
- Işık Erol, S. (2020). Covid-19'un Çalışma Hayatına Yansımaları: Salgından Etkilenen Bazı Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (19), 212-231. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/duiibfd/issue/54251/714976>
- İçli, G. (2001). Eğitim, İstihdam ve Teknoloji. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (9), 65-71. Retrieved from

- İnal, S. (2016). Middle East Respiratory Syndrome-Coronavirus (MERS-CoV) Enfeksiyonu: Ortadoğu Solunum Yetmezliği Sendromu-Koronavirüs Enfeksiyonu. *Okmeydanı Tıp Dergisi* 32(Ek sayı):37-45, 2016 doi:10.5222/otd.2016.037
- İş Bankası (2023). Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler. (Erişim: 101.101.2023).<https://ekonomi.isbank.com.tr/tr/Sayfalar/dunya-ve-turkiye-ekonomisindeki-gelistmeler.aspx>
- İzmirli, S. Ve Şahin İzmirli, Ö. (2021) Salgın Sürecinde Acil Uzaktan Eğitim Uygulamaları. Ankara, Çoruk, A. (Ed). *Covid-19 Salgının Türk eğitim Sistemine Yansımaları*. Ankara, Pegem Yayınları.
- Jorgensen, M. B. (2015). Precariat – What it Is and Isn't – Towards an Understanding of What it Does. *Critical Sociology* 1–16
- Kandemir, A ve Sezgin Nartgün, Ş. (2021). Öğretmenlerin Uzaktan Eğitim Yorgunluğu. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, İlkbahar, 2022, Y. 14 S. 26, s.424-448
- Kanyılmaz Polat, E. ve Gezer Aydın, G. (2023). Covid-19 Pandemisinde Evde Kalamayanların Çalışma Koşulları: Motokuryeler Üzerine Nitel Bir Analiz. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (2), 26-60. DOI: 10.53443/anadoluibfd.1154008
- Kara, E. (2020). Covid-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri ve İstihdam Tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*. COVID-19 Özel Sayısı 2, 269-282.
- Karadağ, E. ve Sertel, G. (2021). Salgın Sürecinde Okul Yönetimi. Çoruk, A. (Ed). *Covid-19 Salgının Türk eğitim Sistemine Yansımaları*. s, 53-62, Ankara, Pegem Yayınları.
- Karadeniz, G. ve Zabcı, N. (2020). Pandemi Döneminde Uzaktan Eğitim Veren Öğretmenlerin Çalışma Koşulları ve Algıladıkları Stres ile Psikolojik İyi Oluşları Arasındaki İlişki. *MSGSSosyal Bilimler Dergisi*, 2020; 2 (22): 301-314
- Karapınar, A. & Hatipoğlu, Z. (2021). Özel Öğretim Kurumlarında Görev Alan Öğretmenlerin İş Güvencesi Algısının Örgütsel Bağlılık ve Performansa Etkisi. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1), 52-64. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ysbed/issue/65290/834166>
- Karatay, G., Çevik, Y., Gülarıslan Baş, N., Karaboğa, E., Alp Dal, N., (2015). Ebola Epidemiyolojisi, Klinik Özellikleri ve Hemşirelik Bakımı. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 31(3): 90-98.
- Kartal, M. T. (2020). Kovid-19 Pandemisinde Türkiye'de Alınan Para Politikası Tedbirlerinin Temel Finansal Göstergelere Etkileri. *Bankacılar Dergisi*, 88-105.

- Kavaklı, F. ve Gül, İ. (2021). Öğretmenlerin İstihdam Şekillerine Göre İş Doyum Düzeyleri ile İş Performansları Arasındaki İlişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. DOI: 10.7822/omuefd.797239
- Kavuk, E. ve Demirtaş, H. (2021). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Öğretmenlerin Uzaktan Eğitimde Yaşadığı Zorluklar. *E-International Journal of Pedandragogy (e-ijpa)*, 1(1), 55-73. Doi: <https://trdoi.org/10.27579808/e-ijpa.20>
- Kaya, F. ve Yıldız, K. (2020). Özel Okullarda Çalışan Öğretmenlerin İş Güvencesi ve İş Memnuniyeti Algılarının, Örgütsel Bağlılık ve Motivasyonlarına Etkisi. *ZfWT* Vol 12, No. 3 (2020) 109-133
- Kaymaz, V. (2021). Covid-19 enflasyon sepeti. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (60), 735-753. DOI: 10.18070/erciyesiibd.853704
- Keskin Demirer, D. (2012) Eğitimde Piyasalaşma ve Öğretmen Emeğinde Dönüşüm. *Çalışma ve Toplum*, 1 (32), 167-186. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ct/issue/71769/1154992>
- Keyvan, E. ve Yurdakul, Ö. (2016). Kuş Gribi ve İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri. M. Akif Ersoy Üniversitesi Veteriner Fakültesi. *Lalahan Hayvancılık Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2016,56 (2) 70-77
- Kılıç, Y. (2020). Borsa İstanbul’da COVID-19 (Koronavirüs) Etkisi. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 5(1), 66-77
- Kılınç, D. (2020). Millî Eğitim Hizmetinde Sözleşmeli Öğretmen İstihdamı, *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 327-354 <https://www.jurix.com.tr/article/22036> (Erişim: 21.01.2023).
- Koca, D. (2020). Türkiye’de İşgücü Piyasasının Boyutları ve Covid-19 Döneminin İşgücü Piyasasına Etkileri. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4 (2), 69-83. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/scd/issue/58064/828029>
- Kocakula, Ö. (2022). Karantinadaki İşletmeler: Covid-19 Küresel Salgınında Türkiye Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 23 (COVID-19 ÖZEL SAYISI) 2022, 77-97
- Koçoğlu, E., Ulu Kalın, Ö., Tekdal, D. ve Yiğen, V. (2020). “Covid-19 Pandemi Sürecinde Türkiye’deki Eğitime Bakış” *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:6, Issue: 65; pp:2956-2966
- Kurt, K., Kandemir, M. A. & Çelik, Y. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitime İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6 (1), 88-103.
- Kutlu, D. (2018). Prekarya ve “Prekarya Bildirgesi” Üzerine Birkaç Soru, Gözlem ve Görüş. (Erişim: 08.09.2023). <https://www.calismatoplum.org/makale/prekarya-ve-prekarya-bildirgesi-uzerine->

- bir-kac-soru-gozlem-ve-gorus
- LePan, N. (2020). Visualizing the History of Pandemics. (Erişim :10.04.2023).
http://www.shawnmomalley.com/uploads/2/3/7/9/23795323/infographic_the_history_of_pandemics_by_death_toll.pdf
- Lorey, I. (2011). Governmental precarization. (Erişim: 20.06.2023).
<https://transversal.at/transversal/0811/loreyl/en>
- McKibbin, W., & Fernando, R. (2020). The global macroeconomic impacts of COVID-19: seven scenarios, Centre for Applied Macroeconomic Analysis (CAMA) Working Paper 19/2020
- MEB (2006). Yönetici ve Öğretmenlerinin Ders ve Ek Ders Saatlerine İlişkin 2006/11350 Tarih ve Sayılı Karar. 16 Aralık 2006 tarih ve 26378 sayılı Resmî Gazete. (Erişim:26.11.2022).
<https://www.Resmîgazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061216-5.htm>.
- MEB (2010). Stratejik Plan. (Erişim: 31 Mart 2023).
http://sgb.meb.gov.tr/str_yon_planlama_v2/mebstratejikplan.pdf
- MEB (2020a). Türkiye Uzaktan Eğitim İstatistikleriyle Dijital Dünyanın Listelerini Zorladı.<https://www.meb.gov.tr/turkiye-uzaktan-egitim-istatistikleriyle-dijital-dunyanin-listelerini-zorladi/haber/21158/tr> (Erişim: 18 Mayıs 2023).
- MEB (2020b). Uzaktan Eğitim Sürecinin Detayları. (Erişim: 11 Nisan 2023).
<https://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitim-surecinin-detaylari/haber/21990/tr>
- MEB (2020c). MEB'nin 13.03.2020 tatih ve 28892082-869-E.5497866 sayılı yazısı.
https://maol.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_03/16140039_idari_izin.pdf (Erişim: 15.10.2023).
- MEB (2021). Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitm, 2020-2021. (Erişim: 23.09.2023). https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=460
- MEB (2022). Örgün Eğitim İstatistikleri. (Erişim: 15 Nisan 2023).
<https://www.meb.gov.tr/2021-2022-orgun-egitim-istatistikleri>
- MEB (2023). Millî Eğitim İstatistikleri (Erişim: 05.10.2023)
<https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>
- Medicalpark (2023). Domuz Gribi. (Erişim: 14 Ocak 2023)
<https://www.medicalpark.com.tr/domuz-gribi/hg-1966>
- Mengi, A. ve Alpdoğan, Y. (2020). Covid-19 Salgını Sürecinde Özel Eğitim Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Süreçlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Millî Eğitimi*, Cilt: 49, Özel Sayı/2020, Sayı: 1, (413-437)
- Meşe, S. Ağaçfıdan, A. (2020). Coronavirus: Genel Özellikler ve Güncel Yaklaşım. İstanbul Üniversitesi, *Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi*, 2020, Cilt 3, Ek Sayı 1 DOI: 10.26650/JARHS2020-S1-0002

- Mevzuatinyeri.com (2020). Koronavirüs tatilinde öğretmenlerin ek ders ücretleri. (Erişim: 16.10.2023). <https://www.mevzuatinyeri.com/meb-mevzuati/koronavirus-tatilinde-ogretmenlerin-ek-ders-ucretleri-h27349.html>
- Munck, R. (2013) The Precariat: a view from the South, *Third World Quarterly*, 34:5, 747-762, DOI: 10.1080/01436597.2013.800751
- Nikiforuk, A. (2000). *Mahşerin Dördüncü Atlısı, Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. İstanbul. İletişim yayınları
- Norrie, P. (2016). *A History of Disease in Ancient Times*. doi: 10.1007/978-3-319-28937- 3, Erişim adresi, <http://www.palgrave.com/>
- Noyan Yalman, İ., Aydın Ünal E. ve Koşaroğlu, Ş. M., (2021), Covid-19 Salgını Sürecinin İşgücü Piyasaları Üzerine Etkisi: Uygulamalı Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(3): Sayfa: 1125-1144, <https://doi.org/10.16951/atauniiibd.905180>
- NTV (2020). Son Dakika: MEB’den Öğretmenler İçin ek Ders Ücreti Açıklaması. (Eişim Tarihi:16.10.2023) <https://www.ntv.com.tr/egitim/son-dakika-mebden-6.ogretmenler-icin-ek-dersucreti-aciklamasi,PgT3oEaMJ0e0LPFYpzRgeQ>
- OECD (2020a). Eğitim Politikası Görünümü Raporu, Türkiye. (Erişim: 03.01.2023). https://abdigm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/03111424_EYitim_PolitikaSY_Gorunumu_Turkiye_Raporu_2020.pdf
- OECD (2020b). OECD interim economic assessment corona virus the world economy at risk, <https://www.oecd.org/berlin/publikationen/Interim-Economic-Assessment-2-March-2020.pdf> (Erişim: 31.01.2023).
- OECD (2022). OECD Ekonomik Görünüm Raporu, Kasım 2022: Krizle Yüzleşmek. (Erişim: 18.06.2023). <https://www.tisk.org.tr/dokuman/oecd-ekonomik-gorunum-raporu-kasim-2022.pdf>
- Oğuz, Ş. (2011). Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan “Prekarya”ya mı? *Mülkiye Dergisi* Cilt: 35 S: 271
- Oğuz, Ş. (2012). Türkiye’de Kapitalizmin Küreselleşmesi ve Neoliberal Otoriter Devletin İnşası. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 12 (45), 2-17. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msg/issue/49205/628136>
- Öğretmen Haber (2023). Özel Okul Öğretmen Maaşları. (Erişim: 22.06.2023). <https://ogretmenhaber.org/bilgi/ozel-okul-ogretmen-maaslari-2/>
- Önder, E. (2022). Covid-19 salgınında öğretmenlerin uzak eğitime ilişkin deneyimleri. *Millî Eğitim*, Cilt: 51, Kış/2022, Sayı: 233, (399-418)
- Özalp, B. (2020). Beyaz Yakalılar Bir Prekaryalaşma Sürecinde Mi? *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12 (4), 4396-4412.

- Özbey, E. Z. ve Keleş, O. (2023). COVID-19 Pandemisi sırasında Türkiye'deki okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan eğitim deneyimleri. *Eğitimde nitel araştırmalar dergisi*, 34, 23-41, <https://doi.org/10.14689/enad.34.834>
- Özcan, A. ve Erkasap, A. (2021). Covid-19 Algısının İşgören Performansına Etkisi. *IJEASS* 2021 4(2), 142-155
- Özcan Han, F. ve Avunduk, H. (2021). Covid-19'un İşgücü Piyasasına Etkileri: Bir Ardıl Sınır Testi Yaklaşımı. *Journal of Management and Economics Research* 19 (2), 365-385. DOI: 10.11611/yead.933554
- Özçatal, E. Ö. (2022). Covid-19 Salgınının Ücretli ve Ücretsiz Kadın Emeği Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi (Journal of Social Security)*. 12(2). 209-230.
- Özel Öğretim Kurumları Kanunu (2007). 5580 Sayılı Kanun (Erişim: 05.12.2022). https://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_05/10105011_5580_OOK_KANUN_U.pdf
- Özer, M., Suna, E., Çelik, Z. & Aşkar, P. (2020). Covid-19 Salgını Dolayısıyla Okulların Kapanmasının Eğitimde Eşitsizlikler Üzerine Etkisi. *İnsan ve Toplum, Socioeconomic Inabilities*, 217-246
- Pekel, E. (2019). Eğitim ve İstihdam İlişkinini Değerlendirilmesi, Dimitrov, D, K., Nikoloski, D. ve Yılmaz, R. (Ed.). *International Balkan and Near Eastern Social Sciences Congress Series XI. IBANESS Congress Series-Tekirdağ/TURKEY*
- Pelit, İ., ve Irmak, E. (2022). Covid-19'un Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 8(1), 79-97. (Erişö Tarihi: 18 Ekim 2022). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ueyd/issue/69258/1056703>
- Saklı, A., R. (2007). *Kapitalist Gelişim Sürecinde Fordizm ve Post-Fordizm*. Ankara, 2007
- Saraç, E. ve Yetkiner, A. (2021). Salgın Sürecinde Uluslararası Eğilimler ve Uygulamalar. Ankara, Çoruk, A. (Ed). *Covid-19 Salgının Türk eğitim Sistemine Yansımaları*. Ankara, Pegem Yayınları.
- Sarı, T. ve Nayır, F. (2020). Pandemi dönemi eğitim: sorunlar ve fırsatlar. *Turkish Studies*, 15(4), 959-975. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44335>
- Satıl, C. (2021). COVID-19 Gölgesinde: Türkiye'de Yüz Yüze Eğitim. <https://www.dogrulukpayi.com/bulten/covid-19-golgesindeturkiye-de-yuz-yuze-egitim> (Erişim: 03.04.2023).
- Savić, A. & Dobrijević, G. (2022). The Impact Of The Covid-19 Pandemic On Work Organization. *The European Journal of Applied Economics*, 2022.
- Sayan, Ö.İ. ve Berk, P. (2020). Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığında Öğretmen İstihdamı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt 13. Sayı:70.

- Seymour, R. (2020). We are all Precarious: on the concept of the precariat and its misuses. (Erişim: 22.06.2023). <https://www.patreon.com/posts/we-are-all-on-of-37918050>
- Soydan, T. (2015). *Osmanlı Son Dönemi'nden Günümüze Türkiye'de Öğretmen İstihdamı ve Sorunlarına Bakış*. Prof. Dr. Mahmut Adem'e Armağan (Ed. Kasım Karakütük), sy. 581-597, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Yayın No: 214.
- Soylu, Ö.B. (2020). Türkiye Ekonomisinde Covid-19'un Sektörel Etkileri. *ASEAD CİLT 7 SAYI 5 Yıl 2020*, S 169-185
- Sözcü Gazetesi (2020). 80 bin ücretli öğretmen ortada kaldı. (Erişim: 22.10.2023). <https://www.sozcu.com.tr/2020/egitim/80-bin-ucretli-ogretmen-ortada-kaldi-5689438/>
- Standing, G. (2011). "The Precariat and Deliberative Democracy: A Note towards elements for a Precariat Charter" (Erişim: 15.02.2023). <https://static1.squarespace.com/static/5a36f1400abd0420bf59145f/t/5a97e4f5ec212d796cc22d25/1519903991173/Uninomade+deliberative+democracy+2011.pdf>
- Standing, G. (2019). *Prekarya; Yeni Tehlikeli Sınıf*. Çev. Ergin Bulut, İstanbul, İletişim Yayınları
- Star Gazetesi (2020). Bakan Ziya Selçuk'tan ücretli öğretmenler için maaş açıklaması (Erişim: 25.10.2023). <https://www.star.com.tr/egitim/ucretli-ogretmenler-maas-alacak-mi-ziya-selcuk-acikladi-haber-1524703/>
- Şahan, B. E. ve Parlar, H. (2021). Pandemi Döneminde Sınıf Öğretmenlerinin Karşılaştığı Problemler ve Çözüm Yolları. *Uluslararası Toplum Araştırma Dergisi*, Cilt:18, Sayı:40
- Şahin, O. N. (2022). Covid-19'un Ekonomik ve Finansal Etkileri: Finansal Raporlara İlişkin Öneriler. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*. 4(1), 62-89.
- Şentürk, İ., ve Turan, S. (2012). Foucault'un iktidar analizi bağlamında eğitim yönetimine ilişkin bir değerlendirme. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi [Educational Administration: Theory and Practice], 18(2), 243-272.
- Şimşek, H. (2014). Osmanlı Devletinde Özel Okullar ve İlk Türk Özel Okulunun Tarihçesine. *Bilig*, (68), 209-230. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25408/268134>
- Taş, H.Y. ve Güder, F. (2021). *Dünya'da ve Türkiye'de Covid-19 Sürecinde İşsizlik ve Genç İşsizliği Sorunu*. Ekin Yayınevi. SBN: 978-625-7667-31-9
- Taş, L. (2023). Risk Toplumu Bağlamında Covid-19 Pandemisinin Öğretmenlerin

- Gündelik Yaşamlarına Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(36), 145-171.
- Taşkın, E. ve Akıncı, Ö.S. (2021). “Covid-19 Küresel Salgınının Uluslararası Ticarete Etkileri”. *Alanya Akademik Bakış*, 5(2), Sayfa No.749-771.
- Tatar, M. (2022). Covid-19 Salgınının Türkiye’de Kadın İşsizliği Üzerindeki Etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 379-393
- Tatar, M. ve Ergün, S. (2021). Covid-19 Salgınının Türkiye İşgücü Piyasası Üzerindeki Yansımaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8 (4), 46-60.
- Tatar, B. Adar, P. (2020). SARS-CoV-2: Mikrobiyoloji ve Epidemiyoloji. *Tepecik Eğit. Ve Araşt. Hast. Dergisi* 2020;30(Ek sayı): 27-35 doi:10.5222/terh.2020.34392
- Tauscher, S., Topal, F., Eskicioğlu, Y. C., Hopyar, Z. (2020). “Avrupa’da ve Türkiye’de Avrupa’da Yaşanan COVID-19 Salgınına İlişkin Algılar”. (Erişim: 10.12.2022). https://diam.sakarya.edu.tr/sites/diam.sakarya.edu.tr/file/Avrupa___da_ve_Turkiye___de_Yasanan_COVID-19_Salgini_Ilişkin_Algilar.pdf
- TEDMEM (20 Nisan 2020). Çetinkaya Aydın, G. “Covid-19 Salgını Sürecinde Öğretmenler”. 09 Nisan 2023 tarihinde <https://tedmem.org/covid-19/covid-19-salgini-surecinde-ogretmenler> adresinden erişilmiştir.
- TEDMEM (2022). Bir Bakışta Eğitim 2022: Türkiye Üzerine Değerlendirme ve Öneriler, (Erişim: 17.09.2023) <https://tedmem.org/storage/writes/February2023/eWNN3qrPQIpVA1I8fL8n.pdf>
- Tekin, A. (2021). Tarihten Günümüze Epidemiler, Pandemiler ve Ekonomik Sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl: 2021/2, Sayı: 40, s. 330-355
- Temelli, D. (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinde Uluslararası Örgütlerin Eğitime İlişkin Refleksleri ile Türkiye’deki Uygulamaların Karşılaştırılması. *Millî Eğitim*, Cilt: 51, Kış/2022, Sayı: 233, (887-909
- Temir, C. (2020). Covid-19’un Sermaye Piyasaları Üzerine Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi* (e-ISSN: 2717-7416) Yıl:4 Sayı:7 Bahar 2020/1 s.50-66. ORCID: 0000-0003-1998-4671
- TYAP (Toplumsal Yapı Araştırmaları Programı) (2019). Yeni Bir sınıf: Prekarya. (Erişim: 16.06.2023). <https://tyap.net/yeni-bir-sinif-prekarya>
- Toraks (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Öne Çıkan Sars-Cov-2 Varyantları. (Erişim: 21 Ekim 2022). <https://toraks.org.tr/files/mf/site/1-3d23507c.pdf>
- Torrey, T. (2020). Difference Between Epidemic and Pandemic 20 Ekim 2021 tarihinde very well health: <https://www.verywellhealth.com/difference-between-epidemic-and-pandemic2615168> adresinden erişilmiştir.

- TÜBA (2020). *Covid-19 Küresel Salgın Değerlendirme Raporu*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- TÜİK (2020a). Türkiye İstatistik Kurumu. İşgücü İstatistikleri <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mart-2020-33787> (Erişim: 01.02.2023).
- TÜİK (2020b). İşgücü İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Labour-Force-Statistics-2020-37484> (Erişim: 16.03.2023).
- TÜİK (2020c). İşgücü İstatistikleri. (Erişim: 13. 03 .2023) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Labour-Force-Statistics-2020->
- TÜİK (2020d). İşgücü istatistikleri (Erişim:17.03.2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Agustos-2020->
- TÜİK (2020e). İstihdam, İşsizlik ve Ücret. (Erişim: 23 Ekim 2022). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucet108&dil=1>
- TÜİK (2021a). Sanayi Üretim Endeksi. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sanayi-Uretim-Endeksi-Nisan-2021-37299> (Erişim: 31.01.2023).
- TÜİK (2021b). Eğitim Harcamaları İstatistikleri. (Erişim: 05.10.2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2021-45553>
- Tümer, A. ve Ünal, S. (2001). Hiv/AİDS Epidemiyolojisi ve Korunma, *Aile ve Toplum Dergisi*, Yıl 4 Cilt:1 Sayı 4
- Türk, A., Ak Bingül, B. ve Ak. R. (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt 19 COVID-19 Özel Sayısı.
- TÜSİAD (2021). Covid-19 Etkisinde Türkiye’de Eğitim. (Erişim: 18.05.2023). <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10820-tusiad-erg-covid-19-etkisinde-turkiye-de-egitim>
- Uğurlu Yıldırım, E. (2021). Covid-19 Pandemi ve 2008 Ekonomik Kriz Dönemlerinde Riskten Kaçınma Düzeyinin ABD ve BRIC Piyasa Entegrasyonu Üzerindeki Değişen Etkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. (90): 185-208
- UNESCO (2020a). What have we learnt? Overview of findings from a survey of ministries of education on national responses to COVID-19 (Erişim: 03.05.2023). [National-Education-Responses-to-COVID-19-WEB-final_EN.pdf](https://unesco.org/National-Education-Responses-to-COVID-19-WEB-final_EN.pdf) (unesco.org)
- UNESCO (2020b). Education in a post-Covid World: Nine ideas for public action.

- (Erişim:10.05.2023).
https://en.unesco.org/sites/default/files/education_in_a_post-covid_world-nine_ideas_for_public_action.pdf
- UNESCO Global Education Monitoring Report (2020). İnclosure and Education: All means all. (Erişim: 10.05.2023).
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>
- Urhan, G. ve Arslankoç, S. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler: İstanbul İlçe Belediyeleri Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 2021/2
- Ünal, I. (2013). “Kapitalist Toplumda Eğitim: Kuram ve Gerçekliğe Genel Bir Bakış”, *Praksis*, Sayı 33, İstanbul, s. 9-2.
- Ünsal, S. ve Nacar, S. (2022). Pandemi Sürecinde Öğretmen. Çeliköz, N. ve Türken, A. (Ed.) *Covid-19 Pandemi Sürecinin Eğitim ve Eğitim Programların Yansımaları*. Ankara, İksad Yayınevi, 2022, s 132-154
- Ünüvar, İ. ve Aktaş, H. (2022). Dünya’da ve Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25 (1), 124-140.
- Vatansever, A. (2013). Prekarya Geceleri: 21. Yüzyıl Dünyasında Geleceği Olmayan Beyaz Yakalıların Rüyası. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 1-20. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/euljss/issue/6284/84331>
- Veri Kaynağı. (2023). Cinsiyete göre kayıt dışı istihdam oranı. <https://www.verikaynagi.com/grafik/cinsiyete-gore-kayitdisi-istihdam-orani/> (Erişi Tarihi: 14.04.2023).
- Vij, R. (2019) The global subject of precarity, *Globalizations*, 16:4, 506-524, DOI: 10.1080/14747731.2019.1600287
- WHO (2022). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing – 2 December 2022. (Erişim: 14 Ocak 2023). <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing---2-december-2022>
- WHO (2023). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ebola-virus-disease> (Erişim: 14.01.2023)
- Wright, E. O. (2022). Is the Precariat a Class? (Erişim: 12.06.2023). <https://mulpress.mcmaster.ca/globallabour/article/view/2583>
- World Bank (2022). Küresel büyüme 2023 sonuna kadar yavaşlamaya devam edecek ve gelişmekte olan ekonomiler için “sert iniş” riskini daha da arttıracak. (Erişim: 10.10.2023). <https://www.worldbank.org/tr/news/press-release/2022/01/11/global-recovery-economics-debt-commodity-inequality>
- World Bank Report (2020). Supporting Countries in Unprecedented Times. (Erişim: 18.

07.2023).<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34406/9781464816192.pdf>

- Yağan, E. (2022). Kaybedecek zinciri dahi olmayanlar: Prekaryalaşan ücretli öğretmenler ve usta öğreticiler. *Journal of Qualitative Research in Education*, 31, 1-20. doi:10.14689/enad.31.1582
- Yıldırım, G. (2012). Eğitim Sistemimizdeki Değişiklikler ve Belirsizlikler. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 29 (2), 1-23. (Erişim: 10.04.2023). Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buje/issue/3836/51457>
- Yıldız, A. ve Akar Vural, R. (2020). “Covid-19 Pandemisi ve Derinleşen Eğitim Eşitsizlikleri”. *TTB Covid-19 Pandemisi Atıncı Ay Değerlendirme Raporu*. (Erişim: 09.04.2023). https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part64.pdf
- Yıldız, N. (2008). NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME ve EĞİTİM. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11), 13-32. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/zgefd/issue/47957/606766>
- Yılmaz Güzey, Y. ve Çelik, D. (2022). Covid-19 ve Çalışma Hayatının Dönüşümü. <https://www.researchgate.net/publication/360145153> (Erişim: 29.09.2023).
- Yolvermez, B. (2022). Türkiye’de Pandemi Döneminde Çalışma Hayatına Yönelik Alınan Tedbirler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 75-110. DOI: 10.53306/klujeas.105947
- Yüceol, N., Kakı, S. ve Çekçi, I. (2022). Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Kadınların Çalışma Hayatına Katılımı ve İş-Yaşam Dengesine Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 6-1 (2022): 45-64 DOI: 10.29228/mukatcad.10

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Ömer Aras
Yabancı Dili	İngilizce
Orcid Numarası	0000-0001-8110-4095
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	
Lise	Kızıltepe Lisesi
Lisans-1	Dicle Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü
Lisans-2	Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü
Mesleki Deneyim	Millî Eğitim Bakanlığında Öğretmen